

Szerkesztőbizottság: *Jókai Anna* (elnök),
Báger Gusztáv, Csontos János, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: *Oláh János*
E-mail: foszerkeszto@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Olvasószerkesztő, tanulmány: *Rosonczy Ildikó*
E-mail: tanulmany@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Vers, könyvkiadás: *Szentmártoni János*
E-mail: vers@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Próza: *Biró Gergely*
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Nyitott Műhely: *Ekler Andrea*
E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Európai Figyelő, Lapszemle: *Falusi Márton*
E-mail: europeanobserver@magyarnaplo.hu

Könyvszemle: *Erős Kinga*
E-mail: kritika@magyarnaplo.hu

Tördelőszerkesztő: *Molnár Csenge-Hajna*
Borító: *Zách Eszter*

Ügyintézők: *Cech Vilmosné, Nagyné Paládi Judit*
Terjesztés: *Zsiga Kristóf*

E-mail: elofizetes@magyarnaplo.hu

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Bp., Ferenc krt. 14.

Levelezési cím:

1450 Budapest, Pf. 77.

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil:

(70) 388-7034

Elektronikus levélcímünk:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Nemzeti Hírlap-kereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknel, emailen (hirlapelofizetes@posta.hu), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3865 Ft. További információ: 06-80-444-444 Külföldi előfizetés: a szerkesztőség címén. Az előfizetési díj egy évre postaköltséggel együtt 60 USD vagy 50 EURO, mely átutalható a HVB-Bank Hungary Rt. (1065 Bp., Nagymező utca 44.) 10918001-00000421-10290001 számú számlára, vagy bankcsekken elküldhető a szerkesztőség címére. Nyomda: Mackensen Kft. 1139 Bp., Frangepán utca 12–14.

*Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Muta-
tópéldány kérhető, megrendelés leadható a szer-
kesztőségben.*

A címlapon: Konczek József

*(A felvételt Horváth Ödön készítette
az Ekszpanzió Fesztiválon)*

és a Nézőpont szerzője: Oláh János

Kivéreztetett irodalmi életünkben alig akad olyan szereplő, aki ne látná be, hogy a minőségi irodalmi könyvkiadás kátyúba került szekerén csupán jelentős forrásbevonással lehet egyet lendíteni. Nemzetstratégiai kérdés: lesz-e Magyarországnak pénze arra, hogy a magyar nyelven itthon és a határainkon túl megszülető jelentős kulturális értéket képviselő művek, valamint a tudományos nyelv fejlődése szempontjából is meghatározó elméleti, szakmai könyvek megjelenhessenek, és eljuthassanak a sajnos egyre fogyatkozó olvasókhöz. Legalább ilyen fontos kérdés az is, hogy hazánkban lesz-e politikai akarat és ebből következően forrás arra is, hogy a legjobb magyar művek minél több idegen nyelven, minél nagyobb (szakmai) figyelmet keltő kampányok kíséretében, jó minőségű fordításokban, neves kiadóknál napvilágot lássanak. Nevezetesen, hogy a Magyar Könyv Alapítvány a jelenleginél sokkal több külföldi kiadást támogathasson, ahogy azt a hasonló szervezetek a nálunk szerencsésebb és előrelátóbb, de semmivel sem jobb geopolitikai vagy gazdasági helyzetben levő országokban teszik, pusztán csak azért, mert a döntéshozók már rég felismerték vagy belátták: a kultúrának, a nemzeti irodalom és a tudomány külföldi propagálásának a gazdasági térnyerést, innovációt is segítő szerepe van.

Éppen ezért nem halogatható tovább a magyar könyvkiadás rendbetétele, az irodalom mindmáig elmaradt feltökésítése, valamint a terület olyan irányú jogi szabályozása, amely erősen csökkenti a kis kiadóknak a kereskedelemmel szembeni kiszolgáltatottságát, illetve amely rendezzi a könyvkiadók és a nagy könyvkereskedők közti egészségtelen összefonódást, amely megnehezíti a kis kiadók piachoz jutását, s gátja a valódi versenynek is.

A Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése által kezdeményezett Márai-program eredeti tervezete a nemzeti könyvkiadás és irodalom távlatos támogatását, a magyarországi és a határon túli könyvtárak állománygyarapítási keretének növelését, a kortárs magyar irodalom alkotóinak átfogó ösztöndíj-program általi támogatását, a magyar irodalom és minőségi könyvkiadás külföldi expanzióját, valamint az olvasáskultúra fejlesztését tűzte célul. A jelenlegi vitából viszont az látszik, hogy a programot „okosan” átdolgozva vezetik be. S persze majd sajtótámogatást is kapnak az üzletileg is érdekelt szereplők, mindig lesz egy sármos, intellektuálisan nagyon érzékeny újságíró, aki valamelyik nagy kiadói és terjesztői csoport tulajdonos-vezetőjének az orra alá dugja a mikrofont, s úgy kérdezi, ahogy az interjúalanyak az érdeke megkívánja.

Valójában olyan támogatási rendszere lenne szükség, amely nem a nagy kiadók felhalmozódott raktárkészletét vásárolja fel, hanem az NKA által már amúgy is támogatásra ítélt, megjelenésre váró fontos műveket juttatja el az iskolai és a közkönyvtárakba. Így egyszerre segíti a szerzőket, a kiadókat, a könyvtárakat, valamint a könyveket megvásárolni nem tudó, könyvtárlátogató olvasókat. Fontos cél, hogy a nagy terjesztők által diszkriminált minőségi könyvek ne a kis kiadók raktáraiban porosodjanak, ezért a jövőben nem csupán a kiadást kell támogatni. A rendszernek a gyakran likviditási problémákkal küszködő kis kiadókra kell épülnie, s nem a tőketartalékkal és raktárkapacitással rendelkező nagyokra. A támogatandó művek kiválasztásának érték- és nem piacközpontúnak kell lennie. A jelenlegi baloldali kormányzat évről évre csökkentette a közművelődési normatívát, s így egyre kevesebb forrás jutott könyvtári állománygyarapításra. A könyvtárak létük fontosságának bizonyítása érdekében értelemszerűen az olvasók megtartásában érdekelték, ezért a „sikerkönyvek” beszerzésére törekednek, tehát már most is a minőségi tudományos és szépirodalom a vesztese a forrásokcsökkenésnek. Ebből is látszik, hogy a döntéshozatal nem a könyvtárosokra, hanem az irodalmi élet szereplőire, valamint a tudományos és ismeretterjesztő könyvek szerzőire kell bízni. Nem a nagykereskedelemben megszokott brutális mértékű, hanem a kis kiadók helyzetén is javító 30–35%-os árrésszel kell a könyveket felvásárolni. A könyvek népszerűsítésére, friss szellemű, az olvasáshoz kedvet teremtő író-olvasó találkozók szervezésére is kell pénzt biztosítani. S a pénzt nem az adminisztrációra, nem újabb és újabb munkaszervezetek kialakítására, monitoring-rendszerekre, hanem valóban az értékteremtésre kell fordítani: nevezetesen, hogy a magyar írók értékes művei eljussanak a magyar olvasókhöz.

L. Simon László

L. Simon László: <i>Márai-program</i>	1
---	---

LÁTHATÁR

Kovács István: <i>Terméskövek</i>	3
Kiss Benedek: <i>Valamit adni</i>	4
Hegedűs Imre János: <i>Egy nép s egy ember élete (Benedek Elek születésének 150. évfordulójára)</i>	5
Bíró Gergely: <i>Tömörkény István és a sár</i>	8
Cseh Károly: <i>2008. október 21.; Vénasszonyok nyara; Faoltár; Szilveszteri fürdőzés Bogácson</i>	15
Döbrentei Kornél: <i>Gyalogtűkéek dicsérete</i>	16
Barna T. Attila: <i>Dunakorzó; Exit</i>	18
Jakab-Köves Gyopárka: <i>Disznóölés</i>	19
Zalán Tibor: <i>Változatok vonatkoztatásra</i>	23
<i>A lehető legszabálytalanabb alkalmi (alkalmatlan) szonett a hatvanéves Olasz Sándor nevére</i>	23
Petőcz András: <i>Zárójelvers op. 92.; Zárójelvers op. 96.; Zárójelvers op. 97.</i>	24
Szalóky Diána: <i>Sötétben</i>	25
Szenti Ernő: <i>A lelkével is lélegzik; Fele szemfényvesztés</i>	26
László Zsolt: <i>Arany ős</i>	26
Zakariás István: <i>Idő rétegei között</i>	27
Zsonda Márk: <i>Ökörpatakehelyben az ősz; Kell, hogy legyen!</i>	27
Vári Fábián László: <i>Búcsú S. Benedek Andrástól</i>	28
Nagy Gábor: <i>A nemzeti önismeret a magyar költészetben (Az 1960-as évektől az ezredfordulóig – II. rész)</i>	29
Móser Zoltán: <i>Angyalok karddal és kard nélkül</i>	49
Koncsek József: <i>Alsó-tó utca</i>	51

NYITOTT MŰHELY

Ködöböcz Gábor: „ <i>Én a verseimet az elfogulatlan őszinteség helyzetéből akarom írni</i> ” (Beszélgetés Koncsek Józseffel)	53
---	----

NÉZŐPONT

Oláh János: <i>A magyar irodalom létfeltételeiről</i>	62
---	----

KÖNYVSZEMLE

Alföldy Jenő: <i>Húsz író, húsz kritikus (Pályatükörök. Húsz portré fiatal alkotókról – szerk.: Ekler Andrea–Erős Kinga)</i>	65
<i>Szerzőink</i>	70

Számunkat Móser Zoltán fényképeivel illusztráltuk

KOVÁCS ISTVÁN
Terméskövek

Jerzy Snopeknek

*A szél
 felhőoszlányokkal fényesíti az eget.
 A szeptemberi eső után
 rongyos köpönyeg
 a diófalomb.
 A vízcsepp-foncsoros levelek
 mint játékos tükörcserepek
 villantanak a koronából itt-ott
 megfejthetetlen
 jeleket,
 s átvilágítják
 a festő
 szomjúságot oltó szellemét is
 Mária kútjánál
 Názáretben.*

*Az elégetendő diólevelek:
 preparált lélegzetek –
 a láthatatlan áldozat
 tűzhalálával kísértének.
 Fanyar melegét árasztják
 a Középkor, Újkor, Legújabbkor
 összes művei:
 az önfenntartó krónikás évek
 kőbe vésett eseményei,
 rabosított terméskövei,
 megkövezettjei.*

*Az idő
 kerengője beláthatatlan.
 Kiközvezett körforgás...
 Örvénylés-monumentum...
 Eredj, amerre látsz...*

*Az ujjlenyomatok
 kiszálazott vonalai
 formálják mind mind mássá
 az érintkezés
 távolságtartó hurokzatait,
 s a beljük fogott terméskövek
 riasztó rendjükkel
 gyönyörködtetnek
 a magasztosan torz
 Nagy Egészen belül.*

*Távrolról nézve –
 Gigantok korában
 befalazott barbár ékszerek.
 Emberi léptékkal –
 labirintusunkat lezáró útvesztő-rajzolat,
 a tévelygő lét
 összemarcangolt térképszelvényei.
 Látható, kitapintható
 a „nincs-tovább!”*

KISS BENEDEK
Valamit adni

*Én már csak elfogadni
tudok s tán valamit adni.*

*Mit adok? Mit adhatok?
Amit az Isten adott.*

*Mert adott nekem is, nem keveset.
Kincseimnek áldozókövet keresek.*

*Az vegye el, kinek kincs valóban.
Nem sajnálom. Nekem még sok van.*

*Örömök szőlője. Bánatok aranya.
Tudni, hogy miért, meddig és hova.*

*Merengés áfonyája, furcsa szavak.
Éltető sók, életerős savak.*

*Vigasz is: kudarcok után szivárvány.
Testvér-érzés, hogy ne maradj árván.*

*Nyugalmat és termő nyugtalanságot.
Csillag-szabadságot – boldog rabságot.*

*Van benne álmélkodás, rátalálás.
S az ember sokszor egy szóért is hálás.*

*Hűség serlege nekem már minnek?
Vigyétek s töltsetek bele mindenkinek.*

*Sors ezer karátja, esőcsepp gyöngye.
Ezt mind ráteszem az áldozókőre,*

*s nektek hagyom – már aki kéri.
Van közte földi, s nem kevés égi.*

HEGEDŰS IMRE JÁNOS

Egy nép s egy ember élete

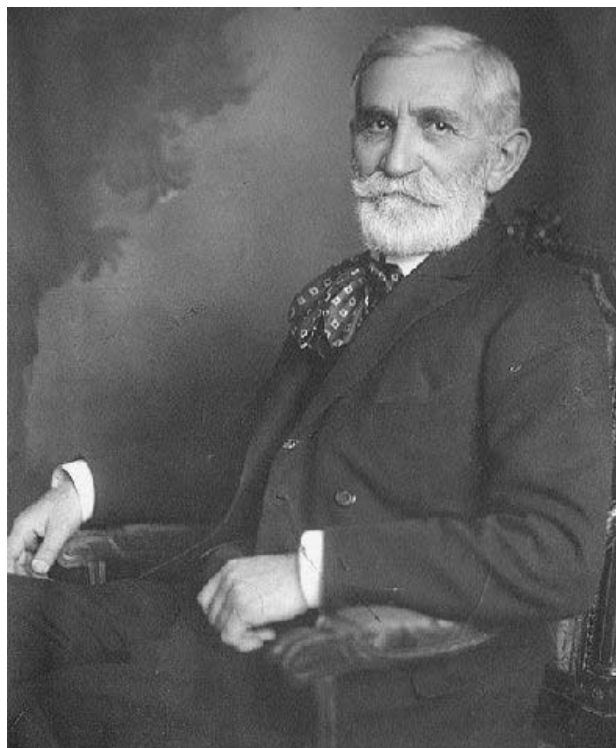
Benedek Elek
születésének 150. évfordulójára

Nem érdekelték túlságosan a csúcok, az „arany közép-szer” írója akart lenni; sokkal nagyobb volt benne az azonosulási szándék, mint a kiválás, a magasba törő művész magánya, mégis emblematikus alakká nőtt már életében, és sugárzó alakja most, százötven év múltával is világít, mint törött hajók legénységének az életet mentő fárosz.

Igen, az azonosulási szándék. Életét soha nem tudta különválasztani népe, a székelység sorsától, annak része, hűséges fia maradt azután is, hogy bekövetkezett a csoda: kisbaconi patkóscsizmás parasztfiúból országgyűlési képviselő, fővárosi lapok szerkesztője, aranyfoglatú, díszkötéses könyvek szerzője lett Pesten.

Akkor született, amikor még nagyon sötét volt az égboltozat Magyarország fölött, tíz évvel a világsi fegyverletétel után; Bem apó hajdanvolt székely honvédjei, eke után ballagva, szomorú balladákat, bús dalokat énekeltek Világosról, vagy éppen várfogságból szabadultak. A gyerek figyelt, hallgatta a lejtő dallamokat, hallgatag, melankóliára hajló természetét megfogta ez a történelmi levegő, s elkötelezettsége bizonyára már ebben az öntudatlan életkorban kialakult.

És jött a nagy ráadás! Erdővidék minden szellemi kincse a legszebb tálalásban zúdult rá: táltos kecskékről, beszélni tudó állatokról, rabul ejtett, elvarázsolt tündérleányokról, égig érő fát is megmászó kanászfíúkról szólnak azok a mesék, amelyeket Kisbacon legjobb mesemondói, elsősorban az édesapa, mondtak el neki. A mező zeng még akkor a nótaszótól, s vasárnap délután járják kis, kerek udvarokon vagy csűrökben a fiatalok a ropogós csárdást és a landarist, az öregek a lassú magyart és a csürdöngölőt. Karnyújtásnyira van Csalatornya, a Réka királynőről elnevezett erdő, az Almási-barlang, régi csaták és csodás események színtere, jönnie kellett hát a hősnek, aki a herderi jóslatot cáfolni tudja, aki úgy hozza felszínre ezt a népi kultúrát, hogy egyúttal vissza is adja azoknak, akik létrehozták. Hatalmas mesegyűjteménye először ponyvakiadásban jelent meg, gyékényeken árulták vásártereken, és boldog örömmel könyvelte el, hogy a hatodik kötet szerkesztése közben saját meséit is gyűjthette, vagy azokat küldték be neki a gyűjtők. Csodás refolklorizáció indult meg már az első pillanatban, s tart napjainkig, Szatmár megyei gyűjtőútján még Móricznak is Benedek Elek-

meséket mondanak, amelyeket a mestergerenda mögé dugott kalendáriumban olvastak. Fogadott fia, Tamási Áron nevezte mesekirálynak; valóban az volt, dús, bőkezű, adakozó király, mesébe illő, aki két marokkal szórta kincseit, s minél bőkezűbben szórta, annál több maradt neki.

De a hamuba sült pogácsával, sovány tarisznyával világgá induló szegénylegényekkel is azonos ő: még székelyudvarhelyi diák, amikor vakációkon, legációs útjain összegyűjti Csík-, Udvarhely- és Háromszék közmondásait, népdalait, ájtatos imádságait, köztük egy olyan találós kérdést, amelyet a költőzseni Weöres Sándor nevezett az egyik legjobb magyar versnek: „*Cson' kürttel kürtölnek, / Aran' deczkák hasadnak, / Földi férgek mozognak?*” Ezzel a gyűjteménnyel vág neki a minden rengeteg erdőnél sűrűbb bozótosnak, az akkori főváros, Budapest útvesztőinek.

A csoda itt is bekövetkezett, nem húzódott meg padlásszobák zugaiban vagy penészes szuterénekekben, mint annyi más bevándorló, nem érezte hátrányát annak, hogy falun született, ellenkezőleg, tollat ragadott, és elsőként adta hírül országnak-világnak rajzolataiban, hogy létezik egy csodálatos világ, a Székelyföld, ahol egymást érik a gyógyfürdők, gyógyvizű források, ott zúgnak legszebben a székelyek szent hegyének, a Hargitának a fenyvesei, látogassák meg Magyarhonnak ezt a vidékét is a pesti urak, rájuk fér, mert sok, nagyon sok közülük nem tud magyarul, csak németül, és hogy biztos legyen a dolgában, nagylepedős újságokban közölte meséit, amelyeknél jobb és magyarabb olvas-

mány nem volt akkortájt hetedhét országon: akaratlanul vagy tudatosan sok, nagyon sok német és zsidó család magyar nyelvmestere lett ezáltal a világnak nemrég nekivágott kisbaconi suhancember.

Boldog és sikeres élet volt ez, mert egyben volt az ország, Fiumétől Beregszászig, Szabadkától Csíkszeredáig azonos vagy hasonló tervek alapján épültek a városok cifra palotái, klinikái, egyetemei, a Monarchia gazdasági csodáját bámulta a világ, legalábbis Európa, hamarabb készült el a földalatti Pesten, mint Párizsban, s a szorgalom, a kitartás, a munka meghozta a gyümölcsét számára is: az első székelly újságíró nevét, a kedves, mókás Zekét és a tekintélyes Székely Huszárt emlegették hamarosan mindenfelé: országházban, redakciókban, kiadókban, s még a bukovinai csángók hazatelepítésére is magával viszi, mint tudósítót, a fényes bizottság.

De ő adni akart, és nem kapni. A *Magyar mese- és mondavilág* köteteivel ezeréves történelmünket, *A magyar nép múltja és jelene* néprajzi és történelmi munkájával a jobbágyfelszabadítás ötvenedik évfordulóját köszöntötte, így visszatért oda, ahonnan elindult, a néphez, amelyből vétetett. Úgy bánt a gigantikus anyaggal, mint Elias Lönnrot a Kalevala pompás runóival: a mesékre új nyelvi köntöst szabott, a rossz szerkezetű történeteket kikalapálta, a hiányosokat kiegészítette, a fajtalan, durva, faragatlan szavakat kicserélte: elméretezett vállalkozásaival a mitológia híres kovácsmestereihez vált hasonlatossá. Híres mesefordításainak munkájába bevonta népes családjának tagjait, így jött létre a *Kék mesekönyv*, a *Piros mesekönyv*, az *Arany mesekönyv*, az *Ezüst mesekönyv*, és ezt cselekedte a *Nagy magyarok élete* sorozatának megszerkesztésekor is, a székelly kaláka szelleme átkerült egy másik világba, ahol nem a házépítés vagy a kaszálás férfit próbáló munkájában virtuskodtak a legények, hanem íróasztalok mellett, tollal, így lett kiváló munkatársa Marcell, a fia, Lengyel Miklós, a veje, élete végén pedig Benedek István, az unokája.

Híres, legendásan szép magánélete modell értékű volt évtizedekig az egész ország számára, s közügy, mert közhírré tette írásaiban a gyermekszoba titkait, akárcsak kortársai közül Mikszáth. Ha polgári napilapot vett kezébe az olvasó a tizenkilencedik század két utolsó évtizedében és a századfordulón, egy isten háta mögötti falucskából előkerült férfi és egy pesti árva lányból lett édesanya polgári boldogságával ismerkedett. Ebben a világban minden személynek helye, küldetése van, a család csigahéjként védi az egyént, s az egyén a szív minden dobbanásával a családot. Meg is írta a Szent István óta ismert műfajban, intelmekben a

polgári élet kis katekizmusát, és mivel az *Újszövetség* szellemét is idézni akarta, *Testamentum és hat levél* lett a címe. Amiképpen Arany János megfelelő és méltó közegbe helyezte el a *Családi kör* alakjait, úgy Benedek Elek is az ő megszokott médiumában mozog, a tisztességes polgári rend, a munkát szerető, törvényt tisztelő, az erkölcs szavára figyelő városlakók, elsősorban az intellektuelek életideáljait vési jelképesen kőtáblákra az írástudók felelősségével: „*De ha van pálya, hol a szegény ember aránylag boldognak érezheti magát: az újságírói pálya ez. Az egyetlen, hol a szegény ember megőrizheti függetlenségét, szabadságát.*”

De, amiképpen minden más munkájában, itt is Anteusz ő, erejében csak akkor bízik igazán, ha megéri a föld vonzását, az anyaföld erejét, ezért fiát, a bársonynadrágos, pesti, úri fiút elküldi atyjafiaihoz, a „*derék, szorgalmas gazdaemberekhez*”, hogy dolgozzon versenyt velük, mert: „*Hidd meg nekem, hogy csak az a valamennyire egész ember, kinek könnyű a toll, s nem nehéz – a kasza.*”

Jó pedagógusaink a megmondható, mennyire aktuális minden intelme ma is.

Igen, igen, diadalmas élet volt ez, és boldogító, mert munkában, tisztességben és nemes morálban gyökerezett. Felépült Kisbaconban a kúria, köréje nőtt a mesés kert, amely – Marcell fia szerint – „*abban is hasonlít a shakespeare-i Ardennek erdejéhez, hogy a fák közt lépten-nyomon versek állítják meg a vándort*”. A nyarakat ott töltik, ebben a kigyótlán paradicsomban, ősztől tavaszig pedig Pest zibongó, nyüzsgő életébe vetik bele magukat.

És amikor minden elveszett? Amikor „*Minden egész eltörött*”, amikor szétszaggatták azt az országot, amely éltető ereje, létformája volt addig? Akkor megírta főművét, nemes memoárját – *Édes anyaföldem! Egy nép s egy ember élete* –, és visszatér végleg szülőföldjére. Az eposzi igényekkel készült munka utolsó mondata: „*Tavasz nyíltán hazamegyünk, Mária.*”

Bizonyára ezekben a végzetes hetekben, hónapokban egyeznek meg a házastársak; akkor kötnek titkos, végzetes szövetséget, amikor Fischer Mária Jankó fiukat gondozza és temeti el Kisbaconban, hogy nem élük túl egymást. Ez már előre vetítette a balladai, a mitológiai befejezést, az új, tragikus kor Philémónja és Baukiszja nem az istenektől kéri a kegyet, hogy egyszerre haljannak meg, hanem ők cselekednek isteni módra.

De addig még hátra van kilenc esztendő, az életút legnehezebb, de tragikus küzdelmekben felemelő szakasza. Lángoló patriotizmusa és székelly konoksága hazaviszi Trianon után a szülőföldre, s otthonából – akárcsak egyik eszményképe, a pontosan száz évvel

előtte született Kazinczy Ferenc – szellemi központot teremt, erdélyi Széphalom lesz Kisbacon. Itt írja százszámra bátorító, kitartásra, szorgos munkára ösztökélő leveleit íróársainak, itt töpreng gyakori vendégeivel a sziszifuszi gondokkal küzdő erdélyi irodalom megszervezésén, és innen szerkeszti a legendás gyermekújságot, a Cimborát: ebben a lapban lett végérvényesen az anyaország és a leszakított részek gyermekeinek imádozott Nagypapja. Elek nagyapó hazatérése nemcsak térben történő elmozdulás volt, hanem metafizikai cselekvés is, mélyre, nagyon mélyre fészkelte be magát a gyermekek, fiatalok, szülők, nagyszülők szívébe, lelkébe, tudatába.

Erejből és lelkesedéséből futotta, hogy induló költők, írók, szerkesztők élére álljon, hogy bejárja velük egész Erdélyországot, sőt az anyaország néhány nagyvárosát, és új, addig nem gyakorolt műfaj, a konferanszié szövegeit szerkessze meg, s nyújtsa be cenzúrá-

zás végett a román hatóságoknak, különben titkos szervezkedés ürügyén betiltották volna az irodalmi délutánokat, estéket.

A kortársak egy szálfatermetű, délceg, daliás emberre emlékeznek vissza, aki elmaradhatatlan, fehér petytyes, kék Lavalliére-nyakkendőjével kiállt a függöny elé, és sorra bemutatta fogadott fiait, Tamási Áront, Nyirő Józsefet, Bartalis Jánost, Szentimrei Jenőt, Tompa Lászlót és még sokakat, kiknek neve ma már irodalomtörténet.

Hetvenéves korában éri az agyvérzés, a Cimboramegszünése miatti gondok emésztették, s amikor felesége önként követte a halálba, irófiainak két koporsót emeltek a vállukra, úgy vitték ki a kisbaconi temetőbe.

Az antik tragédiákba illő vég: katarzis, tisztítóúz, özönvíz utáni szivárvány, nem ok nélkül írta Romain Rolland részvétnyilvánító levelében: „*Szomorú a gyermekek számára, – de szép.*”

BÍRÓ GERGELY
Tömörkény István és a sár

1917. április 24-én reggel, Szegeden egy tanyai vajákosszony sietett az Oroszlán utcai Tömörkény ház felé. Gyógyfűvekkel érkezett, de későn. „Az Alföld felett álomként tűnik el a látóhatár felé egy fehér kócsagmadár. Ez volt Tömörkény lelke” – írta Krúdy Gyula író-társa halálának másnapján, amikor is egymást követték a nekrológok mások mellett Kosztolányi Dezső, Móra Ferenc, Barta Lajos és Révész Béla tollából, Kiss József és Gárdonyi Géza táviratot küldött az író özvegyének, egy hétre rá pedig Ady Endre, Móricz Zsigmond és Török Gyula emlékezett pályatársára. Anélkül, hogy az említett alkotókra szűkíteném a századelő magyar irodalmát, úgy tetszik, mintha Tömörkény István halála mozgósította volna a kortársakat. Ezt nemcsak a nekrológok száma és szerzőik névsora jelzi, hanem az olyan kijelentések is, mint például Kosztolányi Dezsőé: „Ilyen súlyos nevet még a háború alatt se írtunk az irodalom veszteséglistájába (...) Egy darab magyar világ volt az ő munkássága. Halálával pedig egy világot, egy magyar világot veszünk”. Szinte ugyanezt mondta Juhász Gyula, Tömörkény egyik monográfusa és emlékének egyik legharcosabb őrzője, mikor a pesti klinikán az író halálhírét vette: „Ez a mi legnagyobb háborús veszteségünk!” Ugyanakkor, mintegy a korszak irodalmi életének belső feszültségeire, sőt egy különös tudathasadásra utalva Juhász nem állhatta meg e mozgósulást a fonákjára fordítani: „Alig hunyta le szép csöndesen szemlélődő szemeit a *Jegyenék alatt* és a *Népek az ország szolgálatában* szerzője (e két kötete között egy kis könyvtárra való elbeszélés és rajz vonul meg), az a modern folyóirat [a Nyugat], amely soha egy sorát se közölte, írásait ellenben megbántotta, azonnal a legjobb nevekkkel (Ady, Móricz Zsigmond) tartott engesztelő zomotort a halott fölött: első ember lett és páratlan tehetség a vidéki szerény magyar író, aki sohase kilincselte életében, és sohase járt irodalmi kávéházba és kaszinóba.” Ady Endre és a szegedi főrabbi, a keletkutató Löw Immanuel egyszerre nevezte magát Tömörkény István leghívebb olvasójának – mégsem érzni írásukban semmi hamisságot, ahogyan a Nyugatban közölt más nekrológokban sem, sőt az emlékezések igen őszintének hatnak, és kritikai észrevételeik mellett is elismeréssel adóznak Tömörkény művészetének.

Tömörkény István *Válogatott novelláinak* kötete a közeljövőben jelenik meg kiadónknál a Magyar Irodalom Zsebkönyvtára sorozatban.

A nekrológlételek bizonyítják, hogy az író napra készen számon tartották, és a végső tiszteletadás mégis szebb gesztus, mintha a folyóirat az előzményekhez maradt volna hű. Ignotus (nem mellékesen a Nyugat főszerkesztője Tömörkény életében) már 1893-ban, Tömörkény első novelláskötetének (*Szegedi parasztlak és egyéb urak*) megjelenésekor felfigyelt a szerzőre, akit bírálata mellett is igazi tehetségnek mondott. Igaz, a Nyugat arculatát nem is annyira ő, mint inkább egyik szerkesztője, Osvát Ernő alakította ki.

Déry Tibor 1966-ban a következőket írta: aki annak idején nem a Nyugatban jelent meg, nem számított írónak, így Tömörkény sem. Déry nem emlékezett rá, hogy akkori íróbarátai (Tóth Árpád, Nagy Zoltán, Tersánszky Józsi Jenő, Osvát Ernő, Karinthy Frigyes, Kosztolányi Dezső) valaha is említették volna Tömörkény nevét. Az író kimaradását többek között abban látta, hogy a Nyugat indulásakor Tömörkény negyvenkét éves volt, és a folyóirat törzsgárdáját fiatalok alkották. Igaz, hogy az 1866-os születésű Tömörkény a nyugatosok előtti nemzedéket képviselte, ám a szintén Nyugat köréhez tartozó Szomory Dezsőnél mindössze három évvel volt idősebb.

Déry Tibor másik indoka szerint a Nyugat valóban nyugatról szívta táplálékát, és lényegítette saját képére, „keletinek, parasztnak meg itt volt Móricz”. Azzal együtt, hogy Déry is elvitathatatlanul tartotta Tömörkény jelentőségét, úgy csattan ez a fensőbbes és valószerű megállapítás, akár egy pofon; élet abban a hamis felmutatásban látom, amellyel a Nyugat bőven elégségesnek tekintette Móricz Zsigmondot a népi irány ápolására mint nemzeti ügyre, vagyis hogy a magyarság sajátját, lelkének karakterét a magyar parasztságban kell keresni. (Sajátos e hozzáállás, és egyáltalán: a tudathasadás átöröklődése, mert a kortárs magyar irodalmat is meghatározza. Ady Endre írta Tömörkény István halála után: „Nálunk a gyász kimerül a temetésben. Nálunk csak siratni tudnak, de emlékezni nem”. Azóta annyi változott, hogy a részeire szakadt magyar irodalom már „siratni” is képtelen, a tiszta értékítéletet még ennyiben sem gyakorolja.)

Déry Tibor utolsó indoka a tempókülönbség: a Nyugat szerzői által képviselt „modern irodalom elsősorban a városnak készült, izgékonyabb idegzetnek, gyorsabb légvételű tüdőknél, sebesebb váltású agyvelőknek, amelyek rövidebb s célratörőbb válaszokat vártak, mint amilyeneket az eddigi körülményes, anekdotázó próza kínált.” Ez is valószerű indoknak tetszik, hiszen, mint Krúdy Gyula pontosan megírta, Tömörkény lényge a magyar klasszikus nyugalomból fakadt, „amely nyugodalmas, férfias, csöndes tempó oly jellemzője a régi Magyarországnak, mint a házkéményeknek egyenesen ég felé szálló füstje, a jege-

nyefának halk remegése és a mindennapi életnek zavartalansága”. Így Tömörkénynek, aki sok novellájában nem is történeteket, hanem történeteket rögzített, és a Szeged környéki tanyák városról, időről leszakadt, mozdulatlan életét mutatta be, nem sok keresnivalója volt a Nyugat hasábjain. Összefoglalva Juhász Gyula véleményét, aki mintegy utolsó indokát adja az író hiányának a Nyugattól:

Tömörkény Szegeden és környékén túl nem vágyott sehová, így a fővárosba, az irodalom központjába sem, és írói ambíciói mellett sem érzett készletet az érvényesülésnek erre az útjára lépni. Távol állt az irodalmi csoportosulásoktól, csatározásoktól, és legjobban a szegedi Óozó Poldiné halászkocsmájában szeretett időzni, mert a tanyaiaktól és más egyszerű emberektől látogatott ivókban érezte jól magát. Csakhogy ez nem teljesen igaz, az életrajzi tények tovább árnyalják Juhász Gyula állítását.

„Tömörkény nem volt erős fajú ember” – írták róla kollégái a Szegedi Naplónál –, de annak hitte magát, és nem törődött az egészségével, holott utolsó éveiben egyre gyakrabban hült meg. 1916-ban a honvédek sorozásakor, mint régi boszniai katona, be akart vonulni ő is. A polgármesternek valósággal el kellett tiltania ettől. Szeretett zuhogó esőben, friss szántások között kocsizni, sokat sétált legkedvesebb helyén, a Tisza-parton, és az első napsugár láttán otthon hagyta felsőkabátját, kalapját is – valószínűleg ez okozta korai halálát. Meghült, s míg csak túlzott kötelelességtudata engedte, legyintve családja és barátai rimánkodására, bejárt hivatalába (a Somogyi-könyvtár és Városi Múzeum igazgatója volt), tüdőgyulladását kapott mellhártyagyulladásától kísérvé, amely gyöngye szíve miatt súlyosbította állapotát. Szervezete végül nem tudott megbirkózni a betegséggel.

*

„Miről beszéljek? Az élettörténetéről? Nincs neki. Külső élete adataival egy oldalt nem lehetne teleírni. Heroikus lendület, romantikus élethullámzás a pályájá-

ból csakúgy hiányzott, mint a művészetéből s titánságnak soha semmiféle nyoma nem volt egyikben sem. Ami emberi szemnek látható volt belőle, az a legpolgárribb élet volt és ha valamire büszke volt, nyilván erre volt az. Tisztelte az Istent és királyt, adókönyve és életbiztosítási kötvénye mindig rendben volt, szerette a fehér mellényt, a hámozott szőlőt, baráti összejövetelek

amabilis konfúzióit (...); soha nem lázadozott a társadalmi rend ellen, sokra becsülte fensőbb hatásága elismerését és minden órában meg tudott volna halni a családjáért – íme ez majdnem az egész ember. Még se egészen az, volt benne valami, ami mindenkitől megkülönböztette a világon és akármennyire rejtgette, mindjárt elárulta a rendkívüli embert. Talán az ötletek aranymusicái, amelyekkel jókedvében telerajzolta baráti körét, talán a tiszta emberi jóság ellenállhatatlan radioaktivitása. De sehol semmi kisiklása a rendes nyomtávolságú sínekről, sehol semmi extra nagyvonalúság.

Életpályája szelíd és egyenletes folyású volt, mint a szegedi Tiszáé – a szabályozás után. Kezdetben persze voltak kanyarodásai és kiöntései, hajnalok pirosságát sokszor ringatta a tükrén, és neki is volt gyöngyösen habzó zöldárja, de hamar mederbe szokott, és a folyam nemigen szerette, ha a patakot emlegették. Juventus ventus – mondta mosolyogva és bocsánatkérően” – írta Tömörkényről pálya- és munkatársa, Móra Ferenc, aki feletteséről a Somogyi-könyvtár és Városi Múzeumnál mindig mint gazdájáról beszélt.

„Ez az életrajz kissé zavaros, de nem én zavartam össze, hanem az élet” – így kezdte Tömörkény István önéletrajzát 1913-ban. 1866. december 23-án született polgári családban, a ceglédi vasútállomáson, vezetékneve eredetileg Steingassner volt. Édesapja abban az időben néhány évig bérelte a ceglédi vasúti vendéglőt, így történt, hogy a hazafelé, Szegedre tartó édesanyja szegedi születésű öt testvérével ellentétben őt nem a „szűkebb haza homokján” hozta világra. Állítása szerint

életében meg sem fordult Cegléden, hiszen a vasúti állomás messze esett a várostól. Gyermekkorában testvérei „ceglédi bicskás”-nak csúfolták, persze alaptalanul, hiszen később, 1899-ben a szegedi segédkönyvtárosi állásra jelentkezve folyamodványához mellékelte erkölcsi bizonyítványát, feddhetetlen múltját igazolandó.

A hetvenes évek végén családja Makóra költözött, apja ott vezetett vendéglőt, ő pedig a református gimnáziumban tanult. Néhány év múlva visszaköltöztek Szegedre, s az ifjú Steingassner István 1882-től itt dolgozott gyógyszerész gyakornokként három évig.

1884. november 16-án jelent meg első tárcája, a *Sugárúti séták* a Szegedi Híradóban. Cikke alá még betűjeleket írt, és csak az 1885. június 28-án közölt *Esti séták* című tárcája alatt szerepel először írói álneve: *Tömörkény*. A Híradó szerkesztőségében támadt az ötlet, hogy Szeged környékének szép helyneveit papírdarabkákra írják, lefelé fordítva összekeverjék, majd Steingassner István bicskájának hegyét valamelyikbe beleszúrja. *Tömörkényt* szögezte az asztalhoz, így lett a több száz éves, *Vasacska* jelentésű helynévből családnév.

A gyógyszerészi segédvizsga után egy ideig még Szegeden segédeskedett, aztán a kisteleki gyógyszertárba került, ahol összekülönbözött főnökével, így ott hagyta állását. Nem sokkal később Szegeden átvette a külvárosi patika vezetését. Itt sem dolgozott hosszú ideig, és 1886 tavaszán belső munkatársnak hívták a Szegedi Híradóhoz.

A lap ifjú újdondásza tárcák mellett főként rendőrbírói és közigazgatási tudósításokat írt. 1888-ban besorozták három évre katonának. Kérvényére a novibazári csapathoz küldték, ahol egy évig szolgált, majd a következő Szegeden, az utolsót pedig Bécsben töltötte. 1891 őszén szerelt le, s került haza, de nem a kormánypárti Szegedi Híradó, hanem az ellenzéki Szegedi Napló munkatársa lett, s az is maradt élete végéig. Ekkor már nemcsak riportokat, tárcákat, de vezércikkeket is írt, sőt a Napló élclapmellékletében, a *Hüvelyk Matyiban* humoros karcolatokat, rigmusokat, tréfákat is közölt. 1892-től már a fővárosi lapok is hozták elbeszéléseit. 1893-ban jelent meg első novelláskötete, a *Szegedi parasztok és egyéb urak*, illetve ekkor lett segédszerkesztője a budapesti A Hétnek.

1894-ben feleségül vette Kis Emmát (akinek édesapja szintén vendéglős volt Szegeden az árvíz utáni években), házasságukból két gyermek született: László és Erzsébet. Csak házasságkötése után, 1895-ben vette fel hivatalosan a Tömörkény nevet. 1898-ban két novelláskötete is megjelent, a *Betyárlegendák. Az alföldi rablóvilág története* és a *Jegenyék alatt*.

Nehezményezte, hogy 1899-ben nem ő lett a Szegedi Napló felelős szerkesztője, így megpályázta a Somogyi-

könyvtár és Városi Múzeum könyvtárosi állását, amelyet meg is kapott, de a laphoz haláláig hű maradt.

1902-ben jelent meg negyedik kötete, a *Vizenjárók és kétkézi munkások*, s ezután már Budapesten láttak napvilágot könyvei: a *Gerendás szobából* (1904) például a Singer és Wolfner adta ki (Déry Tibor szerint e kiadó könyveit rendes ember nem vette a kezébe), és a többit is fővárosi kiadók vállalták (Franklin, Élet, Táltos). Budapesti „jelenlétét” igazolandó, éveken át vasárnapi cikkírója volt a Magyarországnak és a Pesti Naplónak. Életében tizenhárom kötete jelent meg, ezek a már említettek kivül a *Förgeteg János mint közérő és más elbeszélések* (1905), *Különféle magyarok meg egyéb népek* (1907), *Napos tájak* (1908), *Ne engedjük a madarat... s más holmik* (1910), *Bazsarózsák* (1911), *Egyszerű emberek* (1913). 1916-ban került kiadásra *Margit* című kisregénye, és nagysikerű egyfelvonásos népszínművét, a *Barlanglakókat* az Új Idők közölte. Tömörkény utolsó könyvének, a *Népek az ország használatában* (1917) levonatát javította, mikor meghűlt, és nem sokra rá elhunyt: a kötet Móricz Zsigmond előszavával jelent meg.

1904-ben kapta igazgatói kinevezését a Somogyi-könyvtár és Városi Múzeumnál, s tisztségét haláláig büszkén viselte. 1906-ban látott hozzá a múzeum néprajzi gyűjteményének megalapozásához. Rövid idő alatt gazdag és felbecsülhetetlen értékű eredményeket ért el, többek között európai szintű néprajzi osztályt szervezett: munkatársai, mások mellett Móra Ferenc segítségével Szeged környékén régészeti ásatásokat végzett, és több ezer néprajzi tárgyat gyűjtött, a „kint való”, pusztuló élet dokumentumait. E gyűjtőutak élményeiből sorra születtek a szegedi „kis világot” megörökítő elbeszélései, hiszen az eddiginél közvetlenebb kapcsolatba került a tanyák népével, akik a tudós igazgatót csak „dilektor úr”-nak szólították.

Móricz Zsigmond előtt Tömörkény dicsérte először ihletetten a forrásgyűjtő gyaloglást: „Róni csatangolva az országutakat. Megállni a falukban, mint poros vándor... Alkalmadtán útszéli akácfa árnyékában pihenni egy sort... Ó, de jókat lehet ott aludni az akácfa vagy az útszéli Krisztus árnyékában...” (*Gyalog*, 1916).

Tömörkény István a tudományos és gyakorlati élet sok ágában járatos volt. Egy anekdota szerint, mikor Szeged polgármesterét, dr. Somogyi Szilvesztert próbálták rábeszélni, hogy rendelje meg a város részére a legújabb díszkötésű nagy lexikont, ő háritva legyintett: „Nem köll az nekünk. Mőgmondja a Tömörkény ami benne van...”

*

Tömörkény István szépíróságától elválaszthatatlan újságírói pályája, mint ekkortájt a legtöbb alkotó esetében: az elbeszélőművészet a folyóiratok tárcarovataiban

kezdődött, és itt nevelte fel önmagát, az írók „az ólom-szérűkről emelkedtek a halhatatlanságba”. Lengyel András Tömörkény újságírói portréját rajzolta meg a szerzőnek 2000-ben, Szegeden megjelent *Hétről hétre. Publicisztikai írások 1894–98.* című kötetének utószavában. Ahogy a könyvbe foglalt írások, úgy az arckép is az író gondolkodásának azon vetületét ábrázolja, „amelyet a tárcanovellák nem mutatnak meg közvetlenül, de amely kétségkívül létezett, és valamiképpen a novellákat író tollat is vezette”. Lengyel András egyik fontos megállapítása, hogy Tömörkény publicisztikája beletartozik az irodalmi igényű magyar hírlapírásnak abba a vonulatába, amelyet legmagasabb szinten Ady, Ignó, Kosztolányi, majd később Márai, Szegeden pedig Móra Ferenc és Juhász Gyula gyakorolt, és Tömörkény írói alkatának több fontos jegyét kimutatva, közülük a polgári nézőpontot hangsúlyozza (ebben nagy szerepet játszott az író származása: elmagyarosodott német polgárcsaládban nőtt fel), és annak tágulását a szociális igazság felé. Tömörkény „értékrendjének egyik legerősebb s legstabilabb eleme kétségkívül a kiszolgáltatottak és megnyomorítottak iránti részvét. (Ez vezette el az alul lévők világának írói ábrázolásához is.)”

Miért is maradt meg Tömörkény István szegedi írónak? „...a sár ragaszt” (akár az *Így volt rendelve* című novella hőstét), írta egy, A Hétben megjelent cikkében (*A Hét jubileumára*, 1913). Idézve nem sokkal halála előtt írt vallomását, kiderül, hogy az író valójában nem „a sár”, hanem a tanyavilág lelke „ragasztotta”, amely többet adott neki, mint amennyit életében ebből megírhatott volna, és ezért a lélekért maradt végig Szegeden: „Nem nagyon tudok én írni az írásaimról, pedig elég régen írok már (vagy talán éppen ezért). Ha onnan számítom az írói foglalkozást, amikor először kaptam honoráriumot újságtól: az idő nyolcvannégy őszére esik, s így idestova harminckét esztendeje, hogy szántogatom a papirost s kapálgatok az Úrnak ebben a szőlőjében. (...) Nem is lehetett (ilyenformán) más tárgya az írásaimnak, mint az élet, ami előttem állott: néha csendes és lassú, mint volt az alföldi népélet még a múlt század hetvenes, nyolcvanas éveiben; olykor nehéz és halálordításokkal kevert, mint az árvíz napjaiban; azután izgalmas, mozgalmas, vagy mint most mondják: lázas, mikor az eltűnt, s a mocsárrá változott város a nép szórtalan, mogorva, dacos és hihetetlen erejű akaratánál fogva pár esztendő alatt talpra állott, a sok száz éves jelszónál fogva: saepe refugit, quia saepe fuerat secutus. Azóta nem is bírtam szabadulni attól a lélektől, ami itt van, igaz, hogy nem is akartam.

Az élet ad elég tárgyat; mint a példa mutatja, harminckét év alatt még csak a szomszéd határba sem kel-

lett értük menni s úgy vélem, nem is fogyok ki belőlük, amíg még ég a gyertyám ebben a tarkabarka földi életben. A sajátos észjárás, gondolkodás, cselekvés, szokások, a külső nép beszédében szinte elrejtőzve élő régi magyar szókinccs, a földműves nehéz szavú nézete, hogy ezer év óta vagyunk parasztok itt helyben, de jobbágyok sose voltunk; a régi városi polgárság rátartisága, hangulatai összekapaszkodásban a megváltozott és megváltozásában is folyton változó újfajta élet küzdelmeivel: egy nagy darab láthatatlan tintatartó az, amibe ha az események és életsorsok följegyzője beleüti a tollát, mindig marad a toll hegyén valami” (*Magamról. Szegedi levél*).

Mint vallomásának felütése jelzi („Nem nagyon tudok én írni az írásaimról...”), Tömörkény nem volt tudatosan építkező, önreflexív író, ebbéli munkásságát a legutolsók közé sorolta (Móra Ferenc szerint soha senki nem hallotta tőle, hogy írónak nevezte volna magát: „mikor lexikonok számára életrajzot írt, abba belevette, hogy ő nyelvész, régész és etnográfus és magyarra fordította Franke konyhavegytanát, és csak a legvégére tette oda, nyilván némi habozás után, hogy novelláskötetei is vannak”), s nem kizárt, hogy ebben szerepet játszott eredendő szerénységén kívül mellőzöttsége is. A tény, miszerint egyszerre több fővárosi lapban rendszeresen publikált, s hogy kötetei 1904-től haláláig Budapesten jelentek meg, mégis mutatja a részleges érvényesülési szándékot, a szellemi jelenlét vágyát, amelyet a kortársak – Déry Tibor szavaira utalva – nem vettek tudomásul. Tömörkényben, mint azt a Szegedi Naplónál elszenvedett sérelme (nem kapta meg a felelős szerkesztői állást, bár ennek körülményeiről keveset tudni) és pályaváltása is jelzi, igenis munkált a méltó továbblépés ösztöne, amelyet követve polgári életében sikeresnek bizonyult. Az alábbi szempont miatt azonban különbséget kell tenni az érvényesülés polgári és írói vetülete között.

Tömörkény szerénységén és mellőzöttségén túl „polgári józansága” volt a harmadik fontos mozzanat írói rejtegetésében, és erre is Móra világított rá: „...újságírónak is éppen olyan eredeti és egyedülvaló volt, mint írónak, csakhogy sokkal öntudatosabban volt az. Komolyabban vette a hétköznapokat, mint a vasárnapot, és súlyosabb dolognak az újságírást, mint az írásművészetet. Ez megint az ő polgári józansága, amely az élet gyakorlati dolgaiban jobban szeretett a földön járni, mint a felhők közt szállongani. Az írásművészet: gyönyörű játék, az újságírás: komoly foglalkozás és rendes életpálya”. Ideillenek Sík Sándor sorai is: „...eszembe ötlék Móra Ferencnek egy kifejezése: azt mondja, hogy Tömörkény a magyar próza Petőfije. (...) Tömörkény hangja halkabb és szerényebb, kevésbé gazdag és kevés-

bé csodálatos, de onnan jön, ahonnan Petőfié: egy naiv alkotó léleknek »magától való« kiömlése. Tudjuk, sohasem adott arra, hogy ő író; nem is érezte annak magát. Az a fajta elszánás, amely a tudatos írot teszi, az a neki-gyürkőzés az írásnak, valami másnak, mint a »közönséges élet« –, ez hiányzik belőle. Jár és néz, és természetes, hogy aki néz, az lát is, és – ha az ember Tömörkény – akkor természetes, hogy amit lát, azt le is írja. Nem nagy dolog ez. Az egyszerűség, a természetesség, a naiv-emberinek vadvirágillata lengi be ezeket az írásokat”.

Móra Ferenc szerint nem lehet megállapítani, mikor kezdődik egy író pályája, csak azoknál, akik nem írók. Ennek ellenére érdemes Tömörkény István életének azon állomásait, mozzanatait kiemelni, amikor figyelve a szegedi falvak és tanyavilág felé fordulhatott. Többek először katonáskodását említik, hiszen ezt a három évet szegedi és környékbeli bakák között töltötte, így együtt szenvedett velük a honvágytól s más megaláztatásoktól (példa az *Éjszaka* és a *Kikötés* című novellája), holott Tömörkény közvetlenül előtte a Szegedi Híradónál törvényszéki riportokat, tárcákat írt: a rendőrséget, bíróságokat rendszeresen látogatva szembesült azzal a nyomorú, „a tanyáról, a külvárosokból, messze földekről és mély odúkból” előjött néppel, amelynek legnagyobb ábrázolója lett. Juhász Gyula pontos megfigyelése szerint ennek megfelelően első írásaiban még a tanyai jön a városba, míg utóbb már az író megy ki hozzá a jegenyék alá. Házassága is kulcsfontosságú e szempontból, hiszen szüleinek birtoka már a hetvenes években elúszott; esküvőjétől (1894) számítva azonban rendszeressé váltak kirándulásai apósa Sebők-hegyi tanyájára: ez írásainak visszatérő helyszíne, hőseinek nagy része is e kis tanyai mikrokozmosz embereiből került ki. A Sebők-hegyi tanya tizenkilenc kilométerre feküdt Szegedtől: Tömörkény számára ez négy, sietősen három és negyed óra járásba került. Húsz éven át, míg apósa el nem adta a földet, az író itt töltötte vakációit, s tavasztól őszig gyakorta vasárnapjait is, de ismerte a tanyai teleket is, mint arról a *Tanyák a hó alatt* mellett számos más írása tanúskodik. Többen rámutattak, hogy bár sokak szerint inkább ekkor és itt szembesült először a tanyai sorsok méltánytalanságával, emberalatti állapotaival, azonban Steingassner kocsmáros fiának minderről bőven lehettek már tapasztalatai a vasúti restik, a makói nagykocsmák és a szegedi vendéglő világában. Fontos állomása volt Tömörkény életének múzeumi igazgatósága is: természetrajzi, néprajzi és ősrégészeti tanfolyamot végzett, s a néprajzi gyűjtés, a régészeti ásatások arra készítették, hogy a környékbeli falvakban és tanyákon keresse a parasztlelet tárgyi és szóbeli relikviáit.

Tömörkény csak a Szeged környéki falvak, tanyák népéről írt, művészetét ezért sokan helyi érdekűnek, provinciálisnak tartották, pedig ő az általa ábrázolt sorsban az egész magyarságét mutatta. Mi sem bizonyítja ezt, mint a következő történet: Krúdy Gyula írta, hogy Karl Kraus, a bécsi Fackel szerkesztője felelősségre vont a osztrák–magyar közvéleményt, miután fordításban olvasta Tömörkény *Csata a katonával* című novelláját. A lobbanékony szerkesztő „szemrehányást tett az egész Monarchiának, hogy a területén élő legnagyobb író véle eddig meg nem ösmertette: megírta, hogy Ausztriában és Magyarországon csak egyetlenegy író él, aki érdemes a világirodalomban a versenyt felvenni a többi nemzetek nagyjaival, s ez Tömörkény, gyalázat, hogy eddig Magyarországból csak a tucat, divatáru-irodalmat kolporálták idegen országokba; Gogolhoz, Csehovhoz, az orosz irodalom legnagyobb elbeszélőjéhez hasonlította a szegedi múzeumigazgatót, amíg az csendesesen üldögélt Ónozi Poldi csárdájában, és tudomásul sem vette az egész irodalmi heccet, amely körülötte keletkezett (...) Tömörkény talán el sem olvasta Fackel cikkét.” Csak bízni lehet abban, hogy a bécsi szerkesztő kitüntető figyelme valóban Tömörkénynek szólt, és nem a származásának. Ady Endre gúnyos megjegyzése az utóbbit erősítette: „...nagyon érdekes, hogy ők, germánok, a magyar tősgyökerességet majdnem mindig idegen vérű magyarokban kapják”. Tömörkény írói érdemének országhatárt átlépő, jogos elismerését Tolsztojtól kapta, aki szintén felfigyelt a szerző jelentőségére, meglátva benne rokonát a paraszti szemlélettel való azonosulásban.

Tömörkény életművének egyik legmarkánsabb jegye a város és nép ellentéte, mint azt több kutató kiemelte. Az író ugyanis jól látta, hogy Szeged a különféle hatóságaival idegen a néptől, közönnyel szemléli (ha egyáltalán szemléli) a külvárosokat és a messzi határt sújtó nyomort: nem akar s nem is tud az itt élőknek segítséget nyújtani. A város nem adott jólétet a tanyán élőknek, de fiait katonasorba szólította, és adót szedett tőle, így leginkább az ellenséges civilizáció képében jelenik meg Tömörkény írásaiban.

Péter László tanulmányából (*Tömörkény mikrokozmosza*) kiderül, hogy a szegedi tanyavilág kialakulásáról szóló legújabb kutatások megerősítik az író eredményeit. Ez a világ a török hódoltságot követő lassú újratelepülésben gyökerezik: a XVII. század második és a XVIII. első felében indult meg a lassú kirajzás a városból, amely a század közepén erősödött fel. A század végén a tanyák száma már elérte az ezret, s ez az érték az 1950-es évekig egyenletesen növekedett. A város sajátos bérleti rendszert alakított ki: 1850-ig időnként egy-egy darab földet

felosztott és eladott, utána azonban csak 30 éves bérletekként parcellázott. 1854-ben 260 gazda között 12 000 holdat osztottak így szét, amely fokozta a kirajzást, s ebben közrejátszott az 1879-es nagy árvíz is. Megszaporodtak a tanyák, a legelők azonban fogyatkoztak. „Tömörkény számos elbeszélésében állít emléket a bérleteken, irtványokon földet ragasztó telepeseeknek, veremlakóknak, akik hősi erőfeszítéssel, erejüket, egészségüket, sokszor életüket sem kímélve vívnak a természet erőivel minden talpalatnyi rögéért”. Példa lehet erre a *Thurzó útja*, a *Földragasztás irányában* és *A házasság első éve* című írás.

1880-ban Szeged 73 676 lakosából már 27 789 élt a határban. Az árvíz utáni újjáépülés (1879–1883) megteremtette a város modern belső magját: az iparosodásnak indult Szeged és a kiterjedt tanyavilág közötti ellentét egyre élesebbé vált. A század végére megnőtt azon tulajdonosok, béresek száma, akik állandóan kint éltek, a kezdeti kétlakiságot felváltotta a végleges kiköltözés, így a kint élők kapcsolata a várossal meglazult, noha meg nem szakadt. Tömörkény számos írásában szövege a városhoz tartozás nyelvi jegyeiről, csak hogy e kötelék a város közönye miatt egyoldalú volt: „Mert ez a kint való nép (valami negyvenezer lélek) soha nem nevez mást hazának, csak a szülővárost, amelyből kiszármazott. Ha azt mondja, hogy hazamegyek, akkor azt mondja, hogy: a városba megyek. Ha ellenben bárholonnan a tanyája felé megy, akkor azt mondja: megyek elő. Kérdezd meg a lánytól a tanyaudvarban – hát az apád merre van? – azt mondja rá: oda van elő – ami annyit jelent, hogy bent van a tanyaházban.”

Móricz Zsigmond és Ady Endre említett búcsúztatójából kiolvasható a fenntartás Tömörkény szépirodalmi műveinek néprajziságával szemben. Kéky Lajos, Gyulai Pál tanítványa ennél sokkal kíméletlenebbül írt a „rajz”-ról, Tömörkény jellegzetes elbeszélőformájáról: „Hosszú, terjengős, minden költőiség híján való részletrajz előzi meg azt a gyöngye lélegzetű, novellisztikus fordulatot vagy azt a genre-szerű jelenetecskét, mely a terjedelmes néprajzi értekezések végén a mellőzött költészet kiengesztelésére van szánva”. Azok is kiemelték az író gyengeségeit (nehézkes kompozíció, modorosság, érzelmesség), akik kedvelték írásait, csak hogy az egyes darabok fogyatékoságait bőven egyensúlyozzák más értékek. Tömörkény számos olyan novellát, elbeszélést írt, amelyek komponáltságuk felől nézve is remekművek, másfelől magasra emeli őket stílusuk, az élőbeszéd hiteles és művészi reprodukciója. Lengyel András észrevette, hogy Tömörkénynek a nagyfokú nyelvi tudatosság és a magyar nyelv archaikusabb rétegei iránti vonzalmában jelentős szerepet ját-

szott családja német nyelvű tradícióinak ellensúlyozása. Juhász Gyula tanulmányában írja, hogy az író három-ezer „elkönyveletlen” magyar szót gyűjtött a szegedi nép között járva, amely egyik forrásanyaga lett Bálint Sándor *Szegedi Szótárának* (1957), a szegedi népiélet enciklopédiájának.

Elmarasztalták az írot idilli ábrázolásaiért is, holott ez a néplélek fontos momentuma: a vidámság hozzátartozott a szegénység elviseléséhez. Az idilli látásmód mint uralkodó minőség ellen szól Tömörkény progresszív társadalomlátása is, hiszen cikkeiben, novelláiban rendre feltárta a tanyavilág sérelmeit a feudális és tőkés államhatalommal szemben: hősei nemegyszer kikelnek az urak s az általuk képviselt állam ellen. Megértette, sőt jogosnak ismerte el a paraszt úrgyűlöletét is.

Nemcsak a tanyai szegénységet festette meg, hanem már pályája elején megrajzolta a városi munkásság életét is. Péter László tanulmányában azt is megállapítja, hogy Tömörkény „a munka, a nehéz, verejtékes testi munka első s a legnagyobbak közül való ábrázolója”. Példa erre a *Munkások*, *A házasság első éve* című elbeszélés. E korábban irodalom alatti világról ma is csak az ő írásaiból tudunk. Ezzel együtt rögzítette írói pályájának három évtizede alatt a paraszti világban végbemenő változásokat is: a város fejlődése nem a tanyavilág boldogulását segítette elő, éppen ellenkezőleg, magára hagyta a kint valókat, kiknek élete ezzel pusztulásnak indult. Németh G. Béla szerint (*Az élet profán liturgiája*) Tömörkény látta a magyar világ változásának szükségét, csak hogy ezt a változást a pozitíviztikus nézetektől áthatott s a szocialisztikus ideáktól is megérintett liberális eszmék jegyében várta. A tényleges polgári átalakulás azonban nem nyerte meg tetszését.

Tömörkényt magával ragadta a látvány, a patriarkális paraszti világ sok színes szokásának, tárgyi relikviájának, emberi közösségének végveszélye: ezért sem véletlen, hogy legfeszítettebb novelláit a halálról írta (*Csöszhalál*, *A szárnyékember*, *Faragó János megégett*, *Agyaghordás*, *Öreg ember napáldozatja*, *Megy a hajó lefelé*, *Thurzó útja*). Tömörkény halálnovelláiban sokkhatásuk mellett meglepő békét, nyugalmat érezni, és ebben az elfogadásban feloldódik a kénytelenség: ezek nemcsak a pusztulás allegóriái, de személyes, emberi felismeréseinek is magaslati pontjai. Németh G. Béla Tömörkény novelláit szervesen egybetartozónak látta, egyedi variációit adva egy folyamatnak, amely legtöbbször az ön- és fajfenntartás ösztönének és akarásának, a mulandóság elfogadásának s az élet továbbvitele vállalásának metszéspontjában egyesül: „Roppant gazdag életmódszerete alapján a napi élet apró szokástényeiből olyan evilági liturgiát alakított ki, amely tragikus

méltóságot, megtisztító tragikus méltóságot kölcsönzött az életből a halálba való átfordulásnak”.

Tömörkény a megfigyelés művésze volt, Móricz „rádermedő”-nek nevezte pillantását, amellyel parasztjainak minden rezdülését rögzítette. Szintén Péter László figyelte meg, hogy Tömörkény híradása a szegedi parasztság életéről a néprajztudománynak szinte minden ágát gazdagította: írt a pásztoréletről és annak hierarchiájáról, a halászéletről, a „vízenjáró” hajósokról, a szőlőművelésről és a szüretről, a tanyai élet hétköznapijairól, a viseletről, a sütés-főzésről, italokról, a paraszti etiketről, a népi orvoslásról, a „pusztai sámánok”-ról, ráolvasásokról és hiedelmekről.

Baránszky-Jób László fontos tanulmányt szentelt Tömörkény impresszionizmusának (*Tömörkény táji impresszionizmusa*), amely a tanya magyarjainak magányos, csendes szemlélődésében bontakozott ki. Az írói ábrázolást nem a zsánerekéhez, a rajzhoz hasonlította, hiszen Tömörkény kontúrjai nem élesek, hanem oldottságában élőnyelvi, hangulati impresszionista prózának nevezte, amely szerkezetében őrzi egy magyar táji lélek karakterét.

Németh G. Béla tanulmányában Tömörkény alkotói korszakairól szólva 1895-re, a *Thurzó útja* című novella születésének idejére teszi az író igazi váltását, s ez az érett prózát hozó időszak tíz évig tartott: e kötet legtöbb írása is ebből az időből való. Állítása szerint később a háború szólaltatta meg Tömörkényt a nagy évtizedhez méltó szinten. Kiemelte az író fanyar humorát, amelyre példaként a *Hühü* című novellát hozta. Bori Iméhez hasonlóan vizsgálta az életmű kapcsolódási pontjait a

naturalizmussal, és kimutatta, hogy „Tömörkény még nem volt és már nem volt naturalista”, hiszen „lelki műveltségének egy oly kérdéskörén át ásott egyre forróbb és teltebb életretek mélyeibe, amely a naturalizmus számára (...) központivá sem lett soha”.

Márai Sándor írja a *Föld, föld!*...-ben, hogy mielőtt 1948-ban elhagyta volna Magyarországot, ócskásoknál, könyvtárakban kezdte felkutatni a méltánytalanul elfeledett, század eleji magyar írókat. Keresett bennük valamit, amit elvihetett magával: „...mint aki egy betemetett pincébe téved, ahol régi évjáratú, nemes itallal töltött hordót fedez fel” – mások mellett Szini Gyulát, Lovik Károlyt, Cholnoky Lászlót, Csáth Gézárt és Tömörkény Istvánt említi, „aki a Tisza-parti emberek magányos sorsát csehovi vízfestékszínekkel festette, ázsiai emléket, sorsokat idézett fel egy-egy rajzával”. „Mert ez a »második garnitúra«, ezek a nagyon tehetséges, de kevésbé ismert magyar írók és költők, akik elkallódtak az irodalmi zsibvásár lármájában, nem engedhették meg maguknak, hogy selejteset írjanak. Az ő idejükben még volt a szó évszázados, nyugati értelmében szigorú mértékkel mért »irodalom«. Még nem félt az író, hogy konfliktusba kerül a tömeggel, ha megőrzi egyénisége sajátosságait a tömegizlés konzumszabályaival szemben. (...) Mert ez is a »másik Magyarország« volt, a dagadós külzet mögött csendesen élő, alkotó, szemérmesen sorvadó Magyarország.” Ez a tiszta értékítélet, amely egy nagy írótól különösen elvárható, olyan méltó végtisztességet ad a »másik Magyarország« nemzedékének, amelyet Tömörkény halálnovelláinak névtelen elmenői kaptak.

CSEH KÁROLY

2008. október 21.*J. P. újratemetésekor*

*újratemetik
temetik újra
Janust a költőt?*

*s ültetnek annyi
majdani télben
nyíló mandulafácskát*

*idei októberünk
dió- s koponya-
barna havában*

Vénasszonyok nyara*Devecseri Zoltánéknak*

*Barokksárga kápolnák a bokrok,
vénasszonyok nyarán a kifoszlott,
szelek átszűrte kékből
le-lejár a csöndjükbe
áldozni – hegyi lakó –
néhanap egy-egy
vénasszony-
fekete-
rigó.*

Faoltár

*Oltártisztára söpröm a kertvégi,
lefűrészelt korhadat fatörzset.*

*Negyvenkét éve
lapján suhogott fel először
március kora reneszánsz
szelében a vers.*

*Aztán a sövény bokra alatt
lapuló tenyérynyi fehérben
kilencéves koromig
visszamosakszom.*

*S hátra pillantva
veszem csak észre:
kezem helye a kései hóban
mesebeli madár lábnyoma lett.*

Szilveszteri fürdőzés Bogácson

*Mélykék cserépkályha a Bükk – kihamuzták.
Izzó parázsszemek mind a fürdősapkák.
Kihunynak azok is, ahogy hűl december.
Üszkös csonk a párán átsötétlő ember.*

DÖBRENTEI KORNÉL
Gyalogtükék dicsérete

*Olykor, tudat-lohadt beteg,
 tompa magamba süppedek,
 esendőként és csüggeteg,
 szomjú lényem üdvért eped,
 a kedvem fakulva romló,
 lét- és halál-vágy közt lebeg,
 ám fölszítanak pincehelyek:
 borral lakott minden hordó,
 s mert, hogy onnan kiüzetett,
 hajléktalan Diogenész,
 váljék attól ő borongó,
 mámort dúsan, hol s mint tetéz.*

*Vigadnom vakmerőn lehet,
 mert, mint képzelet, a bátor,
 szőlők gyökér-horgonyáról
 kiszakadt s fölemelkedett,
 mint testből lélek, a Somló:
 mélyről kiáltó őselet,
 a magos Napot ostromló,
 tetszhalálalokból ébredett.*

*Gyalogtükék baka-sorsa,
 helyben járva is mindenik
 azúr távlatok vándora,
 de ezt a földet hirdetik,
 készen: híré, nevét mentsék,
 amit védnek: életszentség.
 Folyik a menetgyakorlat,
 nem tűrnek kordont, karókat,
 lebírhatalan hadsereg,
 parancs: várívó hegymenet,
 a világ népmese-kerek,
 négy sarkáig vélük megyek,
 de nem mint elizzant salak –;
 bár mattért játszatik a sakk,
 s áldozható paraszt-gyalog,
 ám én tartalékot hagyok,
 és nem leszek olyan dőre,
 hordozóit Krisztus-vérnek,
 kik megküzdve végig érnek,
 lecseréljem királynőre.*

*A mámor fekete örvény,
 és megiszaplik a kehely,
 felrémlik Dunaszerdahely,
 s a szlovák-brutál nyelvtörvény*

*a magyar szó ellen törvén.
 S gyötret bánat, mert a Bánát
 – búzaként terem ott pribék –,
 szíviünk élesített gránát,
 ó, tús-végzetű Délvidék,
 hol testvéreink verik rég
 büntetlenül, Európa
 – szokása századok óta –,
 bambán bámul – idióta? –
 vagy okos, tudja, nem elég,
 éhhel érzi, nem, nem soha
 veszésünk irama, foka,
 mi visszaüt: a gyengeség,
 honi bitangság akarja,
 nyúvadjon a fajtánk sarja,
 szívük helyén bankszéf dobog,
 ütemére öl a robot,
 s attól kódís Magyarország,
 hagyja, kincsét elorozzák,
 pénzkupecsek, s elődeik
 mocskos trükkjét erőltetik,
 pusztulásunk megokozzák,
 s végfeszítését a húrnak,
 – le csak a lovakat lövik? –,
 durván bőrünk alá túrnak,
 erszénye a kengurúnak
 szerényebb, mint ezek zsebe,
 vércsöppjeink belémúlnak
 uzsora-vad hitelekbe,
 verítékünk kamat rajta,
 és e banda csak behajtja,
 tűrjük ezt is fölelhajtva.*

*S védtelen a Kárpátalja,
 Isten malma, ördög malma,
 irgalmatlan kő porlasztja,
 riadóztat rég a bajra
 Egri Ferenc harangöntő,
 harangszóit jajjal töltő,
 s Kárpátokon kívül reked,
 akár, mint a Róma hangja,
 csúf csönd zápul gyepük felett,
 Csángóföld is odahagyva,
 mint a megtagadott gyerek,
 besorolva lelenc-sorba,
 mert anyja mostoha s condra,
 a Szentlélek most hol honol,*

robotol-é vagy rostokol?
 Vész el a lelkiismeret,
 sorvadt vérvonal a Szeret,
 és ahol a legkeskenyebb:
 szilaj veréshez derékszíj,
 visszaütni nincs kard, se íj,
 Nagyisten, ha bírsz, most segilj!

Életfákból a diófás,
 egy lombja-üde agg alatt
 enyhül a gyötrő látomás,
 mert a kedvünk magost halad,
 komótosan jár a kancsó,
 de azért tudja, hova tart,
 telteti somlói juh fark,
 a vágy-szokrás, nászt-parancsló;
 majd rút valóság s szép ábránd
 egyesül egy dalban s átráng,
 hévet gerjeszt és hideg ráz,
 s mint feldíszített indóház
 várjuk, a lelkünk mávatag,
 holtvágányról kimozduljon
 egy pántlikás magyar mozdony,

amely Erdélyen áthalad
 és Gyimesbükkig eltalál,
 szívünkbe fűrődva megáll,
 nem tárogató, vonatkürt
 szakad föl s tölt be percig űrt,
 zeng át a megrendült tájon,
 hogy a hiány jobban fájjon,
 elmosódottan, mint nevek
 korhadt, süppeteg fejfákon,
 nesz kél, valami közeleg,
 zaj futamlik a sínpáron,
 távol-ködből kiszakadván
 hadtápként remény-maradvány
 jó, hozza egy kézi hajtány...

Fönt, derű-koronás Somló,
 mi, alant, tehetetlenül,
 most fenyegetőn ránk omló,
 mint kudarcunk, az örökölt,
 bénaságunk megszegyenül,
 borban árny csak mi föl-le jár,
 az álom megint összetört –:
 földhöz csattan minden pohár.

BARNA T. ATTILA

Dunakorzó

*Fullad a város, ráterül,
fojtogatja a pénz szaga.
A padon hajléktalan ül.
Cseveg a szálló terasza.*

*A Dunán lámpafény riszál,
kelletik maguk a habok,
pincér, kurva fohásza száll
felétek, nyugodt gazdagok.*

*Légkondicionált életük
hölgyek és urak élvezik,
panaszkodnak, hogy bizniszük
mostanság nem úgy megy nekik.*

*Ajkatokon a yes, a bye
fénylik, csorog, akár a nyál.
Cinkosan koccan a pohár.
Egy vak hegedűs kornyikál*

*Kényelmesen legyintenek
szivarra gyűjtva, s míg finom
füstje, mint áldás, szétlebeg,
koldusként kotródik a gond.*

*(főlszemmel a rendőrt lesi,
felbukkan-e a fák alatt).
Ő is Made in Hungary.
Hajlongva jön az alkonyat.*

Exit

*Szakadt lepedővel takarva fekszik.
A kéz, az orr, az áll dudorodik.
Már elment fölötte a nagyvizit.
A lázlapon kereszt, mellette: exit,*

*óra, perc, mikor... Fölírva pontosan.
Telefon cseng, orvos, nővér siet.
Szomszéd ágyon olvas az új beteg.
Reggelit osztanak. Nagy komótosan*

*két beteghordó jön. Átemelik
a testet, a tepsibe fektetik,
s indulnak is. Elhal egykedvű zörgés,*

*ahogy tolják a folyosókon át.
A bűzös, fülledt kórterembe vág
a téli napfény, mint a boncolókés.*

JAKAB-KÖVES GYOPÁRKA

Disznóölés

– Na, boldogtalan? – kérdezte Nándi, a hentes, és végigsimított húsos kezével Baba arcán.

Azazhogy, valószínűleg nem ezt kérdezte. Nem kérdezhetette ezt, Nándi nem lelkezik, és ilyen felesleges, ostoba kérdést soha nem tenne fel. Baba tudta, hogy saját gondolatát hallotta vissza. Lehet, hogy Nándi azt kérdezte, „boldog vagy?“, mert a boldogságot a férfi s az itt lévő férfiak mindegyike számára ez a rengeteg, gőzölgő hús jelentette.

Baba bután, kábultan mosolygott. Bement a házba, s ott, ahogy a benti meleg átölelte, egyszerre tudatosult benne, hogy minden idegszála kívánja még azt az iménti simogatást. Kinézett az udvarra, ott állt Nándi a vasatlan mellett önelégülten, szétvetett lábbal.

Baba anyja kijött a konyhából, bütykös kezét egy ronggyal törölgette, s fejével a katlan felé intve megjegezte:

– Jól néz ki ez a Nándi, mi?

Baba idegesen felszisszent.

– Ugyan, anyu, jó, hogy azt nem mondd, feküdjek le vele!

– És ha azt mondanám? – vonta meg vállát az anyja.

– Talán örök hűséget esküdtél Öcsinek? Nem te panaszkodsz állandóan, hogy nem akar esküvőt?

Baba sértődötten legyintett, és besietett a konyhába, de anyja a háta mögött tovább folytatta:

– Csak legyints, legyints nyugodtan. Aztán majd, ha annyi idősz lesz, mint én, rájössz, hogy igazam volt. Ha én most lennék fiatal, az biztos, hogy nem tartanám vissza magam. Bevetném magam, elhíhated. Voltam olyan bolond, hogy ragaszkodtam a maszlaghoz, hogy hűség, meg házasság... Aztán mit kaptam? Egy impotens alakot.

– Az az impotens alak az apám – vágott vissza a lány.

– Az apád – hagyta rá hűvösen és minden felindultság nélkül az anyja. – De attól még szenvedés volt mellette az élet. És én voltam olyan bolond, hogy ezt végigcsináltam.

– Nem csináltad végig. Otthagytad.

– És? – vont a meg vállát az anyja. – Nem volt igazam?

Baba nem válaszolt. Dühödten csapkodott az edényekkel, képtelen volt megfogalmazni keserűségét. Érezte, hogy vastag ruhái fojtogatják, mintha rátekeredtek volna a testére. Menekülnie kellett. Egy kopott műanyag tállal a kezében kisietett újra a fagyos udvarra, ott aztán megtorpant. Nándi már nem állt a katlan mel-

lett, üres volt az udvar, a férfiak nevetése kihallatszott a nyári konyhából. Csalódottan meredt maga elé. Ha Nándi kint lett volna az udvaron, valamilyen ürügyet csak talált volna, hogy odamenjen mellé, aztán mintegy véletlenül hozzáérjen a vállához. *Összevérezted a kabátodat. Látod, milyen véres mesterség az enyém? Nem félsz tőlem, te kis babácska? Még a végén összevérezem a kis lábacskádat. De, egy kicsit félek. Add ide a kezed, megfogom, akkor nem félsz majd. És ha összevérezel?*

Baba lassan szelte át az udvart. Öcsivel mindent átalakítottak itt, amikor ide költöztek. Ez az egész udvar egy nagy, koszos tyúkudvar volt, oldalt zöldségeskerttel, sáros vízfolyásokkal, traktornyomokkal. Baba kívánságára befűvesítették, tyúkokat nem tartottak, csak hátul maradt meg néhány ól. Úgy gondolkodtak, állatot tartani manapság fölösleges. Az embert robottá teszi az, hogy mindennap többször enni adjon nekik, bűzös moslékot vagy drága tápot. Ők nem nevelik, Nándi, a hentes hozza mindig a disznót, itt leölik a nyári konyha mellett. A jeges, megfeketedett havon végigfolyik a vörös, gőzölgő vér.

A nyári konyhát az öregasszony, akinek örökösaitól a házat vették, mosókonyhának használta. Télen, ilyen kegyetlenül fagyos napokon is mosott a műanyag gyerekkádban. Kivitte a konyhán kívülre vagy csak a nyitott ajtóba, dörzsölt és lögybölt, dörzsölt és lögybölt, aztán kiteregette egy drótra a tyúkudvar felett. Vajon mennyi idő kellett, míg merevre fagyottan levehette, és bevihette a szobába? Szaga olyan lehetett, mint az ázott gyapjúnak. Vagy mint a kesernyés illatú, fagyott földnek. Az öregasszony mindennap mosott, csak vasárnap nem. Felvett magára valami ócska kötényt, alatta több otthonkát és egy kardigánt viselt. A kardigán ujját jól feltúrta, kilátszott vaskos, vörös karja, amin a hús megpettyhüdt. Baba anyja megvetően nevette az öregasszonyt a háta mögött. *A bolondja, semmibe nem kerül egy mosógép. Mondom neki, hogy vegyen egyet, ne fagyjon meg itt kint. De azt mondja, az tönkretenné a ruhákat. Szétszaggatná a jó erős anyagot.* Baba most ebben a pillanatban értette meg, miért volt fontos az öregasszonynak idekint mosni. Ha fáj neki az izmaiba hatoló jeges hideg, érezte, hogy még él. Ezt meg kellett tennie mindennap, s aztán vasárnap megköszönhette, hogy megint élt egy hetet. Éreznie kellett önmagát.

A nyári konyhában hideg volt, és alig fértek el a férfiak. Egyszerre két húsdaráló zúgott, hatalmas tában gyűlt a kolbásznak való, az asztalon végigteregtetve a főtt cafrangok, összetöpörödött, párnás szalonnájú főtt húsok. A férfiak mindkét keze csillogott a zsírtól, Öcsié vörös volt, Nándié kocsonyaszínű, ahogy tömögötte a darálóba a tokaszalonnát.

– Már azt hittük, sose jössz – hangoskodott alkoholos jókedvvel Gyuri, a szomszéd. Hiányoztak elől a szemfogai, ettől olyan széles lett vigyora, mint egy vicsorgó majomnak. – Mi is üldögnénk odabenn a konyhában szívesen.

– Megfőzheted nyugodtan az ebédet – morogta Baba, és körülnézett, mit kellene dolgoznia.

Gyuri rövidet káromkodott, és vigyorgott hozzá lyukas fogsorával.

– Igyál te is egy kis erőset, Baba, akkor nem fázol. – Öcsi apja már hozta is a lánynak az üveg italt, zsíros, hústól csúsós kezével erősen markolta. Baba látta, hogy már alig volt a drága bolti lötyyből, ezek nem isznak akármit, csak márkás italokat, később majd sörre váltanak, abból is a legdrágább fajtákat szeretik. Öcsi apja erőszakosan nyújtogatta az üveget és az apró poharat Babának, kezében majd eltűnt a pálinkásphár. Baba borzadva gondolt arra, milyen maszatos lehet a férfi kezétől, s vajon hányan ihattak már belőle. Megrázta fejét.

– Legalább egyvalaki maradjon józan közöttetek – mondta, s oldalazva a nagy asztal mellé állt. Még elkapta Öcsi pillantását, fölneézett rá a nagy kolbászmassza mellől, kemény munkával dagasztotta az anyagot, csípős szaga messzire érzett. *Nem valami nagy segítség vagy. Jobb lenne, ha itt se lennél azzal a megvető ajakbiggyesztéssel. Senki nem elég jó neked. Lusta vagy és kényelmes. Pedig ezt itt mind neked csinálom.*

Baba úgy védekezett magában, hogy Öcsi apja szorította oda, az asztal másik feléhez, egészen véletlenül Nándi mellé. De amikor megállt a fehér zsírú, hülni kitett szalonnás húsok mellett, elbizonytalanodott, és nem mert a férfira nézni.

– Gyere, adogasd nekem a darabokat, hogy gyorsabban haladjak már – mondta Nándi, és káromkodott egyet.

Baba bólintott, s belemarkolt egy szalonnába. Puha, meleg volt, szinte kicsúszott az ember keze közül. Nándi elvette tőle, s húsos marka hozzáért ujjaihoz.

Baba nem hallgatott oda a férfiakra. Hangosan és egymást túllicitálva gorombaságokat találtak ki, közben Imike, Öcsi buta bátyja vihogott, bólogatott nagy vasutasfejével, s kummogott. Mindig ezt csinálták, a gorombaságaik és viccek sem voltak újak. Nándi mély hangján szintén belebömbölte a maga változatait, s közben serényen rakodta a zúgó darálóba a tokaszalonnát.

Baba úgy érzékelte maga mellett a férfit, mintha az beszéd közben külön, erős üzenethullámokat bocsátana felé. Nem nézett Nándira, de újra és újra megbizsergett a tarkója és a füle, ahogy összeért egy-egy pillanatra a kezük, az ujjhegyük, egymáshoz ért a karjuk vagy a csípőjük. Baba is igyekezett különleges suga-

ratat gerjeszteni. Elképzelte, hogy pillantása meleg és hívogató, szeme fátyolosan vágyakozó, s szája úgy duzzad, hogy szinte szétreped. Látta maga előtt, ahogy Nándi leráncigálja magukról a ruhákat, kibomlik teste a dzsekiből, vastag pulóverekből, s ahogy feltépi a ruhanemüket, megoldja farmerének szoros övét, és Baba egyszerre nővé válik. Apró melle csúcsosodik, bőre borzongva libabőrzik, és sietősen bújik a hímszagú, szőrös férfimellhez.

– Hoztam egy kis erősítőt – nyílt az ajtó, s Baba anyja beegyensúlyozott egy tálcát tele kávéscsészékkel. A lány megriadt, mintha anyja rajtakaphatta volna képzelt ölelkezésén.

– Végre valaki, aki hagyja, hogy megszeressék – mondta Öcsi apja, és maszatos kezébe fogva a nő arcát, kemény csókot nyomott a szájára.

– Te, leejtem ezt a tálcát! – visongott az asszony, s türelmetlenül utasította a férfiakat, hogy helyet készítsenek a kávéscsészéknek. Öcsi apja kissé imbolygott, s most oldalt állt az asszonynak. Baba látta, hogy keze föl-le jár anyja tomporán.

– Mondom, hogy leejtem! – sivította az asszony, s hangosan, sikongva nevetett.

Öcsi felnézett a kolbász hús dagasztásából, homloka izzadságban úszott, arca egészen vörös volt. Nem szólt, de Baba látta rajta megint a rosszállást. *Te semmin nem tudsz nevetni. Mi vagy te, egy szent? Azt hiszed, valami rosszat akar az apám? Az anyád biztat állandóan minden férfit. Ilyen vén, s még mindig csak azon jár az esze.*

Baba émiyegni kezdett. Taszította őt Öcsi apja, orrában érezte még széles pálinkaszagát, és iménti erőszakos kínálgatása még elviselhetetlenebbé tette. Anyja mégis hagyta, hogy fogdossa, hogy törleszkedjen hozzá, talán még élvezetét is lelte benne. *Te sem vagy jobb. Nándi csak annyival különb ennél az undorító férfinál, hogy fiatalabb. Mégis az idegeid borzolja minden egyes érintése. Még az is, amit csak beképzelsz magadnak.*

Baba egyáltalán nem volt benne biztos, hogy Nándit érdekli. Nem érezte magában azt a képességet, hogy észrevegye a férfiak kíváncsiságát és vágyát. Sokan mesélték a kolléganői közül, hogy a főnök incselkedett velük, miközben végigment a szalag mellett. De hát hogyan, hisz mindannyian mindig a munkájukra kell, hogy figyeljenek? Milyen kimondatlan üzenetek vannak a szemükben, vagy mi árulkodik? Egy arcmozdulat, egy kacsintás, egy hosszú pillantás? Baba nem tudta, milyen az, amikor valaki becserkész egy nőt. Pedig lehetett valami benne, hisz a főnök ezzel is, azzal is összefeküdt időnként. Az ő tapasztalatai szegényesek voltak e téren. Öcsit az óvoda óta ismerte, soha nem beszéltek egymással a köszönésnél

többet. Egy bál alkalmával aztán Öcsi mindenfajta titkos pillantások nélkül eléállt, felkérte táncolni. Éppen valami összebújós dal szólt, lassanként egyre közelebb vonta magához, Baba érezte, hogy a fiú inge izzadt, s a keze nyirkos. Végül kihívta a folyosóra, s ott egy csöndes zugban megcsókolta. Volt ebben valami lehangoló határozottság, mintha végre el kellett volna végezni ezt a munkát, úgy, mint bármi más egyebet. Babát ez akkor nem zavarta, s tudta azt is, Öcsi valóban le akarta tudni az elején a nehezét, az izzasztó udvarlást. Ő akkor kiválasztotta magának, talán elég tisztességesnek vagy kellően csinosnak találta. Baba akkor olyan szerelmes lett az érzésbe, hogy szüksége van rá valakinek, hogy Öcsi bármilyen lehetett volna, akkor is hozzáköti az életét.

– Te beszélj a fejükkel – figyelt fel most Baba anyja sipító hangjára. – Látod, itt vannak ezek a fiatalok, aztán nem sikerült még egy gyereket sem összehozniuk. Hiába mondom nekik, hogy én már babázni akarok. Úgy imádom a pici babákat, aztán nem képesek egyet összehozni nekem.

– Nem baj, angyalom – felelte Öcsi apja, s vállával odadörgölözött Baba anyjához. – Majd mi csinálunk helyettük is.

– Jaj, te hülye! – visította az asszony, s belesípített a férfi arcába.

Baba Nándira nézett, az vigyorgott, bizonyára készült valamit hozzátenni. A lány nem várta meg, míg a hentes tovább szégyeníti őt és Öcsit, szó nélkül kisértette a nyári konyhából. Odakint felszabadultan, mélyen lélegzett, pedig valószínűtlenül hideg volt, érezte, hogy orrában azonnal megdermed a váladék. Felnézett az égre, miközben előrement a házhoz. A levegő számtalan, egymástól elmozduló síkra tört. A kép, ami szeme elé képzett, felismerhetetlenné tette az eget és azokat a kopasz faágakat, amelyek életét körbevették.

Odabent tudatosult benne, hogy a lába a fájdalomig összefagyott a hideg kinti konyhában. A kályha mellé állt, legszívesebben átölelte volna, dühödten vacogott.

Hallotta, hogy nyílik az ajtó, erre gyorsan odahagyta a kályhát, s elővett egy kicsiny vödröt a konyhaszekrényből. Öcsi állt az ajtóban, szótlanul nézett maga elé.

– Kellene valami? – kérdezte Baba, s érezte, hogy érdeklődésébe túl sok tettetett kedvességet kevert.

– Hová tetted a beleket?

Ahogy ezt Öcsi kimondta, Baba azonnal látta, hogy a férfi túl sokat ivott, hangja rekedt és fátyolos volt, nyelve megbicsaklott a bél szón, mintha az valami kiálló, ronda küszöb lenne. Baba maga sem értette, miért, dühöt érzett a férfi iránt, hogy az nevenségessé és szánalmassá tette magát ismét.

– Nem is találkoztam velük. Te hoztad meg, nem? Hová tetted? Neked kellene tudnod. Mindig elfelejtesz mindent, aztán rajtam keresed. Hová tetted, amikor hazahoztad a boltból?

Öcsi megvonta a vállát, s elbiggyesztette ajkát. *Mint egy kretén. Pontosan, mint egy kretén. S még ettől legyen gyerekem? Hogy az anyám babázhasson? Inkább saját körmömmel kaparom ki magamból. Nem akarok gyereket. Nem akarok.*

Baba kitérte a hűtő ajtaját, aztán széles mozdulattal kivette a kis dobozkákat, amelyekben úgy tekeregtek a belek, mint valami ijesztő szemléltető tárgyon az iskolai szertárban.

– Hol lenne másutt, mint a hűtőben? – kérdezte teljesen fölöslegesen Baba.

Öcsi védtelenül s ólmos fáradtsággal támasztotta az ajtó oldalát. Kinyújtotta kezét a dobozka után, s köszönömöt motyogott.

Istenem, mint egy gyerek. Micsoda védtelen! Nem vesz észre semmit. Nem hánytorgat föl semmit. Akármit lehet tenni vele, megalázni, megtiporni, szidni, szapulni, semmit nem hánytorgat föl. Mint egy gyerek, aki mindent elfogad a felnőttektől.

Baba kirohant az előszobába, és Öcsi elé állt. Rögtön megérezte rajta a gyomorkeserű szagát. Öcsi bambán elvigyorodott, s megfogta Baba derekát.

– Na, boldog vagy?

A lány kicsit meghökkent, talán Nándi is ezt kérdezte tőle nemrég. Nem viszonzta az ölelést, de nem is visszakozott. Elszántan vett egy mély lélegzetet, orrcimpája kitágult, majd ezzel az egy levegővel kimondta a rettegett szavakat:

– Vegyél feleségül.

Öcsi arcán kicsit eltolódott a mosoly, de tartotta tovább Baba derekát, a beles dobozkák élesen belevágtak a lány bőrébe.

– Aztán minek az, te? Tudod, hogy így is összetartozunk. Hát nem ugyanolyan, mintha házások lennénk?

Öcsi nyelve el-elbicsaklott, de látszott, hogy igyekszik összeszedni magát.

– Nem, nem ugyanaz – nyafogta Baba.

– Nem értem, mi hiányzik. Hát nem vágunk disznót? Baba durcásan bólintott.

– Hiányzik talán a kölcsönruha, meg a lagzi?

– Az is.

– De mi még? Nem értelek.

Baba belenézett a férfi vérekes, meggyötört szemébe.

– Ez az egész olyan *mintha* – felelte keserűen, s egyszerre elviselhetetlennek érezte Öcsi ölelését.

A férfi felnevetett, s elengedte a lány derekát.

– Ez jó. Olyan mintha. Mintha, mintha, nem tudom milyen lenne. Ez jó.

Öcsi kiment, úgy ismételtette Baba szavait, mint egy ismerős ének sorait.

Baba visszasietett a konyhába. Mosogatószert és forró vizet töltött a vedrébe, s egy ronggyal együtt kivitte. Még látta, ahogy Öcsi imbolygó alakja eltűnik a nyári konyhában. Nem akart semmire gondolni. Szándékosan nem nézett fel az égre sem, nem érdekelte a szétnyílt levegő, az ismeretlen égbolt képe itt, állítólagos otthona felett. Üres, kongóan üres volt a feje.

A nyári konyhában mindenki egyszerre hahotázott, még Öcsi is rázkódott a nevetéstől, Imike, a bátyja kummogva nevetett, mint mindig. Baba komor arccal nekiállt letisztítani a ráragadt zsírtól az asztalt.

– Azt igazán kár lemosnod – kiabálta felé széles vigyorral Gyuri, a szomszéd. – Nyugodtan felkenhetnéd magadra, úgyis elkel rajtad néhány deka zsír.

– Na, mindjárt megnézzük, igazad van-e, Gyurikám – kiabálta vissza Nándi, s két oldalról belemarkolt Baba csípőjébe.

– Nem szégyelled magad? – szisszent fel a lány, s védekezésül maga elé tartotta a vödröt. – Ha nem veszed el a mocskos kezedet, ezzel borítlak le.

A férfiak nevetése erőltetetté vált, Nándi mosolya lelohadt, s gyorsan elengedte a lányt.

– Na, nem kell mindjárt így fölkapni a vizet.

Baba vak keserőséggel tisztította az asztalt. Közben a férfiak röhögése alábbhagyott, anyja visító nevetése is megakadt, mindenki visszatért a dolgára. Baba, ahogy végzett, kifordult a helyiségből. Odakint aztán megállt, sóhajtva nézett a megfáradt vízbe, amelyből eltűnt a hab, és zsírosan, zavarosan keringett a vödörben. Hátrébb ment, kilöttyintette az egésztestet.

Érezte, hogy a férfi mögötte áll, pedig nem is figyelt fel a lépteire. Várt, mit fog tenni, megfogja tán megint a derekát, durván és közönségesen? Vagy megint végigmít az arcán, mintha a gyengédséget akarná eljátszani?

– Rossz kedved van ma – hallotta Nándit.

Baba sóhajtott.

– Nem szívesen látlak ilyen szomorúnak. Komolyan. Gyere, fordulj meg, hadd lássalak.

Baba szófogadóan, de kellemtelenséget mímelve megfordult. *Össze fogsz vérezni? Mi lesz velem, ha összevérezel?*

Nándi hüvelykujját a lány szája sarkához érintette, finoman, puhán, s Baba lehunyta szemét. *Megnyalni azt a*

sós ujjad. Leheletemmel körbejárni azt a húsos, erős kezedet.

– Segíts nekem. Egy nő mindig tudja, hogy hol oldhatnánk meg. Hová menjünk?

Baba kinyitotta szemét, arca értetlenséget tükrözött.

– Bemehetnénk a házba, itt kint pokolian hideg van – folytatta a férfi.

– Miről beszélsz? – dadogta Baba.

– Te is akarod. Ne mondd, hogy nem.

Baba egy pillanatig meredten nézte a férfit, aztán dühödten összehúzta magát.

– És aztán elveszel feleségül?

Nándi összeszorította a száját, és kezét a zsebébe mélyesztette.

– Azt hittem, ennél okosabb vagy. Kit érdekel a házasság? Egyszerűen jól érezzük magunkat.

– És Öcsi?

Nándi halkán füttyentett.

– Ugyan, mi lenne vele? Hülye gyerek. Nem vesz észre semmit. Ha meg észrevesz, akkor mi van? Na bumm.

– Én ezt nem akarom – sutogta rekedten Baba.

– Igazad van, már én sem – felelte megvetően Nándi, megfordult, s lusta mozdulatokkal visszaindult a nyári konyhához.

Baba megvárta, míg a férfi beér. Akkor térdre rogyott, bele az összetaposott, fagyott kérgű hóba. Nézte vörösre duzzadt kezét, a hideg szinte fájt. *Legalább tudom, hogy élek. Még érzem kezemben a hideget. Hamarosan azt sem érzem. Csak járok majd. Mintha. Mintha. S már azt sem érzem majd, hogy járok.*

Felnézett az égre. A levegő már nemcsak vízszintesen, de függőlegesen is szétvált, vibráltak a darabjai. Baba látta, hogy hiába az ismerős udvar, az ismerős falu, az idő vicsorog a fejük felett.

ZALÁN TIBOR

Változatok vonatzakatolásra

Visz a vonat elvisz előlem
 Nincsen magam mivel belőjem
 Szerem-szerelmem távolodik
 eső hull de idegen az is
 Padlásszoba hajló égbolttal
 Nem szól már dal arról ki voltam
 arról sem ki lehettem volna
 Ágyamban is én vagyok szolgál
 uram a hideg s az üresség
 Véremet veszik adom tessék

Véremet adom Veszik Tessék
 uram A hideg s az üresség
 agyamban is Én vagyok szolgál
 Arról nem szól ki Lettem volna
 a dal Csak arról aki voltam
 padlásszoba hajló égbolttal
 Eső Hull de idegen Az is
 szerelmem-szerem Távolodik
 Nincs mivel magamat belőjem
 Visz A vonat elvisz Előlem

Adom Tessék Véremet veszik
 Hideg és üresség Mindenütt
 szolgál Vagyok agyamban én is
 Arról most ki lehettem Mégis
 dal Szólj Arról nem Már kivoltam
 Hajló padlás Égszoba holttal
 Idegen az is De eső Hull
 Távol-szerem szerelmül tanul
 Maga ha nincs mivel belője
 Elvisz a vonat Visz Előle

***A lehető leghabálytalanabb
 alkalmi (alkalmatlan) szonett
 a hatvanéves Olasz Sándor nevére***

Oly korban éltél te is e földön,
 Lógott a férc, véres volt az öltöny,
 A hitből meg kilopták az eszmét,
 S biztosabb volt a létnél a nemlét.
 Záródó egek tartották ferdén

Sorsunk tábláját, melyre írva volt,
 Átmenet leszünk, tüntethető folt.
 Nagy dolgok romján kuncog a semmi,
 Dehogy is kell magunk összekenni,
 Országos ügyekben vérre menni...
 Rácsát rázza agyunkban a kobold.

Nagy dolgok meg akkor sem születnek,
 Amikor friss emberfogat vetnek
 Kősárkányok, s közben ránk nevetnek...

PETŐCZ ANDRÁS

Zárójelvers op. 92.

((Ha visszatér, aki visszatér, kezében olajággal. Abba a parkba szeretnék visszatérni, oda, a Deule-partjára, ahol valaha éltem. Nézném a hajókat, ahogy zsilipelnek. Mellettem ott állna az
 4 Egészen Kicsi Kis Létező, és nagyon akarná, hogy vigyázzak rá. És ott volna még ő is, ő, akivel vigyázok erre az Egészen Kicsi Kis Létezőre. És volna még idő is: minden mozdulatlan lenne, nem volna bennem semmi, a mozdulatlanságtól eltérő akarát. Visszatér,
 8 aki visszatér, kezében olajággal. A visszatérés képessége. Csak ennyi megmaradjon. Hogy legyen erőm újra végigmenni az úton, és legyen erőm kimondani, hogy nem hátrálok meg soha. Soha
 11 nem hátrálok meg, mert elhagytam az idegen utat, amelyik nem az enyém, helyette saját útjaimat járom, és vezet engem az a valaki, aki mellettem áll, és vezet,
 14 miként az Örökkévaló Létező. Kezemben olajággal, szaladok ---))

Zárójelvers op. 96.

((Körbefon lassan az Idő. Behatárolt térben mozgok, a másod percek keretet adnak a... Minek is? Valamiféle közeg: lép, aki még léphet, akinek még nem lázadt fel a teste, aki még
 4 nem lépte át önnön határait. Mint a víz, úgy kiöntettem, csontjaim mind széthullottak, szívem olyan lett, mint a viasz, megolvadt belső részeim között. Erőm kiszáradt, mint cserép, nyelvem ínyemhez tapadt, és a halál porába fektetsz engemet, mondom,
 8 csak suttogom magamban, van bennem szomorúság, csakugyan --- Távol van megtartásomtól jajgatásomnak szava. Miként a nyugvás: a Kicsi Kis Létező még hiszi bennem az istent, a végtelen hatalmat,
 11 és ez erőt ad ezernyi apró szaladáshoz. Talán ennyi az egész: hiába tátották rám a szájokat, mint a ragadozó és ordító oroszlán,
 14 megtartott valaki, aki gyengébb nálam, mégis erősebb ---))

Zárójelvers op. 97.

((Megtartott valaki, aki gyengébb és mégis erősebb. Magam vagyok, a magam erejéből állok abban a szélzuhatagban, ami mostanság körülvesz. Velem van a Mozdulatlan Öreg,
 4 nem szólal meg, mert nincsen már ereje szólni, csak a keze remeg, és a tágra nyílt szemében látom, hogy igazán boldog. Felperzselt mezőkön koldusok járnak, ölnek, ha vízforrásra lelnek, mert ez az, ami az aranynál is többet ér napjainkban.
 8 Figyel a Mozdulatlan Öreg: láthatatlan tekintetében csendes öröm, igazi nyugalom búvik, itt van velem mindig, mindenütt. Visszatérek hozzá. És vitatkozom vele, miként korábban is,
 11 és sunyítva várom válaszát, újból van kivel megharcolnom: mert betonkemény a levegőégbe vésett üzenet, ha néma, ha valamely ismeretlen világból érkezik --- látom, ahogy
 14 a túlsó partra érve visszanéz, reménykedve és szomorúan ---))

SZALÓKY DIÁNA

Sötétben

Az ágyamon ülök, az új babámmal játszom, amit tegnap kaptam anyutól. Nyílik a szobám ajtaja, és Péter, a főbérnök lép be rajta. Furcsán imbolyogva közeledik felém. Mond valamit, de nem tudom leolvasni artikulálatlanul mozgó szájáról. Mutatom neki, hogy nem értettem, de nem ismétli meg. Mellém térdel az ágyra, kigombolja a nadrágját, kitépi a babámat a kezemből és elhajítja. Megjédek, menekülni akarok, de elkapja a csuklóm, és visszaránt az ágyra. Letépi rólam a ruhám, rám fekszik, érzem alkohol szagú leheletét, a bőrömet éri. Hiába igyekszem szabadulni, sokkal erősebb nálam, nehéz testével az ágyhoz szegez. Sírni kezdek a fájdalomtól, ő pedig egyre hevesebben mozog felettem. Becsukom a szemem, próbálok a sötétben elbújni, ahol nem látok és nem hallok semmit. Annyira koncentrálok, hogy már nem is érzem, mit csinál velem.

Mikor újra kinyitom a szemem, Péter a nadrágját gombolja, majd rám sem nézve kimegy a szobából. Nem értem, mi történt. Péter mindig nagyon kedves volt hozzánk, ha nem volt pénzünk, elengedte a bérleti díjat. Sok időt töltött anyuval, azt hittem, ő lesz az új apukám.

Fel sem öltözöm, úgy megyek a konyhába, ahol anyut az asztalra borulva találom. A keze ügyében egy majdnem üres konyakos üveg áll. Ahogy meghallja, hogy közeledek, felemeli a fejét. Kezében pénzt gyűröget. Kisírt szemével olyan furcsán néz rám, mintha nem bírná elviselni, hogy lát.

– Mosakodj meg! – mondja. Ismeri a jelbeszédet, most mégsem használja, a szájáról kell leolvasnom, hogy mit mond. Jelelni kezdek, el akarom magyarázni, hogy mi történt, de nem hagyja. Most már ő is a jelyelvet használva azt mondja, kedvesnek kell lennünk Péterhez, mert ő is nagyon jó hozzánk. Nem értem, miért mondja ezt, mutatom neki, hogy Péter bántott engem, de mintha nem is értené, egyre csak azt mondja, hogy Péter milyen jó ember, boldogok lehetünk,

hogy ilyen főbérnök találtunk, és ha bántott, akkor biztos rossz voltam, és megérdemeltem.

Elindulok a fürdőszobába, közben az jár a fejemben, hogy megérdemeltem, és hogy rossz voltam. A fürdőszobában hosszasan szemlélem a tükörképem. Piszkosnak látom magam, anyu is annak lát, rossz voltam, meg kell tisztítanom magam. A zuhany alá állok, engedem magamra a hideg vizet, de nem használ. Szapánózni kezdem a bőröm, súrolok, de hiába. A szenny a pórusaimból árad. Megragadom a szivacsot, azzal dörzsölöm magam, de látom, hogy a mocsok a bőröm alatt van, és így nem tudom lemosni. Eldobom a szivacsot, szétnézek, hogy

mivel tudnám megtisztítani magam. Pillantásom egy pengére esik. Gondolkodás nélkül nyúzni kezdem a bőröm, ki akarom vágni alóla a szennyet, de nem tűnik el. Az erőm elszáll, az egész testem elviselhetetlenül fájni kezd. Az érzékeim lassan eltom-

pulnak. Összeesek. Fehér fényt látok, a fényben pedig ott áll anyu. Édesen becézget, azt mondja, minden rendben lesz. Ölelésre tárja a karját. Szinte érzem, ahogy átölel. Először nem akarok hinni neki, de aztán a karjai közé bújok. Jóleső érzés árad szét a testemben. Aztán a fény eltűnik, és csak a sötétség marad.

Mikor kinyitom a szemem, látom, hogy egy fehér szobában vagyok. A szoba berendezése mindössze egy ágyból áll. Összekuporodva ülök az ágyon. Végignézek magamon, fehér ruha van rajtam, ami a kezemet szorosan leköti, így nem tudom mozgatni őket. Felnézek, látom, hogy nyílik az ajtó, és egy fehér ruhás férfi lép a szobába. Látom, hogy mozog a szája, de nem tudom leolvasni, hogy mit mond. Nagyon kábának érzem magam. A férfi elindul felém, mutatni akarom neki, hogy ne jöjjön közelebb, hagyjon engem, de a ruha miatt nem tudom használni a kezemet. Megpróbálom a sarokba vonszolni, és minél kisebbre összehúzni magam. Leül mellém, gyógyszereket tart a kezében. A számhoz tartja őket, én pedig engedelmesen beveszem. A férfi nem mozdul mellőlem azután sem, hogy beadta nekem a gyógyszereket. Megsimogatja az arcom. Könnyek homályosítják el a látásomat. Becsukom a szemem, és elmerülök a sötétben. Nem hallok, nem akarok látni többé, és nem akarok érezni sem.

SZENTI ERNŐ

A lelkével is lélegzik

*Mielőtt álomra hajtotta fejét,
friss almot tett múltja alá.
Beszóltak a nyitott ablakon át:
Tisztába lett téve a jövő.*

*Fakéreg színű csönd.
Hordágyon elszállított álom.
Aki aggódik önmagáért,
elszánt társkereső.*

*Ne csak a tüdőddel,
a lelkeddel is lélegezz!
Ha nem akarsz alku tárgya lenni:
tarts lépést a kapott szabadsággal!*

Fele szemfényvesztés

*Fele szemfényvesztés, a másik felének
még nincs neve: már dolgoznak a témán.
Ez a sebtében összecsapott alkony
méltatlan a nyár huszadik munkanapjához.*

*Langyos az érdeklődés az élet iránt,
panaszolta a száraz száunában üldögélő.
Ami valaha más szájából hangzott el,
még ma is, szüntelenül, a szemem előtt lebeg*

LÁSZLÓ ZSOLT

Arany ősz

*Nem hívtatok
pedig elmentem volna közétek
pecsenyét sütni
krumplit válogatni
metszeni fűrni-faragni
Saját magam megkövezését is
szívesen végignézttem volna
és tapsikolhattam volna a
szalonképes akasztásokon...
Magamra maradtam testvér-országunkban –
Előttek változtatja színeit a tölgyes
erdő szaga van a szélnek
ropognak az ágak
harmatok gyöngy-buborékát
lengetik a pókhálók
és őzláb gomba kalapol
a kiszáradt dagonya szélében
Velem de rajtam kívül
rendeződik itt minden „elv” igazsága
Kegyetlenül bánok maradék időmmel
mint a befogás előtt szűkülő vadállat
A magasságos polcokról
nem borul elem adomány
Rangom ha volna
azt is föladnám...*

ZAKARIÁS ISTVÁN
Idő rétegei között

*Fény kúszik a szegletekbe
 Kiszáradt a lombok alja
 Szemünkbe hull a nap égő
 Peremének hamurojtja*

*A levegő-ég elborít
 Önkívület partjára vet
 Szemünk redőnyrésein át
 Kimerevített képeket*

*Összeaszott almacsutkát
 Kifehérült csigaházat
 Szakadozó hangfoszlányok
 Felkunkorodó szirmai*

*Tüskés bokroknak ágbogán
 Feltűzdelődött limlomot
 Ablak huzatoló szelét
 Elrugaszkodó lábnyomot*

*Idő rétegei között
 Fáziskésésű jelenet
 Felöntözött utcák pora
 Rézsútos fényben permeteg*

ZSONDA MÁRK

Ökörpatakehelyben az ősz

*Az ősz
 Virágban feledett percünkre
 Robajlik
 Rakott Napszekerek sora
 Várja az időt;
 Lóduljon giringy-göröngy úton
 Rozsdaszínt nyekkenjen
 Réz szalmát szórjon
 S ökörpatakehelybe kapjon
 Gyökerével az Ősz*

Kell, hogy legyen!

(tanárainnak, mestereimnek)

*Mert kellett, hogy legyen
 egy átjáró
 folyón, hegyen
 egy átjáró a tengereken...
 Kellott, hogy legyen
 egy bátor,
 ki korong-kórban
 gömbért a máglyán lángolt,
 kellett, hogy legyen
 bátor,
 ki nem akar tapsot
 a mától.*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ
Búcsú S. Benedek Andrásról

S. Benedek András (1947–2009)

Szeptember 8-án Berekfürdőről egy korai vonathoz készülődtem, hogy felkeressem nagybeteg barátomat. Hajnali fél háromkor riadtam fel a beállított fél öt helyett, s már le sem tudtam hunyni a szemem. A Keleti pályaudvarhoz közeledve megrezzent zsebemben a telefon. Tóth Pista hív, hangja zaklatott: Béni halott. A vonat továbbstiet. Ugyan miért? Kinek sürgős most már? A peronon csak topogok, a csarnokban zavarodottan kóválygok, nincs egy épkézláb gondolatom. Holott Kisasszony napja van, ragyogó kora őszi nyár, most készülődnek útra a fecskék. Képtelenség, hogy ezen a gyönyörű napon...

Előttem a gyászjelentés: *dr. Stumpf Benedek András – Béni – költő, irodalom- és művelődéstörténész, kisebbségkutató, könyvtáros, tiszteletbeli ruszin, Kárpátalja hűséges szülőtte, 2009. szeptember 8-án, életének 63. évében, hosszan tartó betegség után, mégis váratlanul, befejezte földi életét.*

A fájdalom csillapodik, le is ülepszik lassan, de a tudat mélyén hangosan, filmszerűen zajlanak, egymásra futva tornyosulnak negyvenéves barátságunk emlékei.

Első ungvári találkozásunkról 1997-ben, a Forrás Stúdió 30. évfordulója kapcsán (sohasem szoktam önmagamot idézni, de ezt most nem kerülhetem meg) ezt írtam: *Stumpf Béni kézszorítása és vigasztaló biztatása nélkül sokkal nehezebb lett volna a hazavezető út.* Így volt. Tőle kaptam az első biztatást, első lépéseimet az irodalom felé Ő igazgatta, valóban Ő volt az első mesterem. Szűkös ungvári albérletének java részét könyvei lakták, s hajléka maradékán, akárcsak kenyerén,

borán, ha úgy ért véget a nap, velünk osztozott. Aztán szétszórattunk. Ő Dnyeprodzszinszkben, én az egykori NDK-ban húztam magamra a szovjet hadsereg egyenruháját, ám a táborigi posta a maga szerény tisztességével hozta és vitte köztünk az átvilágított üzeneteket. Leszerelésünket követően a *Forrás-ügy* és a *Beadványok* miatt nyilvános bünbánatra akarták bírni, de amit tiszta lelkiismerettel le tudott írni, azt kevesellték – sokkal többet akartak! –, ezért nem tudott egyezséget kötni „inkvizitoraival”. *Nincs bennem elég alázat/ elhagyni tenyérsny hazámat* – írta ekkortájt, 1976 tavaszán útra kelt mégis, mert ez a sors lett neki szánva. A beregszászi környezetéből kiszakadt költő nehezen szokta a nagyvárost, három éve ment rá az akklimatizálódásra. Miről is szólhatna az első vers, ha nem a szülőföld utáni vágyakozásról?

'76

*Mint ocsúdó hajótörött,
 Állok magamra meredve,
 Kötésig zöld iszapban
 A Pilis partjaira vetve.*

*Uram, én nem Jónás vagyok!
 S bár gyarló szavakkal szóltam,
 Bűnben és kéretlenül
 Csak a Te szolgád voltam.*

*Más ez a föld, s a nép
 Más próféták szavát issza.
 S kit elűztek Ninivéből,
 Vágyik a Cet gomrába vissza.*

Ez volt az ő nagy veresége – mondogatta gyakran, s mint utólag kiderült, a mienk is. Mert megtett bár mindent, amit Kárpátalja bim-

böző irodalmáért, otthonhagyott barátaiért ideát megtehetett, mozgásában erősen korlátozták, a nyilvánosság iránt nyelve kötve volt. Otthon lett volna rá igazán szükség: a rendszerváltozás előtti nagy fellélegzés idején Ő össze tudta volna trombitálni a megmaradt csapatot. De így is minden idegszálával Kárpátaljára, az otthoni történésekre figyelt, s amikor rendeződni látta helyzetünket, írógéphez ült, hogy felvázolja s megalapozza a rajongásig szeretett tájegység történetét és kultúrtörténetét.

A temetésre készülve könyveit rakosgattam, számoltam. Kilenc. A tizedikre – *Ketten fogjuk megírni – tervezgette* –, *Tündérbereg – ez lesz a címe* – már nem kapott esélyt megtartó Istenünktől, így Szülőföldünk szerelmes földrajzának dédelgetett tervét elviszi magával. Menj hát, és csatlakozz eltávozott szeretteidhez, keresd fel közös barátainkat – Kovács Vilmost, Kiss Ferencet, Fodó Sándort és Balla Gyulát, akik bizonyára fájdalommal, de helyet szorítanak számodra maguk között. Mi a Tündérbereget megőrizzük, unokáink is szeretni, óvni fogják, s hiszem, ha majd találkoznak egyszer, folytatjuk.

NAGY GÁBOR

A nemzeti önismeret a magyar költészetben

Az 1960-as évektől az ezredfordulóiig
II. rész

XX. századi irodalmi és történelmi-társadalmi háttér

I. Ady Endre mint a hagyományközösségi paradigma megújítója

Ha elfogadjuk, hogy eredeti, az alkotó teremtő géniuszából származó művészet versus közköltészet szembenállása különbözteti meg legélesebben az eredetközösségi és hagyományközösségi paradigmát, vagyis „az előbbi a magas [irodalmi] regisztert tekinti meghatározónak, amelyhez hasonlania kell az alacsonynak, míg az utóbbi, az alacsony tekintvén a nemzeti irodalom tulajdonképpeni (eredeti sajtászerűségét lesüllyedve is megőrző) regiszterének, az akkulturációs folyamat fordítva képzelet el”,¹ akkor Ady Endre költészetét valóban az eredetközösségi narratíva sikereként² értékelhetjük. A modern magyar költészet nagy nyitánya így a hagyományközösségi paradigmában végbement törések utáni új kezdetként olvasható. Kétségtelen, hogy Ady képzeletének *teremtő* géniusza hozza létre e költői mitologizmus kavargó sokféleségét. Az is igaz, hogy az európai kulturális mintákból származó keresztény és antik mitológiai örökség gazdagon él tovább Ady lírájában. Ám „nála szűnik meg először a keresztény vagy antik mitológiai világgép, toposz-tár és szemlélet hegemoniája a mitologikus szférákból merítő, azokra támaszkodó költői vonulatban, s jut átható szerephez a történetileg jóval előttük született archaikus örökség is.”³

Tekinthető-e a *közköltészet*, a magyar népköltészeti hagyomány részének mindaz, ami archaikus mítoszként kerül be Ady – és számos utóda – versvilágába? A kérdés akadémikus: mi másból származna a folklór mitologikus gondolatvilága, ha nem az archaikus mítoszok

ból? Ami az *Új versekben* mint „történelmi metaforika” „verseng” „a magyar irodalom Beöthy Zsolt-féle kis-tükrében feltűnő volgai magyar lovassal”,⁴ az részben a magyar nép mitikus képzeletét átható metaforika is – még akkor is, ha Ady ezt jórészt (?) nem első kézből, a néppel együtt átélve sajátította el, hanem feltehetőleg a legkülönbözőbb közvetítéseken keresztül.

Adyt teljesen az eredetközösségi elvhez kapcsolni, mint teszi ezt S. Varga,⁵ csak akkor lehet, ha figyelmen kívül hagyjuk e líra mitikus karakterének összetettségét. „Ady archaikussága két típusú, két szintű. Az első a romantika nemzeti mítoszaival mutat még érintkezést, a másik, az izgalmasabb és mélyebb részint a népköltészetből is táplálkozva egy sajátos »lélektani archaizmus« fogalomkörében helyezhető el.”⁶ Való igaz, hogy Ady magához, saját alkotói képzeletéhez *emeli* ezt az alulso rétegből ismerős mitologizmust – de tett-e (tehetett-e) másként költő valaha is, gondoljunk bár az S. Varga Pál koncepciójában a hagyományközösségi elvet legteljesebben végigvivő Arany Jánosra? A – hangsúlyozom: részben – népköltészeti gyökerű archaikus mitologizmus sokkal inkább áthatja Ady líráját, mint Arany János költészetét: „... szemben (...) Arany kisépikai zárószakaszának csupán egy szűkebb periódusra jellemző mélyfúrásaival – Ady érett költészetének egész folyamán, kiterjedt, átfogó réteggént, elevenen él az archaikus szemlélet. Ady mélyebbre talán – a folklórszövegek archaikus típusainak bevonása tekintetében – nem is megy Aranynál, de amit az archaikumból tud, belőle intuitív és törvénykereső intellektusába fölszív, azt költői személyisége egyik állandó szemléleti síkjává emeli.”⁷

Ha a hagyományközösségi paradigma szerint az „irodalom lényege (...) az a poézis, amely a kulturális közösségek legarchaikusabb korszakából, nyelvük kezdeti, poétikus használatából ered és hagyományozódik tovább, s eredetileg az egész közösség sajátja”,⁸ ezt a forrást pedig, „a saját kultúra folytonosságának fenntartóját leginkább a parasztságban találja meg (magyar vonatkozásban Erdély hagyományörző nemesi kultúráját tekintve jelentős kivételnek), a költészetét pedig kizárólag ebben”, akkor Ady költői életműve – legalább részben – a hagyományközösség elvét továbbvivő kísérletként is értelmezhető. Akár Ady költészetéből kivont

1 S. VARGA 2005, 15.

2 S. VARGA 2005, 616.

3 JÁNOSI 1996, 179–180.

4 S. VARGA 2005, 616.

5 S. VARGA 2005, 616.

6 JÁNOSI 1996, 181.

7 JÁNOSI 1996, 181.

8 S. VARGA 2005, 14.

Ez a tanulmány – amelynek I. része októberi lapszámunkban jelent meg – a Magyar Tudományos Akadémia Bolyai-díjának (2002–2005) támogatásával íródott, bevezető része egy hosszabb tanulmányorozatnak.

program is lehetne S. Varga Pál fogalommagyarázata: „nemzeti költészet csakis a belső hagyományozódású egykori közköltészet egyetlen elevenen megmaradt rétegéből, a népköltészetből kiindulva hozható létre (ezt fedi a később sok zavart előidéző *népnemzeti* terminusa), amelyhez – mint jellegadóhoz – hozzá kell hasonítani mindazt, amit az idegen mintákon alapuló műköltészet produkált, ha e költészet eredményeit az egész nemzet sajátjává akarjuk tenni.”⁹ Ady *Új verseit* éppen azért fogadta értetlenül a korabeli kritika, mert nem az adott műköltészeti hagyományt színesítette új módon a népköltészetből vett elemekkel, hanem a népköltészet archaikus rétegeiből származó – illetve: onnan is ismerős – mítoszokra alapozva épített föl egy új, az addigaktól – épp ezen alapozás folytán – radikálisan különböző világot. „Egyszerre hozott új költői nyelvet, új versdallamot, új személyiségfelfogást, új nemzeti programot és új nemzeti önismeretet, de úgy, hogy különlegesen mély gyökérrzel kapcsolódott a magyar archaikumba és történelmi kultúrába.”¹⁰ A roppant Ady-individuum – a különböző visszaemlékezésekből „ismerős” tapasztalati én – a versben nem ezt az individuumot mutatja fel, hanem a hangokra osztódásában is egész, közösséget képviselő archetipikus lírai ént. „Ady költészetét a kor individualizmusától s a kor irodalmának individualista törekvéseitől éppen közösségi tartalma különbözteti meg elsősorban. Az életmű egyedülálló jellegzetessége a magasra értékelt Én teljes beágyazása a közösségbe, az individuum és a kollektívum szerves egységbe rendezése.”¹¹ Ady „individuum kollektív személy”,¹² aki „egyszerre három képzeti tartományban (a mítosz, a történelem és a jelen idő síkjain)”¹³ képviseli közösségét, a szociumot. Vagy a keresztény gyökerű küldetéstudat révén, vagy a „demiurgoszi és kultúrheroszi vonásokat” mutató mitizált én létharcos, szembeszegülő, küzdő jellegű szerepével¹⁴ modellál olyan költői magatartást, amelynek sem népköltészeti eredete, sem poétikai funkciója nem érthető meg akkor, ha pusztán a romantika váteszkultuszára vezetjük vissza.

Ady Endre verselését tekintve is közelebb állt Arany Jánosnál – s bárki másnál a múlt jeleseit vagy a kortársakat tekintve – ahhoz a közköltészeti szellemhez, amely legősibb

verseinkből, népszokásainkból és népdalkincsünkbenél elvezethető ki. „Mi volt az Ady vívmánya? Visszaállította verselésünk folytonosságát első verslemeinketől – a jövevény versformákon át máig. Fölújította a tagoló verset, s megmutatta, hogy kell az időmértéket a legmagyarosabban és a legváltozatosabban belevonni és kihasználni. Ez a tagoló-időmértékes vers egyetlen nagy formacsaládba foglalja nemzeti és jövevény versalakjainkat.”¹⁵

Ady mellett és Ady után, a Nyugat műhelyében az Adytól jelentősen eltérő utak körvonalazódtak. A remitologizációs eljárások iránti érdeklődés és hajlam nem csökkent, a költők többsége azonban inkább az európai hagyomány, a magas irodalmi regiszter képzetkincséhez fordult. A kollektívum helyett az individuum került a vers centrumába.¹⁶ A népi költők mozgalma, majd József Attila költészetének kiteljesedése jelenti a hagyományközösségi elv felfrissítésével a nemzeti költészet újabb irányát.

II. A népi mozgalomtól József Attila „bartókiság”-áig

Horváth János szerint a klasszikus népiesség „nem közvetlenül a népi költészetből és hagyományból merített, hanem egy népies műveltségű »közvetítőréteg« irodalmi kultúrájából és tradíciójából.”¹⁷ Kodály Zoltán és Bartók Béla gyűjtőútjainak idején nevelődik egy olyan nemzedék, amely megtöri a közvetítettség kizárólagosságát. A népi lírikusoknál „a belső szemlélet, átélés és ismeretanyag addig páratlan motivációit”¹⁸ teremt meg a paraszti kultúrával érintkezés, illetve a paraszti kultúrából származás. A paraszti származású, ösztönös tehetségű írók „a folklór- és népköltészet, hiedelemvilág tág belső összefüggésű és nyers, lesimíthatatlan, átlakozatlan”¹⁹ formáit vonják be a műköltészetbe. Nem felemelték magukhoz az alulsi irodalmat: a népi lírikusok számára „az Ady, Kodály, Bartók ösztönzés éppen azért is lehetett meghatározó, mert az egyszerűség előzményeként nemcsak Petőfit, hanem elsősorban magát a népköltészetet emelte művészi inventorrá.”²⁰

A Nagy László lírája előzményeként tekinthető népi irányzatból Erdélyi József, Gulyás Pál és Sinka István

9 S. VARGA 2005, 14–15. [Kiemelés az eredetiben.]

10 GÖRÖMBEI András: *A gondolkodó Ady* = GÖRÖMBEI 1999, 11.

11 BIRÓ Zoltán, *Ady Endre sorsköltészete*, Püski Kiadó, Budapest, 1998, 67. Vö. „... a költő személyében azonos a közösséggel, a virtualitásában (fiktív ében) ő a közösség egymaga.” KIS PINTÉR Imre, *Ady Endre. Pályakép-kísérlet* = KIS PINTÉR 1990, Imre, *Esélyek*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 253–254.

12 GÖRÖMBEI András: *Ady-képünk és az újabb szakirodalom* = GÖRÖMBEI 1996, András, *A szavak értelme*, Püski Kiadó, Budapest, 22.

13 JÁNOSI 1996, 189.

14 Vö. JÁNOSI 1996, 191.

15 NÉMETH László, *Magyar ritmus* = NÉMETH 1999, László, *A minőség forradalma – Kisebbségben I–IV*, Püski Kiadó, Budapest, 2139.

16 Vö.: „A Nyugat individuális esztétikája gazdag formakultúrát teremtett a személyiség kifejezésére.” GÖRÖMBEI András, *Költészetünk és a népi líra* = GÖRÖMBEI 1996, 32.

17 Idézi: JÁNOSI 1996, 211.

18 JÁNOSI 1996, 212.

19 JÁNOSI 1996, 212.

20 GÖRÖMBEI András, *Költészetünk és a népi líra* = GÖRÖMBEI 1996, 33.

költészetét emeli ki Jánosi Zoltán, hangsúlyozva: „Mindegyik művészi alakzat más-más perspektívájú teret nyit, esélyt vet föl e hosszú líratörténeti távlatból készülő szintézis meghódítására. Mintha – Nagy László összegzése felől tekintve vissza – az ő komplexitása mozaikosan, montázs-elemeiben, előformáiban készülődne ezekben az életművekben: (...) Erdélyi elsősorban a népdal mélystruktúrája drámaiságának felfedezésével, természetélményének egyetemességével, valamint a konkrét valóság-analízis és a mítoszelvekkel telített képzelet egybekapcsolása révén hoz – főképp Nagy László korai dalaira mutató – eredményeket. (...) Gulyás Pál az archaikus mítoszt – ha túl egysíkúan is és inkább elméletben, mint átütő művek által – egyenesen a kor lírájának megújítási bázisaként veti föl, elméletben már a közvetlen küszöbén járva így a folklórból felszakadó, az archaikus típusú remitológizációs poézisnek. Sinka István rituális, balladás világa pedig – (...) poétikailag részben megoldatlanul, s ideológiailag felemás módon is – végképp felszakítja és az irodalom számára láthatóvá teszi, Nagy László előtt elsőként, az alsó mitológia legbelső, az archaikus világképet őrző forrásait, a magyar folklór mélyrétegeit.”²¹

Nagy László felőli jelentőségében, de esztétikai értékét tekintve is Sinka István a legjelentősebb hármójuk közül.²² Sinka balladáit Aranyéival összevetve a hangütés kemény szikársága, a szürrealisztikus képzelet uralma, a régi népballadáinkhoz fűződő erősebb rokonság tűnik fel. Sinka „népisége még Petőfi előtti, annál barbárabb, keményebb. (...) A naiv mitikus szemléletet a népköltészetből, a maga pásztorvilágából hozta, a mágikus látásmódot pedig az alföldi parasztszekták Bibliái és sámánizmust keverő tanításaiból merítette.”²³

A népi írók hatásától nem független József Attila költészetének, e líra egy periódusának folklorizmusa – ami nála sem csak közvetítés eredménye: „A József Attila-művekben megörökített jelentős számú folklóremlék bizonyítja, a költő közvetlen tapasztalatból is ismerte a falu világát, az ahhoz kapcsolódó szokásokat, a paraszti kultúrát, a folklórt.”²⁴ De miként a folklorizmus sem válik a József Attila-líra centrumává, úgy a József Attila kapcsán gyakran emlegetett „bartókiság” fogalma sem központi magyarázó elve lírájának. Az ezzel kapcsolatos tudományos kutatásokat Jánosi Zoltán összegzi, Tamás Attilától Gyertyán Ervinen, Balogh Lászlón át

Görömbei Andrásig és Csoóri Sándorig idézve azokat a lényeges meglátásokat, amelyek József Attila lírájának „bartóki” jellegét hangsúlyozzák.²⁵ Jánosi a bartóki szintézis elvének legteljesebb megvalósulását Nagy László költészetében látja – ehhez képest beszél József Attila kapcsán „bartókiság”-ról, az idézőjellel is nyomtatékosítva: „József Attila tollán olyan szintézis születik, aminek a népköltészeti archaikum-elvonások, illetve Bartók zenéjének felismert törvényei csupán részei, összetevői, nem pedig mitologikus arculatban az ábrázolás központi helyére nyomuló, hegemoniát mutató poétikai és világképi meghatározói.”²⁶ József Attila gondolatiságában számtalan, részben széttartó filozófia és ideológia összegződik.²⁷ Költészetének egyik különlegessége, hogy ezek végeredményben, „legenergikusabb” téziseikben kioltódva, egyes részleteikben poétikává desztillálódva, összhangba kerülnek egymással, s addig nem látott szellemi teljesség érzetét keltik.

József Attila és Bartók Béla szellemi és művészi kapcsolata, a József Attila költészetére használt „bartókiság” fogalma a költő *Bartók-tanulmányának* vázlatából érthető meg leginkább. Mint Jánosi Zoltán kiemeli, e töredékes, csak vázlatosan fennmaradt, befejezetlen tanulmány azokon a pontokon érdemel különös figyelmet, ahol Bartók zenéje kapcsán „az archaikumból felívelő történetiségről, a világ szerkezetének ellentétes-ellentmondásos jellegéről; az egyensúlyi állapot folytonos hiányáról, a disszonanciáról és ezzel szemben a konzonancia megteremtésére irányuló művészi erőfeszítésről van szó.”²⁸ E szempontokkal József Attila a Bartók-zene néhány nagyon fontos elemét ragadta meg – azokat, amelyek egyúttal az ő líráját is jellemzik! Az egyik legfontosabb, hogy József Attila „Bartók zenéjében (...) fölismeri a duális elvet”,²⁹ a világ szerkezetének oppozíciós természetét, amelyet Szabolcsi Bence részletez Bartók zenéje kapcsán: „Csupa véglet, antinómia és szélsőség. (...) Forrpont és fagyypont, a legkisebb részlet s a legnagyobb egység, a legszélesebb diatónia s a legszűkebb kromatika, a legdiadalmasabb művészi fegyelem s a legféltelenebb felbontóöszön, a legnyugtalanabb cikázás és a legkonokabb állandóság, s mindezekfelett persze Kelet és Nyugat. (...) Művészet, amely minden inkább, mint naiv és egyszerű, de azért a népzene-től újhodik meg; zene, amely alapjaiban idegenkedik az énekhangtól, de a *Cantata profana* Kárpát-

21 JÁNOSI 1996, 217.

22 Vö. „A magyar költészet fejlődésére s későbbi útjára elsősorban Sinka költészete volt nagy hatással.” GÖRÖMBEI ANDRÁS: *Költészetünk és a népi líra* = GÖRÖMBEI 1996, 39.

23 GÖRÖMBEI ANDRÁS: *Költészetünk és a népi líra* = GÖRÖMBEI 1996, 40.

24 N. HORVÁTH BÉLA, „Egy, ki márványból rak falut...”. *József Attila és a folklór*, 1992, 195.

25 JÁNOSI 1996, 264.

26 JÁNOSI 1996, 265.

27 Vö. „A József Attila-típusú »bartóki« szintézis szélesebb alapot, egzaktabb, gondolatibb és filozofikusabb a remitológizációs típusnál.” JÁNOSI 1996, 267.

28 JÁNOSI 1996, 276.

29 JÁNOSI 1996, 276.

medencei mítoszát csak szóhangok és kórus énektelen énekében tudja elmondani, morajban és vijjogásban! Öntudatlan mélység és értelmi magasság állandó párba-ja folyik itt, egy pillanatonként megnyert és pillanatonként kiújuló ütközet, amelyet csak az ökölbe fogott és végsőkig feszített, állandóan éber és ugrásra kész formálóakarattal tud győzelemre vinni.”³⁰

III. A kortárs elődök

1. Illyés Gyula, „a számadó juhász”

A nemzeti irodalom gondolati-filozófiai hídjának három fő pillére Németh László, Illyés Gyula és Nagy László életműve. Mindhárman – a hetvenes évek közepéig, nyolcvanas évek elejéig – kortársként kísérték figyelemmel a nyomdokaikon haladó fiatal írók műveit.

A lírai törekvések szempontjából közülük ketten: Illyés és Nagy László, valamint Juhász Ferenc voltak példaadók. Hármójuk kapcsolatát és különbségét Tamás Attila fogalmazta meg plasztikusan: „Juhász Ferenc és Nagy László (...) mítoszvilágához társul a hatvanas évek derekán Illyés Gyula is a maga másszerű: kevésbé látványos, a képzeletet kevésbé felszabadító, viszont szilárdabb gondolati tényezőket magába foglaló (...) mítoszaival.”³¹ Közülük, életrajzi szempontból, Illyés képviselte a magyar irodalomnak József Attiláig, Babitsig visszanyúló folytonosságát, tekintélyét azonban nem csupán ez alapozta meg. Sokkal inkább az az emberi alkat, gondolkodói habitus, amelyet Görömbei András így jellemezett: „Illyés Gyulában mély nemzeti és emberi felelősségérzés élt. Életművének tengelyébe azt a kérdést állította, hogy mit jelent embernek és magyarnak lenni.”³² Poétikai szempontból pedig az a kivételes összetettség, amellyel lírájában ötvözni tudta az avantgárd ösztönzéseket, a szemléletes tárgyiasságot és a népköltészet hatását; a babitsi és József Attila-i gondolatiságot a dolgokhoz közel hajló szemléletességgel és olykor metaforikus látomásossággal. E jellemzőket már korai recepciója észleli, tudatosítja, mint Görömbei András összefoglalása rámutat: „Németh László már 1929-ben írt tanulmányában ész-

revette, hogy Illyés »többöszönő« költő, verseiben »távol-első versöszönők spontán összehangoltsága« ragad meg. Azt is ő figyelte meg, hogy Illyés »legkonkrétabb képei-nek is van némi metafizikai nyilallása«, filozofáló versei sem elvontak, hanem tárgyias realizmusukkal ragadnak meg. Az Illyés-versek közvetlensége mögött Szabó Lőrinc merész képzetkapcsolásokra, zsúfolt és bonyolult látomásra hívta fel a figyelmet: »valami speciális magas-feszültség«-gel telíti a legegyszerűbb verseket is.”³³

Jánosi Zoltán külön kiemeli az illyési líra archaikus népi jellegét: „Az alapvetően objektív és intellektuális illyési verskarakter mögött (...) olyan (...) archaikus eredetű kultúrrétegek húzódnak meg, amelyek geneziséstől fogva a teljes pályán át segítették tágítani az Illyés-vers látókörét, vagyis nagymértékben járultak hozzá mind jellegzetes szemléleti, mind poétikai dimenzióinak kialakításához.”³⁴ Jánosi motivikus, műfaji és nyelvi népi formák integrálását mutatja ki Illyés költészetében,³⁵ a „Kormos–Juhász–Nagy–Csoóri–Utassy–Ratkó nevével fémjelezhető vonal poétikai törekvéseinek eleven kortársává és ösztönzőjévé”³⁶ avatva ezáltal az eddig inkább a gondolati líra megújítójaként aposztrofált Illyést.

A gondolati ív Illyés verseiben mindig a tárgyiasan konkrét fölé feszül. A *Magyarok* nyitó képei is ily tárgyiasan lecsupaszított, pontos megfigyelésen alapulnak (igaz, itt a konkrét már rögtön általános érvényű is):³⁷ „Négy cölöpön nyaláb szalma, / ez a fészter, az a pajta, / közöttük az aklok, ólak / egymás nyakába omolnak. / Egy jó szél ha kedvet kap rá, / az egészet elfűhatná. // (...) Sátor-forma ma is a ház, / végiben már a ló tanyáz, / ablak előtt a pitvarba / bundán éjjelez a gazda, / nézi a csillagos eget, / sóhajt is hozzá eleget.” Jánosi Zoltán ebben a strófában ismeri fel „az Illyés-féle közvetlen népdal-átültetés egyik legszebb példáját”-t. „Magyar paraszti és történeti sorsvadásokat egyszerre idéz meg, s a mű ritmikai gerincéről is »beszédesen« árulkodik a költői szövegbe simított, a mű harmadik versszakának a végére illesztett népdalsor”.³⁸ A népies hang a gondolati konklúzió egyszerre litániás és racionálisan józan soraiban fokozódik siratóénekeket (és a *Rákóczi-kesergőt*)³⁹ idézővé (a siratós jelleget erősíti a rímek monoton ismétlése): „Haj, szegény nép, haj magyar

30 Idézi: KISS Ferenc, *Csoóri tanszéke* = KISS 1984, Ferenc, *Interferenciák*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 271–272.

31 TAMÁS Attila, *Illyés Gyula*, Akadémiai Könyvkiadó, Budapest, 1989, 267.

32 GÖRÖMBEI András, *Illyés Gyula emlékezete* = GÖRÖMBEI 2003², 188.

33 GÖRÖMBEI András, *Illyés Gyula emlékezete* = GÖRÖMBEI 2003², 189–190. Vö. ehhez még TAMÁS Attila tanulmányát, amely többek között az abszurd-groteszk vonásokat is láthatóvá teszi Illyés költészetében. TAMÁS Attila, *Gondolatok az Illyés-életmű korszerűségéről* = TAMÁS 1994, Attila, *Értéktörtemők nyomában (Művek, irányzatok, elméleti kérdések)*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 198–199.

34 JÁNOSI Zoltán, „Fegyvert szereztem: bűv-igéket”. *Folklor-áthallások Illyés Gyula költészetében* = JÁNOSI 2005, 82.

35 JÁNOSI Zoltán, „Fegyvert szereztem: bűv-igéket” = JÁNOSI 2005, 91–113.

36 JÁNOSI Zoltán, „Fegyvert szereztem: bűv-igéket” = JÁNOSI 2005, 83.

37 Vö. A vers „egy falu rajzát tágítja teljes magyar sorsképpé.” GÖRÖMBEI András, *Illyés költészete és a nemzeti önismeret* = GÖRÖMBEI 2003², 254.

38 JÁNOSI Zoltán, „Fegyvert szereztem: bűv-igéket” = JÁNOSI 2005, 103.

39 GÖRÖMBEI András, *Illyés költészete és a nemzeti önismeret* = GÖRÖMBEI 2003², 254.

nép, / napod hátra mennyi van még, / talán halott is vagy már rég, / nem vagy több, mint hiú emlék, / már hantot rád én is vetnék, / ha nem a te fiad volnék.” A sirató-motívum ismétlésekor már-már groteszk látomásosság és személyesség ötvözése hoz új poétikai minőséget: „Haj szegény nép, földre rántva / arccal a fekete sárba, / árvábban a földoklónál, / mintha szívemben forognál, / hogy felnyögjék én is, állván / apám pusztuló portáján.”

A Haza, a magasban „– a szellemi haza értékeinek tudatosítása révén – a nemzeti tudat tisztításának egyik programverse lett a magyar irodalomban.”⁴⁰ Szellem-történeti számvetés és az archaikus népi műfajok büvölőinek-bájolóinak, varázsénekeinek szintézise teszi egyedülállóvá a kor (1938) irodalmában: „Dörmögi, testvér, egy sor Petőfit, / köréd varázkör teremtődik. // (...) te mondd magadban, behunyt szemmel, / csak mondd a szókat, miktől egyszer / futó homokok, népek, házak / Magyarországgá összeálltak. // (...) Mert nem ijeszt, mi csak ijeszthet, / nem ölhet, mi csak ölne minket, / mormolj magadra varázsinget, / kiáltsd az éjbe Berzsenyinket.” Történelmi – irodalmi – múlt és pogány hiedelmek és rítusok – varázkör, varázsing – magától értetődő természetességgel kapcsolódnak itt össze. Haza és lélek egymásrataltsága, egylényegűsége fogalmazódik meg *Hazám* című versében: „Fogadj be úgy, ha még jóra-konok / ifjú erőmmel jobbat akarok, / érzem: mozdul óriás tagod: / anyag, de véled lélek is vagyok!” Ugyanezt fogalmazza újra, a haza fogalma helyébe a népet állítva, a *Dülő-útban*: „E nép / löki a vért szívembe, számba az igét. / Hazugság vagyok, pusztá kép / nélkülük, létre nem lehelt agyag”.

Illyés ’48 előtti versei kimagasló példái annak, hogy részben a háborús katasztrófa előérzete, részben a nemzetieskedő politika miatt az adys önostorozás, nemzeti önkritika érvényessége nem járt le. A *Nem volt elég* „hatalmas hiányleltárral és a nagy hőfokú, drámai izzású keserűséggel nemcsak a nemzeti önbírálat nagy verse, hanem egy új értelmű hazafiság, egy új értelmű nemzeti önismeret és öntudat megalkotásának is alapműve.”⁴¹ Kipellengérezzi a nemzetieskedés gesztusokban kimerülő ürességét: „Mert attól nem lett a tiéd, / hogy hizelegve és hazudva / ráragasztottad egy hegycsúcsra / egy király, egy vezér nevét.” Az iránta érzett hűség és az érte való küzdés, kitartás mellett ez a vers is az otthonlét bensőségességében találja meg a haza értelmét:

40 GÖRÖMBEI András, *Illyés Gyula emlékezete* = GÖRÖMBEI 2003², 192.

41 GÖRÖMBEI András, *Illyés költészete és a nemzeti önismeret* = GÖRÖMBEI 2003², 264.

42 VASY Géza – BÉLÁDI Miklós nyomán – utal a *Bartók* és Vörösmarty Mihály *Liszt Ferenc*hez írt verse kapcsolatára. Talán a rapszodikus hangoltságból is következik, hogy Vasy romantikus stílusának érzékeli Illyés művét. Vasy Géza, *Illyés Gyula: Bartók* = VASY 2005, Géza, „*Hol zsarnokság van?*”. *Az ötvenes évek és a magyar irodalom*, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 144., 149–150.

*Nem volt elég, nem volt elég
sem a hűség, sem a szívósság,
mitől egybeáll egy-egy ország
s nemzet is lesz a nemzedék.*

*S a bátorság sem volt elég.
Külön-külön bár odahagyta
sorsát a sok hős áldozatra,
az sem volt elég menedék.*

*Mert sem erő, sem bölcsesség
nem lehet elég: hogy megőjja
a házat, amelyben rakója
nem lelheti meg a helyét.*

E vers anaforás szerkezeteivel részben már megelőlegezi az *Egy mondat* retorikai felépítettségét.

A ’48 utáni Magyarországon az illyési versvilág is áttételesebb formák keresésére kényszerül, amikor a nemzeti önismeret hiányait és sebeit firtatná. A *Doleo, ergo sum* a testi szenvedés változatos kínjait sorolva jut el a társadalmi, egyszersmind általános emberi érvényű szentenciához: „Szent a tanács, mit ma s örökre adni tudok: / népek vezetői, legyetek izzó idegducok!” Megjelennek a különválás, elkülönülés, bezárkózás gesztusai is. A *Duna fiaihoz* még csak kérdez: „Azt hiszitek, van rendelet / a gyermeknek, hogy vesse ki / szívéből ő is szülőházát, / mert abból őt már kivetették?”, az *Adhatsz lakást...*, a „fázom / kívül ma is a meleg karámon” szentenciáját fogalmazva meg példázatokban, perel is a számkivetettség ellen:

*Adhatsz lakást, eleséget, mézet
a kaptárból kivett egy szem méhnek,
harmadnapra elpusztul magától,
azt mondja a méhészt, hogy: magányt hal.*

*Adhatsz tetőt, tündöklőt a fényben,
és hatalmat s dicsőséget nékem,
nem pompázni, de pusztulni tétlél,
ha népemből szál magam kivettél.*

A szülőföld és haza, a nemzeti hagyományok visszerlése ihlet olyan történelmi tablókat, mint az *Árpád*, a *Zrínyi*, a *költő*, a *Széchenyi hídja*. S leggazdagabban, gondolatiság és metaforikusság tökéletes szintézisét hozó poétikával, erő- és varázsének, illetve siratóének archaikus emlékeit ötvöző összetett indulatisággal a *Bartókban*, a jogfosztottság éveiben a legelemibb emberi jogokat viszszerelő nagy rapszodiában.⁴² „S jogunk van / – hisz halandók s életadók vagyunk – / mindazzal szembenézni, / mit elkerülni ugysem tudhatunk” – fogalmaz Illyés szikár

szentenciózussággal, ellenpontozva a kor rettenetét látomásos képekben érzékeltető részeket: „volt törvény abban, hogy éppen e nép / lelke mélyéből, ahová leszálltal, / hogy épp e mélység még szűk bányatorka / hangtölcsérésén át küldted a sikolyt föl / a hideg-rideg óriás terembe, / melynek csillárjai a csillagok?” „A *Bartók* 1955-ben, a kötelező optimizmus idején a magyar nemzeti önismeret alapkérdésére válaszolt, midőn drámai szemléleti küzdelem érveiből kibontotta azt a gondolatot, hogy »növeli, ki elfődi a bajt«. Illyés törvényt látott abban, hogy éppen a magyar nép lelke mélyéről tört föl a bartóki zene. A nemzeti lét kérdésére adott válasz lehetett általa egyetemes érvényű szemléleti és magatartásmodellé.”⁴³

Az öregedő Illyés világosan látta a nemzeti irodalomban reá hárult küldetés felelősségét. A számadó juhász szerepében foglalta össze ezt, a fiatalabb nemzedékekkel való kapcsolatának lényegét pontosan rögzítve: „Őriznem kell egy nem-enyém vagyont. / Rám néz egy jégverés-csöpülte nyáj.” (*Számadó*) A magyarság sorskérdéseinek megfogalmazásában még mindig ő volt az egyik legfőbb példa. Világosan látta, hogy „a tizenötmilliónyi magyarság egyharmada alapvető nemzeti jogai tekintetében jogfosztott állapotban él, műveltségét nem szerezheti meg anyanyelvén, elemi emberi jogait korlátozzák.”⁴⁴ Ennek ad hangot az anyanyelvhez írt ódája, a *Koszorú*, a „szél-kaszabolta magyar nyelv” katalógizáló: felsoroló-halmozó szerkezetekbe foglalt himnusza. Illyés e küldetéses magatartása a „Rongy-Lobogó”, „a Mohács-nép, a Búvópatak Ország” (*Őreg szivekben élsz és...*) korában is megkérdőjeleződni látszott az újabb irodalmi és irodalomelméleti folyamatok felől. Paradox módon a „Hullj pajzsnak holtan is megszabdalt honodra” (*Peroráció: záróbeszéd*) szerepét utólag hitelesítette a műalkotások tömegsírjából exhumált nagy verse 1950-ből (a megírás ideje?),⁴⁵ illetve 1956-ból (a megjelenés ideje): az *Egy mondat a zsarnokságról*. Ez a – mint később részben a *Koszorú* – katalógizáló struktúrákból építkező vers „egyetlen nagy, tautologikus körmondat felszabadító retorikai lendületével nevezi meg mindazt, ami mindennapos tapasztalatként már-már egy nemzetet fosztott meg saját identitásától. Az újabb magyar líra egyik legnagyobb alkotásában végre az evidencia erejével tör felszínre a tragikus felismerés,

hogy e mindent megmérgező korszakban az élet egyetlen szférája sem maradhatott érintetlen a totalitarizmus fekélyétől”.⁴⁶

A lapidáris, szillogisztikus-szentenciózus tagmondatszerkezetek az evidencia, a megfellebbezhetetlenség szintjére emelik a zsarnokság tényét. A zsarnoki hatalom egyenlő érvénnyel porlasztja szét az én-identitást, a magánéleti-családi szféra otthonosságát, a szülő-gyermek, férfi-nő kapcsolatot, a közösségi lét színtereinek szentségét és a műalkotások erkölcsi érvényét. Az *Egy mondat* – életrajzi-kronológiai szempontból is az illyési mű aranymetszésponjtján – úgy segített visszanyerni a nemzeti irodalom és az illyési küldetéses-számadói szerep hitelét, hogy mindeközben „érvényessége egyetemes, mindenféle zsarnokság ellen szól”.⁴⁷

2. Juhász Ferenc, a mindenség summása

A nemzeti irodalom mai képviselőinek máig kortársa az a Juhász Ferenc, aki részben még az ifjú Nagy Lászlónak is példa volt indulásukkor. Szemlélete, világképe a pályakezdés első éveiben még nem ígerte azt a fordulatot, amelyet Nagy Lászlóval ketten hajtanak végre a költészetben az ötvenes években. Műfajiszerkezeti jellegzetességeiben azonban már első epikus darabjai (*A Sántha család, Apám*) új – legfeljebb Illyés Gyula és Weöres Sándor műhelyében társra leelő – költői formát és poétikát ígérnek. Később szinte az egész korábbi magyar költészet újraéled Juhász költői forradalmában: „Vörösmartys hang, romantikus emelkedettség ugyanúgy jellemzi, mint az Adyéra emlékeztető kurucos dac. Arany János töprengő hangjait is megszólaltatja, de tud szárnyalni Petőfi módján. Mindebből egyéni színeket kevert ki...”⁴⁸ Az indulás „Új hazát teremtünk!” (*Tág napló*) jellegű hite, optimizmusa fokozatosan sötétül el, *Freskó-részlet* című kocsmai életképében már „a szegénység színei komorlanak, a beszűrődő tücsökzene is rémült, (...) mindent elnyel az italba ölt indulat füstje.”⁴⁹ Az igazi nyitánya a nagy Juhász Ferenc-költészetnek azonban csak 1954-ben jön el, *A tékozló országgal*. A krónikás-szerep, 1514-be távolítva a verstörténést, Dózsa György alakját helyezve a vers

43 GÖRÖMBEI András, *Illyés költészete és a nemzeti önismeret* = GÖRÖMBEI 2003², 271.

44 GÖRÖMBEI András, *Illyés költészete és a nemzeti önismeret* = GÖRÖMBEI 2003², 272.

45 A kérdőjel okához l. DOMOKOS Máttyás: *Több mondatban – egy mondatról* = DOMOKOS Máttyás, *Adósságlevél. Esszék, tanulmányok Illyés Gyuláról*, Kortárs Kiadó, Budapest, 1998, 71–86.

46 KULCSÁR SZABÓ 1993, Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Argumentum kiadó, Budapest, 35.

47 GÖRÖMBEI András, *Illyés költészete és a nemzeti önismeret* = GÖRÖMBEI 2003², 269.

48 RÓNAY György, *Istentől átjárt poézis: Juhász Ferenc* = RÓNAY 2002, György, *Isten nem halt meg. A huszadik századi magyar spirituális líra*, Szent István Társulat, Budapest, 189.

49 BODNÁR 1993, György, *Juhász Ferenc*, Balassi Kiadó, Budapest, 22.

centrumába, a kimondás lehetőségeit volt hivatott tágitani.⁵⁰ (Ez igaz még akkor is, ha figyelembe vesszük Vasy Géza megfigyelését, miszerint a vers történelemfelfogása – urak és nép sematikus szembeállításával – „meglehetősen marxizáló jellegű”).⁵¹

A vers struktúrájának összetettségét a legalább három rétegezethez adja, a szétválaszthatatlanul egymásra épített rétegek a bartóki modell elve szerint kapcsolódnak egymásba: „nagyfokú stilizálással emeli át a tárgyat a történetileg konkrétból az egyetemesbe, a valószínűleg egyediből a mítoszi általános szférájába, s teszi mindezt úgy, hogy a különböző síkokat az alkotói jelen idő látószögéből fogja egységbe”.⁵²

A *Jeremiás sirámaiból* vett mottó⁵³ utolsó szavaiban, a bibliai idézet és a sirám, siratóének architextusa révén időtlené, a jelent is átható érvényűvé válik a kiáltás: „fiaim elvesztek, mert győzött az ellenség”. A versindító szituáció is a jeremiád, a panasz műfaját idézi meg: „Árva nép, pusztaság, téged ki fog majd méltón elsiratni?” A „vak, öreg paraszt” énekében a siratóátokmondás színezi – e betétdalban Juhász ötvözni tudja a népköltészeti ihletésű versmenetet a krónikás-ének veretes, ódon zengésével:

*Fölkelt nép, pusztítsd hát az utat vidáman,
gyomláld ki e földet mérgező fattyától,
irmagja se legyen,
se völgyön, se hegyen
a gonosz sátánnak – a gonosz sátánnak!*

*Szent dülásod áldom, nagy lázad lemérem,
nap-csillagként izzik a te lázad, vérem.
Torkom már kiszáradt,
leteszem kifáradt
öreg citorámat – öreg citorámat.*

Itt ugyanakkor már teljességében mutatkozik meg a Juhász egész későbbi költészetét átható természeti: növényi-állati-ásványi metaforika, az a mindenség-tenyészet, amely az évek során nem csak a versbe vont emberi világot fonja át és fojtja szinte meg, de egy példátlan költői tehetség invencióit és energiáit is.

A *tékozló ország* közvetlenül allegorikus olvasatánál termékenyebb egyetemes érvényét figyelembe vennünk: e mű „szimbóluma minden olyanfajta társadalmi

helyzetnek, amelyben egy közösség nem képes élni a maga jobb lehetőségeivel. Maga a cím (...) voltaképpen a mű legfontosabb gondolatait és sejtéseit summázza, s olyan jelkép, amely már szinte a mítoszok világába vezet, (...) s így a magyarság történelmi sorsmetaforájává válik...”⁵⁴

Szintén még az ötvenes évek nagy költői eseménye volt Juhász *Szarvas-éneke*. A *szarvassá változott fiú kiáltása a titkok kapujából* – miként Illyés *Bartók* című verse is – a Bartók-évforduló ihletéséhez kapcsolható: a vers a *Cantata profana* költői parafrázisa. Juhásznak itt archaikus népit és európai modernséget olyan szinten sikerült ötvöznie, amelyre korábban nem volt példa. A különmű elemek diszharmoniója képes a bartóki zene feszültségét megközelíteni:

*anyám, édesanyám, nem mehetek vissza,
száz sebem kiforr szín-arannyal,
naponta lerogyok, száz golyó szűgyemben,
naponta fölkelek, százszor teljesebben,
naponta meghalok három-milliárdszor,
naponta születek három-milliárdszor,
szarvam minden hegye kettős-talpú vas-villanyoszlop,
szarvam minden ága magasfeszültségű-áramvezeték,
szemem nagy kereskedelmi hajók kikötője,
ereim fekete kábelek,
fogaim vas-hidak, szívemben tajtékzanak
a szörnyel-hemzsegő tengerek,
minden csigolyám nyüzsgő nagy-város, füstölgő
kő-bárka a lépem,
minden sejtem nagy gyár, atomom naprendszer,
heregolyóim a nap-hold, a tejút gerincvelőm,
az űr minden pontja testem egy-egy része,
galaktika-fürtök agyam egy sejtése.*

A vers archaikus népi mítoszok sokféle változatát ötvözi: ilyen „az eredetmítosz, a beavatás (a felnőtté válás) szertartása-mítosza, az átváltozásé s ezzel együttjárva a halálé is és az újjászületésé is.”⁵⁵ Népballada, hősének és hívogató műfaji kereszteződéseiben⁵⁶ nyeri el formáját Juhász hosszúverse. De ihlető mintái között a Bartók feldolgozta vadászkolinda, a Kalevala, a magyar csodaszarvas-mítosz, maga a bartóki zene, a népi műfajok maradványai éppúgy fellelhetők, mint József Attila

50 Vö. *A tékozló ország* „tárgya – a Dózsa-forradalom – a magyarság tudatában nem egyike a történelem epizódjainak, hanem örökké élő figyelmeztetés nagy nemzeti sorsfordulói idején. (...) Bizonyos, hogy összefüggés van a kor társadalmi depressziója és az eposz pusztulást idéző képeinek megállíthatatlan áradata között.” BODNÁR 1993, 28.

51 VASY 2003, Géza, *Szarvas-ének. Közelítések Juhász Ferenc életművéhez*, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 14.

52 FÜLÖP László, *Kísérletek Juhász Ferenc költészetéről* = FÜLÖP

1976, László, *Élő költészet. Pályaképek és vázlatok mai magyar költőkről*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 293.

53 „Egy olyan korban születik meg ez a mottó, amelyben a *Biblia* ideológiai mélynek számított, s amelyben az írott és szóbeli megnyilatkozásokat egyaránt marxista idézetekkel illet megtűzdelni.” VASY 2003, 13.

54 VASY 2003, 15.

55 VASY 2003, 45.

56 Vö. VASY 2003, 47–48.

tájverseinek, Weöres hosszúverseinek vagy éppen Kassáknak a hatása. A verset archi- és intertextuális mintázatokban gazdag, a szülők–fiúk, régi–új, elszakadás–elhivatás, otthonosság–idegenség kettőseit ábrázoló motívumok alkotta szöveve világirodalmi összevetésben is a modernség kiemelkedő darabjává avatja.

Juhász még számtalan nagy versével okozott örömet olvasóinak és íróársainak (és bosszúságot az irodalompolitikának). A *Fekete páva*; a *Vers négy hangra, jajgatásra és könyörgésre, átkotlanul*; a *Babonák napja, csütörtök: amikor a legnehezebb*; a *Krisztus levétele a keresztről*: változatok a hosszúversre, az alkotói és emberi elmagányosodásra, a mind idegenebb társadalom és a költői személyiség közötti szakadéokra, a juhászi poétika kiteljesedésére. S az ars poeticus portré- és sirató-versek sora: *József Attila sírja*; *Ady Endre utolsó fényképe*; *Latinovits Zoltán koporsója kívül-belül teleírva, mint az egyiptomi múmia-bábok* – vitathatatlanul fontos darabjai az újabb magyar irodalomnak, s ösztönzői a fiatalabb nemzedékeknek. De poétikailag és szemléletileg nem sok újat hoznak e művek, a Juhász-hatás lényege már nem változik, mert maga a Mű is beledermeg egyforma dinamikájának statikájába.

S bár *A halottak királya* kapcsán még Görömbei András védelmébe veszi a Juhász Ferenc-i poétikát,⁵⁷ napjainkra mind nyilvánvalóbbá vált e poézis önmagába záródása. Legtöbb kritikusa, olvasója számára feltűnő „a költői artikuláció gyengülése, az önisméltés”⁵⁸ mind gyakoribbá válása.⁵⁹ 1974-ben Tamás Attila *A megváltó aranykard* kapcsán „az előre tudott magasba ívelések” zárósorairól szól, leszögezve: „A megújulás kötetét mégsem tudnám *A megváltó aranykard*ban üdvözölni, mint ahogyan a kiteljesedését sem.”⁶⁰ A pályatárs, Csoóri Sándor rezignáltan összegzi egy kivételes tehetség önkörében rekedését: „... azt hitte, hogy a hatalmas objektíválás majd közelebb viszi őt az istenüléshez. Sajnos csak a méretek növeléséhez vitte őt közelebb, s valamiféle fennkölt monotóniához.”⁶¹

Juhász Ferenc költészete eleinte egyenrangú hatású példa volt Nagy Lászlóval. Költői útja, a mindenség biológiai teljességét integráló látomásai azonban kevésbé voltak újragondolhatók a későbbi nemzedékek számára –

s még kevésbé akkor, amikor e líra önisméltésével szinte önmagára zárult. Legközelebbi rokona – világlátásában, a biológiai érdeklődés és szemlélet tekintetében – Tornai József; csakhogy az ő lírája a lét más dimenziói felé is nyitott, mindenség-ihletébe a gondolatiság éppúgy belefér, mint a képzuhatagos látásmód. Nyelvi ösztönzője volt Döbrentei Kornél lírájának is – Döbrentei azonban a mindenség-metaforáit is a magyar történelem konkrét eseményeire és az azokból fakadó létértelmezésre, a jelenkori társadalmi helyzet elemzésére vonatkoztatja. A nemzeti irodalom újabb nemzedékeinek genezisében kitörölhetetlenül ott van az érett Juhász Ferenc költészete – e lírai horizonton azonban megbízhatóbb iránytűnek bizonyult – Illyés Gyuláé mellett – Nagy László életműve.

3. Nagy László és a bartóki modell

Utólag, az einsteini, heisenbergi fizikát vulgarizálva a minden relatív csatakiáltásával színre lépő, az etikai és szellemi értékek inflálódását, a közösségi és egyéni integritás felbomlását hozó (és mindezt szinte mindenkinek kötelező portékaként kínáló) nagy posztmodern vásárban anakronisztikus figurának, afféle nyelvöltögető bohócnak tűnt Nagy László a maga erkölcsi szilárdságával, emberi tisztaságával és alkotói következetességével. Nemzedékek tisztelték szellemi atyjuként, mesterükként tekintettek rá még azok is, akik személyesen sohasem találkoztak vele – az ő szellemi nagyságát megtépzva, alkotói útkereséseit eltévelyedésnek, poétikáját avítottak bélyegezve lehetőknek tűnt a fél magyar irodalom leértékelése, elhomályosítása. Mintha az egyik szín akkor ragyogna csak igazán, ha kontrasztját letöröljük.

De mindez csak az érem egyik oldala.

Jánosi Zoltán, akinek 1996-ban megjelent nagyszabású vállalkozása, a *Nagy László mitológikus költői világa* nemcsak Nagy László életművét közelíti meg részben új szempontból, az archaikus remitologizációt állítva e líra centrumába, hanem a jelenség világirodalmi és magyar irodalomtörténeti fázisairól is gazdag képet ad (mondhatni, két könyvet ír meg egy kötetben), már ekkor rámutat: a Nagy László

57 GÖRÖMBEI András, *A halottak királya* = GÖRÖMBEI 1986, András, „Ki viszi át...?”, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 169.

58 KIS PINTÉR Imre, *Mit tehet a költő? (Juhász Ferenc Összegyűjtött versei margójára)* = KIS PINTÉR 1979, Imre, *Helyzetjelentés*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 198.

59 Ellenpélda is akad: Pomogáts Béla kultikus rajongással zárja a Juhász költészetét elemző könyvének bevezetőjét: „... Juhász Ferenc, akinek a mögöttünk lévő évtizedben nemegyszer kellett szembesülnie a közömbösség, az értetlenség, mi több, a rosszindulat megnyilvánulásaival, sokunk meggyőződése értelmében ma is

és minden időben az örök magyar költészet legnagyobb alkotó egyéniségei közé tartozik.” POMOGÁTS Béla, *A hevenőt éves költő. Bevezető helyett* = POMOGÁTS Béla, *Költői univerzum. Tanulmányok Juhász Ferenc költészetéről*, Littera Nova Kiadó, Budapest, 2003, 7.

60 TAMÁS Attila, *Periódusváltás határterületein? (Félhangos töprengések újabb verskötetek olvastán)* = TAMÁS 1994, 206.

61 CSOÓRI Sándor, *Természet és líra* = CSOÓRI 1994, Sándor, *Tenger és diólevél I-II. Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek 1961–1994*, Püski Kiadó, Budapest, 268.

líróját érintő súlyos bírálatoknak irodalomtörténeti jelentőségük és hasznuk van. „A kritikai meglátások egyes elemeinek bevonása a Nagy László-mértékrendbe azért megkerülhetetlen – hangsúlyozza Jánosi –, mert az egészszelűség megroppanására utaló jelenségek kerülnek felszínre a lírikus utolsó pályaszakaszában. (...) Ezeknek a tüneteknek a felmutatására és értelmezésére a hagyományos értékrenddel polemizáló kritika tesz először határozottabb kísérletet.” Jánosi is hozzáteszi persze, hogy e kritikai irány és mentalitás „kizárólagos normatív mércének elfogadása (...) végtelenen tagadná meg s vetné ki irodalmunk értékei közül a Nagy László-líra java részét, torzképet nyújtva az életműről.”⁶² Mert nem is annyira Nagy László méretett meg e kritikákban, mint inkább a mérőedény: az új kritikai, irodalomelméleti gondolkodásmód találtatott súlyosnak, jelentősnek. Nagy László pedig a posztmodern legújabb elvárásaihoz képest túlon túl könnyűnek.

Ezek után hatásos retorikai fordulat volna bizonyítani, hogy Nagy László lírája részben még e posztmodern elvárásoknak is megfelel. Hisz ne feledjük: e gumi-fogalom olyan XX. századi léttapasztalatokat fog át, amelyek alól senki nem vonhatja ki teljesen magát. Nagy László költészetére is hatással voltak azok a filozófiai gondolatok és társadalmi folyamatok, amelyeket a posztmodern gondolkodói és alkotói fontosnak tartanak. Ahogy Jánosi Zoltán fogalmaz: „A teremtésmítoszi elveken alapuló világkép megrázkódtatásának és bomlásának tünetei – főképp a humánusúritó központi hős megroppanása s perifériára vagy köznapi viszonylatokba kerülése – idéznek elő olyan modulációkat, amilyeneket a centrált egésze lemondó irányzat (és annak előzményei) lényegi elemekként tartalmaznak.”⁶³

Csak hogy hamis volna azt a periódust kiemelni Nagy László lírájából, amely, mellesleg, a korábbi köteteknek is következménye. E költészet – miként bármely nagy művészi teljesítmény – korszerűsége kapcsán az igazi kérdés az, tud-e szólni hozzánk ma és holnap is a teljes életmű, minden pályaszakaszának, verseskötetének legjelesebb darabjaival, s hatással van-e az őt követő művészek és művek szemléletére, gondolati világára, poétikájára.

A Nagy László-líra centrumában a felnagyított költői személyiség áll. A cselekvő, küzdő, megítélő attitűd vershősét azonban leegyszerűsítés a megkésített romantika váteszének tekinteni. E lírai magatartás korszerűsége aszerint ítéltetik meg, hogy a korérezékelés kópiáját vár-

juk-e tőle (mint teszi azt nemegyszer a posztmodern kritika), vagy éppen ellenkezőleg, a szembenállás etikai érvényére helyezük a hangsúlyt, mint Görömbei András is: „... rendkívüli jelentőségű az, hogy ez a költői személyiség a sokféle módon motivált és megideologizált tehetetlenség, töredékesség és passzivitás korában létérdekű, minőségihitű, cselekvő, küzdő személyiség.”⁶⁴

S hogy mennyiben új, miért eredeti és világirodalmi szinten is korszerű e lírai magatartás, arra Jánosi Zoltán adott teljes körű érvényes választ. E vershős ugyanis nem a romantika világából meríti erejét, hitét, hanem szinte egymaga képezi az archaikus remitológizáció mint világkép és alkotói módszer gondolati és etikai centrumát. „Egyedüli hőse, hős-alternánása (a stilizált én és társai), a totemős, ősatya, demiurgosz és kultúrhérosz vonásait egyesíti szinkretikusan, ez a samanisztikus, világteremtői, hősi, mediatori jellemzőket sűrítő figura pedig egyértelműen a legarchaikusabb mítoszok sajátja (mitológiai prototípus).”⁶⁵ Nagy László költői énje jóval kevesebb teret ad az életrajzi olvasásnak, mint például két legfontosabb elődjéé, Ady Endréé és József Attiláé.⁶⁶ Ez a költői én a teremtésmítoszok világteremtő hőseinek leszármazottja, így maga is világteremtő (azaz a versvilágot is a maga demiurgoszi-kultúrhéroszi tetteivel létrehozó), ugyanakkor hangsúlyozottan teremtett, vagyis elsősorban a költői világ működése felől értelmezhető (még akkor is, ha *etikai* értelemben valóban erős párhuzamok figyelhetők meg a tapasztalati én – Nagy László – és a költői én között).

A vátesz helyett e vershős médiumként értelmezése új fénytörésbe állítja Nagy László költészetét. „Ez a hős korántsem az ő felnagyított személyisége, hanem a jövőjébe néző nemzeti és emberi közösség médiuma. (...) Poétikai »ruháza« az archaikus mítoszból veszi képeit, humanitását és morálját a történelem tanulságai-ból meríti, látószöge pedig a jelenét megítélő költő pillantásából nyílik.”⁶⁷ Egyszerre személyes és archaikusan egyetemes e lírai hős, az egyéni és az emberi lényeg kivonata, érzékelő, megítélő és közvetítő személyiség. Archaikus és modern médium.

Jánosi Zoltán rámutat, hogy a posztmodern esztétika konvencionálisnak, kiüresedettnek tartja a mítikus világlátást.⁶⁸ Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténete Juhász Ferencről szóló fejezetében nem csak Juhászra, de jól érzékelhetően Nagy Lászlóra is vonatkoztatva

62 JÁNOSI 1996, 14–15.

63 JÁNOSI 1996, 15.

64 GÖRÖMBEI András, *Nagy László organikus költői világa* = GÖRÖMBEI 1999, 112.

65 JÁNOSI 1996, 23.

66 Vö. „Nagy László – bár költészetéből kibogozható az alkotó számos életrajzi adata, főként az 1956 előtti időszakból – alapvetően nem

életrajzias költő, a biográfia számára a szimbólum- és mítoszteremtés eszköze.” VASY Géza, *A látomásos–szimbolikus–mítoszi költői forradalom Nagy László lírájában* = VASY 2005, 209.

67 JÁNOSI 2003, Zoltán, *A Csodafü-szarvas. Poézis, ember és univerzum Nagy László költeményében*, Nagy László Szellemi Öröksége Alapítvány, Iszkáz, 22–23.

68 JÁNOSI 1996, 16.

mondja, hogy „olyan művelődésszerkezeti és tájékozottságbeli hiányosságokkal kerültek (...) hirtelen a magyar költészet arcvonalaiba, hogy nemigen észlelték: az acélkohók, kombájnok és traktorok díszletei között – a kései Benn vagy Celan, Lowell és Michaux, Plath és Bachmann korában – a XIX. század szellemét hozták vissza a magyar irodalomba.”⁶⁹ E megállapítás nem csak azért kérdéses érvényű, mert a felsorolt nyugati szerzők nem az acélkohók, kombájnok és traktorok világában éltek, mint ahogy az avítottak tűnő szellemet sem Juhászék, hanem a szocializmus hozta a mi vidékünkre. Sokkal inkább azért egyoldalú, mert egy bizonyos világirodalmi tendenciát kér számon a (huszonéves) költőkön, azt sugallva, hogy ez a világirodalom.

Ismét csak Jánosi Zoltán tárta fel legteljesebben azt a világirodalmi kontextust, amelybe nemcsak illeszkedik Nagy László lírája, de amelyben az egyik legrangosabbnak is minősül. „Nagy László költészete Európának hasonló – történeti és kulturális értelemben vett – »peremvidékén«, civilizációs és történelmi folyamatok törésvonalában bontakozik ki, akár a századelőn az ír Yeats, a finn Eino Leino, az orosz Jeszenyin, a román Cosbuc, a spanyol García Lorca lírája” – nevezi meg Jánosi az elődöket.⁷⁰ De nem csupán a nevek, hanem a peremlét, a történelmi törésvonalak hangsúlyozása is fontos itt. A remitológizáció poétikai elvében – az európai Dylan Thomas, Walt Whitman, Guillaume Apollinaire, Thomas Mann, az orosz Mihail Bulgakov mellett – olyan latin-amerikai rokonait nevezi meg Jánosi, mint Nicolas Guillén, Pablo Neruda, a prózáíró Alejo Carpentier, Jorge Amado, Miguel Angel Asturias, José María Arguedas, Gabriel García Márquez, illetve a remitológizáció második európai szakaszából Vasko Popa, Miodrag Pavlovič.⁷¹ Korábbi tanulmányában említette még Rafael Albertit, Lucian Blagát, az oroszok közül Oszip Mandelstamot, Borisz Paszternakot és Marina Cvetajevát.⁷² A folyamat társművészetekben jelentkező változatait pedig olyan művészek gazdagí-

tották, mint Picasso, Klee, Miró, Chagall, Bartók, Sztravinszkij, Manuel de Falla.⁷³

Kétségtelen, ez egy másik névsor, mint Kulcsár Szabó Ernőé, de aligha jelentéktelenebb. Nagy László tájékozódása és ennek következtében lírája együtt mozog, együtt lélegzik a kortárs világirodalom és társművészei több jelentős alkotójának életművével.

Az archaikus remitológizáció elsődleges forrása persze Nagy László számára sem a világirodalom, hanem – miként Bartók Bélánál is – a folklór archaikus rétegei. Jánosi Zoltán arra is rámutat, hogy e szempontból is első és egyedülálló a magyar lírában Nagy László műve. Bár támaszkodhat néhány elődje, elsősorban Csokonai, Petőfi, Arany, Ady, József Attila, Erdélyi József és Sinka István eredményeire, nála valósul meg az a hármasság, amely a legszűkebb értelemben vett „bartókiság” lényege: archaikus mítosz, történeti látásmód és korvalóság ötvözete.⁷⁴

A Németh László *Magyar műhelyéből* származó fogalom amilyen kanyargós utat járt be azóta, úgy lett jelentésében mind megfoghatatlanabb. Képlékenysége révén elvesztette körvonalait. Bár igaza van Kiss Ferencnek, „az ilyen modellek sosem lehetnek olyan szabályszerűek, mint a manökenek, nem másolásra, hanem orientálásra valók”,⁷⁵ ám a bartóki modell fogalmába foglalt összetevők közül ha néhányat kiemelünk – mondjuk nemzeti és egyetemes kettősségét és a diszharmonióból teremtett harmóniát –, aligha mondunk vele olyasmit, ami ne lenne jellemző Bartókon kívül mondjuk Sztravinszkij – sőt akár Wagner – zenéjére is. Ha a zenetudomány idegenkedik az irodalomtörténet „bartóki modell” fogalmától,⁷⁶ ezért részben e körvonalazatlanság a felelős. Részben pedig az a felületesség, amellyel figyelmen kívül hagyják Jánosi Zoltán kutatását, amelyben – valóban a bartóki zene lényegét megragadva – a fogalom pontosabb meghatározását adja (integrálva abba sok korábbi kutató eredményeit).

Somfai László esszéjében, a nemzetit a nemzetieskedővel azonosítva, Bartók magyar népzenei gyűjtéseit

69 KULCSÁR SZABÓ 1993, 49. Vö. még: [A fiatal Nagy László], „Hátrányai nagyok voltak: nem a városi magas műveltségbe nőtt bele természetesen módon, csak korlátozottan volt alkalma megismerkedni az őt érdeklő költészettel. Vagyis tehetségének nem megfelelően vehette birtokba az irodalmat, tizenéves korában nem vagy csak részlegesen valósíthatta meg azt a legnagyobbakra jellemző szellemi állapotot, amelyben az író számára a teljes irodalomtörténet jelen idejű folyamatos tudássá válik és így a diszkurzus közege lesz.” TOLCSVAI NAGY 1998, Gábor, *Nagy László*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 15. Tolcsvai Nagy fontolóra sem veszi, a pályakezdő költőnek nem vált-e e „városi” és „teljes” világirodalmi műveltség helyett inkább hasznára az az archaikus folklór-örökség, amit otthonról hozott.

70 JÁNOSI 2003, 11.

71 JÁNOSI 2003, 8–17.

72 JÁNOSI 1996, 77–78.

73 JÁNOSI 1996, 76–77.

74 Vö. JÁNOSI 1996, 120.

75 KISS Ferenc, *Csoóri tanszéke* = KISS 1984, 270.

76 Az egyik legjelentősebb Bartók-kutató, Somfai László olyannyira félreérti az irodalomtörténet e fogalmát, hogy tanulmányában egyenesen ignorálandónak nevezi: „A »Bartók-modell« lehet írói és más művészeink önigazoló eszme-futtatásának toposza; minden alkotónak joga van onnan meríteni inspirációt, ahol rátalál. Viszont, ha maga Bartók már nem teheti, a zenetörténészeknek joga, sőt kötelessége ignorálni a Bartókból önkényesen eredeztetett ideológiákat.” SOMFAI László, *Mi a magyar Bartók Béla zenéjében? Nacionalizmus, „népek testvérré válása”, világzene* = ROMSICS – SZEGEDY-MASZÁK 2005, Ignác – Mihály (szerk.), *Mi a magyar? Habsburg Történeti Intézet – Rubicon Kiadó*, Budapest, 2005, 231. Vö. még „... a »Bartók-modell«, mint a kortárs magyar művészet programja, egy időben szinte vallásos tisztelet tárgyává lett, a »ne legyenek idegen isteneid« kizárólagosságával.” TALLIÁN 2006, Tibor, *Bartók Béla 125*, Muzsika, 2006/március, 5.

statisztikailag összevetve szomszéd népek zenéjének gyűjtésével,⁷⁷ marginalizálja Bartók etnomuzikológusi és zenei életművének nemzeti érdekét és értékét: „Noha napjainkig számos kísérlet történik arra, hogy kimutasuk-felnagyítsuk a XIX. századi magyar zene és Bartók, illetve Kodály kapcsolatát (a verbunkos újrafelfedezését konstatálva mindkettejükénél az 1920-as évektől írt kompozícióikban), a magyar műzene csúcsteljesítményeiben a hagyomány kontinuitása helyett inkább diszkontinuitásról beszélhetünk. (...) Kendőzetlenül fogalmazva: Bartók és Kodály új alapokat keresett magának, mert provinciálisnak találta a századfordulóra kiüresedett magyaros műzenét, ízlésrombolónak a nemzeti szórakoztató zenét, a nyugatosok zenéjét meg egyszerűen németnek. Zenéjüket nem társadalmi igény hívta életre, hanem két küldetéstudattal megáldott tehetség nagyot akarása.”⁷⁸ Somfai amit elszigetelt, a zenei senkiföldjéről származó programként vázol,⁷⁹ a dolog lényegét tekintve pontosan egybecseng azzal az irodalmi szándékkal, amit S. Varga Pál elsősorban Kölcsey és Arany munkásságához kapcsolva hagyományközösségi elvként értelmezett. Ha elfogadjuk, hogy a zenei hagyományok kevesebb inspirációt adtak,⁸⁰ akkor is szembe-tűnő a XIX. századi irodalmi folyamatok s Bartók és Kodály programjának rokonsága – lett légyen ez bármily kevésbé tudatos. A bartóki modellt a hagyományközösségi paradigma XX. századi, az eredetihez képest jelentősen módosult, annak egyik legfontosabb jegyét azonban továbbra is őrző változata. Az anyanyelv és a népiség (népélet, néphagyományok, népköltészet) nemzeti jellege él tovább e modellben, kiegészülve új szempontokkal, a kor kihívásaira adott új válaszokkal.

Maga Somfai így folytatja: „Nem kis idealizmussal, a művészeteket eltartó polgárréteg helyett az egész néphez akartak szólni, Kodály legalábbis ezt remélte. Bár az európai zenetörténetben megkésettnek tűnt, a parasztzenei hagyományt választották kiindulásul. Annak romlatlan ősiségével és szépségével szembesítették a komolyzenei életet lényegében vállalán hordozó kozmopolita

városi polgárt, akarta[,] nem akarta.”⁸¹ A „*Parasztszenék nyomán világzene*”⁸² koncepció jegyében Somfai igyekszik elfedni azt a szempontot, hogy „Bartók a rá jellemző pátoszmentes modorban többször kifejtette, mi indította el a paraszti népzene megismeréséhez és saját zenéjének a népzene szellemében való megújításához vezető úton: nemzeti zenei megújulási programját a személyes és nemzeti önazonosság új tartalmának keresése határozta meg.”⁸³ Pedig másutt mintha Somfai is erre utalna – hogy másként volna értelmezhető e kijelentésének második fele: „Bartók csak az, ami: a XX. század valószínűleg legjelentősebb magyar zeneszerzője, talán legjelentősebb magyarja”?!⁸⁴

Az a körülmény, hogy Bartók gyűjtései során megismerte és zenéjében – legalább olyan gazdagon – felhasználta más népek parasztszenéjét, éppenséggel nem csökkenti művészete nemzeti értékét: egyrészt munkássága ezáltal csak összetettebbé és termékenyebbé vált nemzeti identitásunk feltárása és önkifejezése tekintetében is. A román és szlovák népzene (vagy akár Bartók keleti gyűjtése és annak saját műzenéjébe integrálása) mind rokon vonásaival, mind különbségeivel árnyalja, gazdagítja és pontosítja nem csak a magyar parasztszenéről alkotott képünket, de saját nemzeti önismeretünket is. Másrészt módszerével Bartók nem elsősorban nemzeti paraszti kultúrákhoz jutott közel, hanem e nemzeti paraszti kultúrák archaikus rétegei révén – s ez mutat rá Jánosi Zoltán archaikus remitológizáció koncepciójának lényegére – az egyetemes emberre: „... az ősi kultúrák a mélyben összeérnek: a nemzeti genézist és a közös emberit egyszerre teszik átélhetővé.”⁸⁵ Ahogy Für Lajos fogalmaz: „A fölfedezett zene Bartók szemében persze nem pusztán paraszt-volta s nem csupán etnikai-nemzeti jellege miatt minősült páratlanul értékesnek. Másként szólva: nem a »narodnyikos«, amolyan romantikus antikapitalizmus vagy a sovén elfogultság, azaz: agresszív nacionalizmus ösztönözte-vonzotta a felfedezőt. A parasztszenében ugyanis magas rendű érték rejtett, olyan közösség formálta zenei érték,

77 SOMFAI László, *Mi a magyar Bartók Béla zenéjében?* = ROMSICS – SZEGEDY-MASZÁK 2005, főként 244–254.

78 SOMFAI László, *Mi a magyar Bartók Béla zenéjében?* = ROMSICS – SZEGEDY-MASZÁK 2005, 237.

79 BÓNIS Ferenc éppen ellenkezőleg látja: „El sem képzelhetjük, milyen irányba halad zenénk fejlődése, ha a tizennyolc esztendő Bartók (...) nem tapint a magyar történelmi gondolkodás eleveire, ha nem fedezi fel a zenében a nemzeti önkifejezés lehetőségét és parancsoló szükségességét, ha nem ismeri meg Kodályt, a magyar népdalt, Ady Endre korszakalkotó költészetét, a népdal zenei világa mögött magát a népet, Kodály révén Debussy zenéjét.” BÓNIS Ferenc, *Bartók Béla élete: dramma per musica*, Forrás, 2006/március, 8.

80 Bár megfontolandónak tűnik például Németh László elemzése: „Úgy hiszem, hogy Bartók művészetét a XIX. századi zene felől lehet a legjob-

ban megérteni (...). A modern lírát nevezte valaki »entromantiserte Romantik«-nak; kissé szabadon fordítva: a romantika kellekeitől megfosztott romantikának. Úgy hiszem, ez a meghatározás Bartókra is talál, legalábbis zenéje alapszövegére.” NÉMETH László, *Bartók és a tizenkilencedik századi zene* = NÉMETH László *Összes Műve*, arcanum digitéka, CD-ROM.

81 SOMFAI László, *Mi a magyar Bartók Béla zenéjében?* = ROMSICS – SZEGEDY-MASZÁK 2005, 237.

82 SOMFAI László, *Mi a magyar Bartók Béla zenéjében?* = ROMSICS – SZEGEDY-MASZÁK 2005, 239.

83 TALLIÁN 2006, 4.

84 HOLLÓSI Zsolt: *Bartók, az abszolút idealista (Beszélgetés Somfai László zenetörténésszel)*, Tiszatáj, 2006/március, 54.

85 ÁCS 2005, Margit, *A Társas Én utazása az Individuumok Földjén. Adalékok a „népi író” fogalmához*, Kortárs, 2005/2. 81.

amely egy nagyobb kultúrába illeszkedve, jellegzetes egyéni jegyeket hordozott.”⁸⁶

A bartóki modell fogalmát használók, e művészet nemzeti jellegét hangsúlyozva, soha nem hagyták figyelmen kívül a modell *lényegében* is megfogalmazott szempontok közül azokat, amelyek e művészeteket az európai kultúra áramába kapcsolják.⁸⁷ Világosan fogalmaz – Németh László *Bartók és a XIX. századi zene* című esszéjét is idézve – Nagy László monográfusa: „... a huszadik század elején (...) kitágul a világ térben és időben, s a modern művészetben a térben távoli és az időben régmúlt ösztönzések jelentős tényezővé válnak. Ezt a kihívást a magyar kultúrában Bartók fogadta el legteljesebben, s zenéjében – és teoretikus írásaiban is – olyan választ adott rá, mely a világkultúra legnagyobbjaival tette őt egyenrangúvá. Kutatásaiban, az ösztönzések befogadásában és transzponálásában messzebb ment a magyar nép zenei kincsét a műzenébe emelő Kodálynál. Bartóknál »a népi, anélkül hogy jellegét elvesztené: a közös ‘emberi’-hez közeledik.« Így lett nála a népiség »az Európa-alatti geológia, az emberi lélek elfeledt, civilizációknkból kihagyott mélységeinek a felkutatása, bevonása. A kontrapunkt: a helyreállítani próbált nedvkeringés az európai fejlődés törzse, s azon át a távoli gyökerek felé.«⁸⁸

Nagy László költészeténél sem a magyar folklór egyedülvalóságáról van szó – éppen ellenkezőleg: a bolgár folklór tudományos igényű megismerése vezetett nála a magyar paraszti hagyományok jobb megértéséhez, átéléséhez; így a két nemzet parasztságának kulturális öröksége szétválaszthatatlan egységbe forrott lírájában.⁸⁹

Bartók zenéjének gondolati alaprégtegében a folklorizmusban kifejezett nemzeti és egyetemes ötvözése „olyan művészi alkatot tár elénk, amely összetevőiben ott formálódott már Csokonai, Petőfi, Arany szellemiségében is. Szintetikus módon viszont csak Bartók után, részben az ő modelljének hatására valósult meg az irodalomban.”⁹⁰ Művészetében természet és történelem együttlátása válik poétikai formák ihletőjévé: „Bartók az emberi létet a természetben működő, az embert és történelmét is szülő általánosabb erők, moz-

gáselvek felől nézi, ezek segítségével keresi az időben és jelenkorában is az emberi státus immanens jegyeit és a perspektívát is az adott történelmi idő zavarában. Így jut el a folyton megbomló, viszonylagos harmóniák, a poláris létszerkezet közegében a humanitás konzonancia-teremtésének, az emberi státus folytonosan küzdő állapotának, küzdéskényszerének zenei megfogalmazásához.”⁹¹ Ha a Németh László-i „bartókiság” fogalmában „a népi archaikusság és egyetemes emberi egybekapcsolásának költészetünkben meglátott igényét”⁹² kiegészítjük azzal, hogy e szintézis a küzdő, történelmi és egyetemes létproblémákkal vívódó költői személyiség gondolati-poétikai műve, akkor nem tűnik érvénytelennek – és Bartók művétől idegennek sem – e fogalom használata Adytól József Attilán át Illyésig. Tudatosítva egyúttal, hogy a szűkebb értelmű bartóki modellben az archaikus remitológizáció poétikai elve, mint Nagy László költészetében is, a költői világteremtés legszélesebb alapjává válik.

Mivel a Nagy László-i poétikában minden az archaikus mítoszi világrend koordinátái között ábrázoltatik,⁹³ kevesebb tér jut a történelmi konkrétumoknak. Az viszont vas-kos tévedés, amely teljesen eltagadja tőle a konkrétumokra is bontható korábrázolás érvényét.⁹⁴ Görömbei András részletesen taglalta ennek az állításnak a képtelenségét, sorolva Nagy László korai és későbbi verseinek konkrét korvonalozásait a Rajk-pertől 1956-on át a kádári idő-kig.⁹⁵ Találomra hadd kapcsoljak ezekhez csak néhány idézetet. *A Búcsúzik a lovacska* című hosszúvers a „forgódó tankok” mellett a kor tiltott jelképét is versbe idézi: „e pörben / alvadt-vér kokárda a szám”. Hasonló jellegű az *Elhúllt bolondok nyomán* e képe: „a zászló / a veszejtők lábain kapca”. *A Vállamon bárányos éggel* című versben „harckocsi ront harmonikára”, a *Menyegzőben* „revolvertáska-kezek” és „harckocsikupola-fejek” vegyülnek el a kezek és fejek seregében.

A történelmi látásmód Nagy Lászlónál elsősorban a példaként megjelölhető elődök felmutatásában nyilván meg. Jönnek utána költők, akik szélesebben merítettek a magyar történelem évszázadaiból – mint Baka István, Nagy Gáspár, Vári Fábrián László –, de ők is, és

86 FÜR [é. n.], Lajos, „Ne bántsá a magyart!” *Bartók és Kodály történelemszemlélete*, Kairosz Kiadó, Budapest, 25.

87 Vö. pl. „... magatartás és zene kristálytisztá egysége új minőségű közép-kelet-európai példát is teremtett: a »bartóki modell«. Magas- és mélykultúra, korszerűség és hagyomány, európaiság és magyarság pólusait szikráztatta össze.” FÜR [é. n.], 28.

88 GÖRÖMBEI 2005 [1992], András, *Nagy László költészete*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 236.

89 Vö. GÖRÖMBEI 2005 [1992], különösen 123–133., illetve JÁNOSI 1996, 286–305., vagy külön tanulmányát: JÁNOSI Zoltán, „Medveszoltár”. *A népköltészet és a folklór szerepe Nagy László esztétikai gondolkodásában* = JÁNOSI 2005, 121–145.

90 JÁNOSI 1996, 122.

91 JÁNOSI 1996, 125–126.

92 JÁNOSI 1996, 116.

93 Vö. Jánosi Zoltán „az ember történeti önismeretében a folklór távcsövén át néző költő”-ről beszél. JÁNOSI 2003, 10.

94 L. pl. NYILASY Balázs, *Kritikus töprengések egy jelentős költőről*, Alföld, 1986/2.; KÁLMÁN C. György, *Mi bajom Nagy Lászlóval?* 2000, 1989/szept.

95 GÖRÖMBEI András: *Megjegyzések egy pamflethez* = GÖRÖMBEI 1999, 133–136.

a nemzeti sorskérdésekkel számot vető alkotók mind-egyike Nagy László utáninak, Nagy László követőjének tekinthető, amikor saját szellemi holdudvaruk megrajzolásokor a magyar irodalom és szellemi élet nagyjait elevenítik meg.

E portréversekben a költő példaképeit – mint Alexa Károly megállapította kritikájában – „mindig a történelmileg hiteles morál és az önmagán túlmutató forma választja ki. *Bartók* a képmutatás, *Csontváry*, *Krúdy* és *Tamási* emléke a fojtó közepszer leleplezésében lett társa, *Csokonai*, *Berzsenyi*, *Petőfi* és *József Attila* műve a szigorú erkölcsi normák hirdetéséhez segítség, *Nagy Lajos* és *Ferenczy Béni* az emberarcú tisztaság modelljei.”⁹⁶

A portréversek történeti dimenziójának egyik legfontosabb összetevője – mint Görömbei András rámutatott – a (többnyire kaotikusnak, álságosnak, kisszerűnek ábrázolt) jelenkorral való szembeállítás. „A jelenben oly sokszor eltaposott, háttérbe nyomott erkölcsiség kap elégtételt az időtől és a vitathatatlan értékű művészi példától, párhuzamtól. A mű hitelért önmagát is elemészto, feláldozó művészt és embert igazolja történelmi távlatban is, s főként az egyetemesség mértéke szerint.”⁹⁷

E portréversek – részben az archaikus remitologizáció koncepciójából eredő bipoláris világszemlélet, részben eszmény és valóság ütközésének drámaiságában⁹⁸ – a kiemelt személyiség és az álságos környezet mitikus harcát jelenítik meg (igaz, nemegyszer részben fogalmibb, tárgyiasabb stílusban, mint a hosszúversek nagy látomásaiban). A *Bartók* és a *ragadozó*kban találóan jellemző metaforizált kellékek – „A traverz-erdők, a kábel-dzsungelek, a műanyag-habok” – ábrázolják a szocializmus világát (tágabb értelemben az embertől elidegenedő civilizációt). A szocializmus morális leleplezése már tárgyiasabb formát kap: „s míg önmagát reklámozza mint morált, mint elérhető üdvösséget: új ragadozókat toboroz, új áldozatokat kaparint magának. Mert századunk emberét a képmutató ragadozók búvölik.” E képek és kijelentések kortól eloldva, a tágabb időben, egyetemesen is (új) értelemmel telítődnek.

Nyilvánvaló, hogy e portréversek ars poeticus önportrék is.⁹⁹ A régi történelmi korokba visszavezető versek a történeti idő szerint is kettősek. A *Balassi Bálint lázbeszéde* egyszerre idézi Balassi és Nagy László korát. Így

válnak kettős, sugallatos értelművé olyan képek, mint (a szómágiás) „dogma-dongók”, a „Pokolé a tábor” kijelentés, utalva a marxizmus dogmáira és a szocialista táborra. (A „vétek, hogy egy-hiten veletek éltem” is olvasható önkritikaként, a sematikus kitérőre utalással.)

A *Berzsenyi szólítása* egyszersmind önmegszólító vers is. „Te halhatatlan, bírod-e még sivár / sugár-hazád, hol nincs soha változás?” – e kérdés megint a szocialista világ egyik nyomasztó jellemzőjére, a sivár egyformaságra mutat rá. Az utolsó előtti szakasz pedig már-már groteszk képben leplezi le a hatalmaskodók eredendő kicsinységét, alkalmatlanságát: „s mert sárkányként a moly fia hemzseg, / Dániel úr, tusakodj molyokkal!” Az ironikusabb, kesernyés-tréfás *Töredékek Dani Uraságnak* (lám, Dániel úr is becéztek itt) már-már a groteszkig széttartó elemeket von egybe metaforikus látomásaiban: „Hogy hízó ártánynak a mennybe lift / lehet még az óda, ettől remegek én.” Az értéktanúsító konklúzió megint fogalmibb jellegű: „Ma disznó meg rózsza egy anyag ugyan, / de más-más a kettő ha költő vagyok.”

A groteszk (gyakran iróniától áthatott) képiség egyébként sokkal inkább jellemző Nagy László lírájára, mint azt hangsúlyozni szokás (s nem is csak pályája utolsó szakában, még ha itt valóban fölerősödik is).¹⁰⁰ S mindig a kortárs valóság érzékeltetésére is szolgál. Az *Ady Endre andezitből* soráiból idézve: „büntetlenül / fölszedik beleidet húrnak”; „a rókák is kiondolálva / bagzanak”; „Ady Endre (...) igéje akár a nemzeti gyors / kisiklatva a naplementében”. De vég nélkül sorolhatók az olyan döbbenetes erejű képek, mint az *Elvarázsolt kastély* korjellemező látomása: „... a Mars csillag piás kocavadásként négykézláb mászik a vaddisznók között”, az *Egzakt aszály* fogalmi metaforikája: „céda, ki mennyben delel / pepita képernyő-rombusz / zenitben örök abortusz”, a *Tipegő liliomok* ironikus képsora: „felhőként fodros mozin / ámuldoztok ferde nyakkal / álmodtok hónotok alá / csillag helyett / vacak ridikült”. Az életmű záróverse, a *Jönnek a harangok értem* tragikumot és iróniát vegyít groteszk képeiben. A kamaszkori szexuális ösztönök torz megnyilvánulásai is az önmagából kifordult világról vallanak: „a kölykök hasalnak a házinyulakra, a búzaszem-kisdéd szeméremtestét puszilják. S karcolnak ábrát az óriás takarmány-

96 ALEXA Károly, *A megváltó ének* (Nagy László: *Versék és versfordítások*) = ALEXA Károly, *A szerecsen komornyik*, Kortárs Kiadó, Budapest, 1999, 88.

97 GÖRÖMBEI 2005 [1992], András, *Nagy László költészete*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2005, [első kiadás: Magvető, 1992.] 321.

98 Vö. „A poláris létértékelés, a küzdő-önheroizáló emberi elv, a viaskodás értelemként felmutatása az immanens mítoszi lényegét adó teremtésmítoszok ősi formáiban mint azok belső alkotójának legtermészetesebb velejárói viselik a tragikum-előfokot, s testesítik meg

e mítoszokban a drámaiságot. A Nagy László verseinek mindhárom rétegét átsugárzó drámai vonások elsődlegesen mégsem közvetlenül innen, hanem az adott valóságból származnak.” JÁNOSI 1996, 322.

99 Vö. GÖRÖMBEI 2005 [1992], 320.

100 Az irónia, a groteszk látásmód távolságtartást igényel. Ezért is erős túlzás e megállapítás: „A költő szinte kizárólagos megnyilvánulása az indulatosság, a düh.” HEKERLE László, „Ördög már veletek”. *Kísérlet Nagy László kései költészetéről* = HEKERLE László, *A nincstelenség előtt*, Magvető, Budapest, 1988, 89.

tökre s lökődik, tolják, mint egy villendorfi vénuszt”. A lírai személyiség is e groteszk elrajzoltság képeiben jelenik meg: „Őrült Lear-orcámat, akár egy háborús patrontáskát akasztom a tölgyre”; később mindezt blaszfémiával fokozva: „jászolban fekszem, kényesen alvó számon patkányok csiszonkázznak, függőzik magukat fülembre, mert a ló fölvetett orrán is függnek, rémebben, mint a takonykór.”

A portréversek egyik legszebbike, a *Gyászom a Színészkirályért* harmadik strófájában – amely megint bipoláris ítéleteket mér össze, ezúttal a megidézett Latinovits Zoltán művészi nagyságát mérlegelve a köz hangján – még a rímpárok is a groteszk fölerősítést szolgálják:

*Eb voltál, vagy nagyranőtt Krisztus?
Csak jó ripacs, vagy színészkirály?
Szépség, vagy hetven kilogramm színhús? –
a színpalak mögött az irigység,
közöny és középszer még hezitál.*

S a kisszerűség, silányság, züllés uralmát erősíti a groteszk tárgyiasítás: „a vakotás, / rozsdas-sálás ócska lokomotívok / toborozódnak a szokás szerint”; „a végállomási vakvágányon / (...) / már tetőtől talpig megmosdatva / s mégis büntudattal s véred ízével / magányosan reszket az ártatlan Diesel” (a lokomotívban, Dieselben tárgyiasítva a végképp vakvágányra vezetett korvalóságot). Majd a ’krisztusok’ szóra (igaz, ők a Krisztussal szembeállított másik pólus) újra blaszfémikus rímválaszt hozó nagyszabású, groteszk-látomásos szakasz következik, máig ható társadalombírálati érvénnyel:

*ráismerek, ime, az Elektro-sokk,
csokra: agyadról a sok kis vérfolt –
Látjátok-e vicsorgó vad krisztusok?
Ostor, ige-habzás immár elég volt,
béke van, nyár van, ti elléphettek,
vagy vázába kerültek csendéletek
a tévé-azúrral bélelt hazában.*

A képekbe foglalt korszemlélet s világnézet Nagy Lászlónál nemegyszer fogalmilag is kifejeződik – itt a piackép ironikus metaforikáját futtatja ki azzal kontrasztos, nagy hatású, poentírozó jellegű költői kérdésekbe:

*De ki látja, hogy rohadtá ért a szégyen?
Hogy ekkora alázat már gyalázat?*

101 Vö. KÁLMÁN C. György i. m.-vel, illetve: „Nagy László lírája már a kezdeteknél elvont, később, *A nap jegyese* kötettől és ciklustól pedig még inkább az...” TOLCSVAI NAGY 1998, 119.

Nagy László költői ítéletei és látéletei, lázas látomásai, groteszk víziói ma is elevenek. Az elvontság vádjá¹⁰¹ különösen igaztalan vele kapcsolatban: ha mitizálva is, ha liliom, gyöngy, vér, piros, fekete, zöld, viola, margaréta, rózsza, tűz, hó, dér, villám, mész, ló/mén/csikó/kanca, farkas/ordas, medve, vas, csont, koponya és más (sokak számára akár elavultnak tűnő) archaikus alapmotívumok koordinátái között is, de kénytelenek vagyunk ebben a versvilágban magunkra ismerni. Az „esztétikus szemfényvesztők” is magukra ismerhetnek, akik – Nagy László groteszk-szarkasztikus szexuálpátológiai látélete szerint – „csak nyuszifarkot varázsolnak a hölgyek lázverte szelencéjébe – püderpamacsnak” (*A föltámadás szomorúsága*). Mert e lírát olvasva törvénné kristályosodik a *Vértanú arabs kanca* kisfiújának felismerése: „a világ képeiben mi vagyunk”.

Nagy László lírája műfaji, tematikai és motivikus szempontból is roppant gazdag. A dal, rapszódia, hosszúvers, versfüzér (*Romantika nyolc versben*), portrévers, képvers, prózavers számtalan változatban szólal meg életművében. Az uralkodó tragikus mellett az elégikus és ironikus hangnem szólamai is beszüremkednek költészetébe, pályája utolsó évtizedében a humoros, játékos hangütés is kiemelt szerepet kap. Képalkotása, Görömbei András találó kifejezésével látomásos metaforikája sohasem egynemű, polifon gazdagságát¹⁰² „drámai feszültségű és nyitott, de klasszikus fegyelmű”¹⁰³ költői világképe, a bartókiság hármasság jege: archaikum, történetiség és jelenkori valóság szembesítése teremti meg.

Nagy László költészetének egy jellegadó vonása egyedi, sajátos verselése. A XX. század második felének mind szürkébb magyar szövegei közül az ő versei különleges és változatos ritmusukkal is kitűnnek. A szótagszám szabaddabb mérése a diszharmonikus hangzatoknak több teret ad, mint az ütemhangsúlyos verselés: a rímhívóra ugyanis gyakran attól jelentősen elütő szótagszámú sor hozza a rímválaszt. Nagy László verssorai mintha a lélegzetvétel üteméhez igazodnának (akárcsak Gabriel García Márquez prózamondatai). A bűvópataként fel-feltörő anapestikus (ritkábban chorijambikus vagy daktilikus) időmérték is igazi fűszere e ritmizálásnak: mintha a szavak és képek mágiája ismétlődne ezen az elemi szinten is. De a magyar líra Weöres Sándor és Nagy László (más-más jellegű) verstani forradalma után is részben visszaszürkült az agyonhasznált, unalmas jambusba.

Volt idő, amikor a Nagy László-epigonság bélyegét kapta szinte minden induló költő, aki nem az Újhold hagyományához vagy a posztmodern friss áramlataihoz

102 Vö. VASY Géza: *A látomásos–szimbolikus–mítoszi költői forradalom Nagy László lírájában* = VASY 2005, 203.

103 GÖRÖMBEI 2005 [1992], 596.

kapcsolódott. Ma már jól látható, hogy Nagy László iskolája nem mindenkire volt bénító hatással, jelentős életművek bontakozhattak ki e líra éltető erejéből. Talán legszorosabb rokonainak Kányádi Sándor és Tornai József tekinthetők, akik az archaikus remitologizáció modelljéhez is érdemben tudtak hozzátenni (Kányádi egyébként a prózában írott portréversekben is Nagy László követője). Ratkó József a közösségi felelősségvállalásban, a folklórösztönzésekben, Buda Ferenc a képpalkotó invencióban és a tragikus hangoltságú, de küzdő szellemű lírai hősformálásban követője. Csoóri Sándor a népköltészet Nagy László előtt kevésbé felismert „szürrealisztikus-modern” elemeit, látásmódját építi be versei képi világába. Erdélyben Király László és Farkas Árpád, az anyaországban Nagy Gáspár a lírai személyiség értékörző, cselekvő modulációjában bizonyulnak utódának. Döbrentei Kornél Nagy László látomásos metaforikáját elsősorban a keresztény remitologizáció elemeivel alakította át. A szintén remitologizációs – de nem archaikus, hanem keresztényi, antikizáló és historizáló – Baka István-vers a hosszúvers poétikájában részben Nagy László (részben pedig József Attila és Ratkó József) eredményeiből építkezik. Vári Fábian László (aki a folklorizációban közvetlen örököse Nagy Lászlónak) a történelmi dimenzió elmélyítésével hoz létre eredeti költészetet. Öccse, Ágh István – tárgyiasabb, gondolatiságtól jobban áthatott szövegeten – a Nagy Lászlónál csak háttérfoltként feltűnő elégikus színeket mintázza újabb költészetében. Bella István szótani, mondattani invenciókkal módosít a Nagy László-i metaforikus versszövegeten.

Nagy László eredendően népi, karakterében archaikus-népi-egyetemes lírája követőinél részben tovább él, részben nemzeti (a bartóki modellen alapuló) költészeté alakult. A közösségi érzékenység persze Nagy László líráját is áthatja, a család kisközösségétől – gondoljunk gyönyörű anyaverseire, mint amilyen a *Ha döng a föld* vagy a *Műtét anyánk szemén*, nagy averseire, mint az *Apám* vagy a tragikus-groteszk *Madárijesztő*, családversei közül csak a *Rege a tűzről és jácinról* című hosszúversre – a paraszti, falusi életmód féltéséig-siratásáig (van-e aktuálisabb vers ma *A Zöld Angyalnál?*). A nemzeti közösség keserveiről, gondjairól a neki adatott korban csak áttételesen szólhatott. Ám akinek van füle a hallásra, az a nyolcvanas évek közvetlenebb, bátrabb hangú – Csoóri Sándor, Kányádi Sándor, Nagy Gáspár, Baka István és mások – nemzeti költészetében is ott hallja a megroppanthatatlan gerincű költőt.

4. A történelmi-társadalmi háttér

Legalább olyan tévedés volna történelem és irodalom teljes megfelelését tételezni, mint különválasztani az irodalmat társadalmi-történelmi kontextusától. A történelem – a maga jelenidejűségében – nem mindent elsöpítő szélvihar: épp az emberi lélek és szellem (és legkülönösebb működési területük: a művészet) állhat legtovább ellen mindent gyökeresen felforgatni kívánó erejének. Természetes hát, hogy a legradikálisabb történelmi változások időszakában – így 1945 és 1948 után is – számtalan irodalmi törekvés *folytatódik* a harmincas évek időszakából. Sőt többnyire éppen azok a kezdeményezések bizonyulnak rövid életűnek, melyek az új idők szeléhez igazodva s nem szerves alakulás következtében jöttek létre. Az irodalom a történelemhez képest többnyire „megkészt reakció”, avagy az irodalom elsősorban az *emlékezetre utalt*: bizonyos időtávlatból, a tapasztalatok leülepedése után reagál a történelmi folyamatokra. (Jóval ritkább a fordítottja, azaz amikor – legalább részben – az irodalom alakítja a történelmet, mint a magyar reformkortól az 1848–49-es forradalom és szabadságharc lezárultáig.)

Az is nyilvánvaló azonban, hogy a különböző művészetek reagálnak a jelenkor történelmi léptékű változásaira; különösen, ha ezek a változások kifordítják az addigi társadalmi élet kereteit, kétségbe vonják egy nép szokásait, háttérbe szorítják nemzeti hagyományait – mint történt ez 1948-tól kezdődően pártállami irányítással, idegen hatalom gyarmatosító „segítségét” igénybe véve a kommunista diktatúra időszakában. „Az irodalom önkifejezés, az egyéné és a közösségé. Ha az író benne él a maga korában, ha nyitott lélekkel s érzékeny szívvel figyel az emberi lét alakulását (...), akkor önkifejezése aligha választható el szűkebb közösségének, nemzetének történelmi jelenlététől, esélyeinek és gondjainak mérlegelésétől.”¹⁰⁴ Diktatórikus viszonyok között persze mások a megszólalás, a kimondhatóság határai, mint demokráciában; a művészek azonban mindenkor találnak módot a függetlenedésre és a hatalom kritikájára. (Mint ahogy a hatalom kiszolgálására is.)

A szellemi ellenállás legyűrése a legfőbb feltétele volt a homogenizált értékrendszer politikai érvényre juttatásának: „...a pártirányításos irodalomigazítás *értékrendje* (...) minden korábbi értékrend hagyományfosztását forszírozza. Az erőltetés módja az *irányított kultúraváltás*, akár az új értéknormák követésével, akár az önkéntes akkulturációval – mindenestre a kritikai műfajok ösztüze elé bocsátott alkotókkal, az őket megkövetésre kényszerítő megbánáshullámokkal, a nyilvános megszegyenítés, pártból való kizárás, »burzsoá osztályidegenek« bélyegzés révén elősegített megterésük

104 GÖRÖMBEI András, *Nemzettudat a mai magyar irodalomban* = GÖRÖMBEI 1999, 381.

szorgalmazásával. Mindez egy újfajta hatalmi *integrációs politika* eszköztáráként működött, s célja a »polgári« értékpluralizmus helyett kialakítandó *egydimenziós* keret megformálása volt...¹⁰⁵ Ahogy az esszéíró Sütő András tömören összefoglalta: „Ha alapos munkát akar végezni, bármely hódító hatalom a leigázottnak először a hadseregét, utána rögtön a történelmi múltját fegyverezi le, közösségi szimbólumait tünteti el.”¹⁰⁶

A szocializmus úgy porlasztotta szét egy nemzet közösségi értékeit, hagyományrendszerét és kohéziójának morális kötőanyagait, hogy cserébe új közösségi viszonyrendszereket kínált.¹⁰⁷ Mindez azonban a történelem meghamisításán, hamis héroszok megteremtésén, a régi héroszok erőszakolt átértelmezésén alapult.¹⁰⁸ Ez együtt járt a nemesi és polgári kultúra hagyományainak elvetésével és a népi kultúra hagyományainak egyrészt elfeledtetésével: ami az integrálhatatlan elemeket illette, másrészt „átkeresztelésével”: proletárkultúrává, az (olykor döbbenetesen primitív) anakronizmusoktól vissza nem riadó múlthamisítás módszereivel.¹⁰⁹ Ehhez azonban szövetségesekre volt szüksége, amit a megfélemlítés és a központi irányítás abszolutizálásának módszerével vélt elérni: miközben az „eddigi kultúrakomplexum funkcionálását »érvénytelennek«, emberideálját »reakciónak«, »polgári dekadensnek« minősítette; feltételezett egy irányítható (...) kultúraátvételi folyamatot, amelyben a közvetítő eszközöket (írók karrierjét, állami kiadói megrendeléseket, osztályharcos szemléletű irodalmi tolvajnyelvet stb.), s magát a közvetítés célzott párbeszéd-partnerét (magyarán az olvasót) egyaránt a befolyásolás és felvilá-

gosítás érzékeny »vevőjeként« próbálta definiálni, nyíltan nem számítva oppozícióra...”¹¹⁰ Többnyire sikerrel épített ez a hatalom saját románcos mítoszának fogyasztóságára, a mitizáló¹¹¹ giccs könnyed, befogadható voltára: „Nem csupán a forradalmi romantika, antifasiszta, ellenállási regényesség modellezi magát a proletárhősök által, hanem öntudatlan módon maguk az olvasók is hozzájárulnak a termelési regények hóstípusainak elfogadásához, ideálképük követéséhez, az átkulturálódási folyamat visszaigazolásához, a hatalmi osztályérdek művészeti megjelenítésének jóváhagyásához.”¹¹²

Antropológiai horizonton felmerült a szocializmus időszakának olyan értelmezése, amely a történelmi időszakot és irodalmi alkotásait a *gyarmati sor* felől vizsgálja: eszerint a kor története „úgy is leírható, mint a »kulturális szembenállás« rendszerének (...) szabályozottsága helyébe lépő totalitárius hatalomátvétel, amelynek alapja az ország (és vele a kulturális, művészeti, irodalmi élet) *gyarmati megszállása* volt.”¹¹³ Hasonló következtetésre jutott Jánosi Zoltán az időszak egyik jeles alkotása, Németh László *Égető Esztere* és a két évtizeddel későbbi Gabriel García Márquez-regény, a *Száz év magány* összehasonlító elemzésekor. Mindkét mű alapkérdésének tartja – és az időszak nemzeti törekvésű magyar irodalma meghatározó problémafelvetésének is tekinthetjük: „Sikerül-e (...) együtt kiemelni a művekben megrajzolt emberi közösségeket a hamis önszemlélet, az önsanyargatás gödreibe omló tehetetlenség, a meddő bezárkózás és az elmaradottság, a korszerűtlenség (...) visszaroskaszto erőinek köreiből?”¹¹⁴

105 A. Gergely 2002, 51. [Kiemelések itt és később az eredetiben.]

106 SÜTŐ András, *Gond és jelkép* = SÜTŐ András, *Csipkerózsika ébresztése. Arcképvázlatok, esszék, úti tündérek II.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1993, 265.

107 Vö. „A kommunista kultúrretorika mögött ott látható a legfontosabb mozzanatban megfogalmazott cél: a kulturális hovatarozás szálainak elszakítása, és a másik, a keleti régióba való átléptetésnek a szándéka.” KULCSÁR SZABÓ 1993, Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Argumentum Kiadó, Budapest, 34.

108 „A szocializmus jellegzetesen misztikus születésekkel teli korszak: eposzi figurák, mintahordozó össznépi hősök, nemzeti héroszok mellé emelt új ideálok, átértelmezett hősi szerepek kísérik rövid időszakokban a szellemi élet reformjának (»megtisztításnak«) többször is nekilendülő kulturális légkörét. (...) ...a rendszerideológia a hagyományozott logosz-töredékek átmosására, átírására vetemedik, megváltoznak a mentális tradícióban és a kollektív emlékezetben rögzült szerepű hősalakok értékelései is. Például a nemzeti kultúra és honi történelem nemzeteszmét szolgáló, törökellenes, önállóságvédő vagy vallásvédő harcainak figurái (Hunyadi, Rákóczi, Petőfi stb.) mint szocialista forradalmárok elődei tűnnek fel, mint aktivistái az osztályharcos, ellenállási, proletárpárti literatúrának, más szóval a kommunizmus előfutárai lesznek tetteik alapján.” A. GERGELY 2002, 51.

109 Vö. „E korszakot – s még jó ideig, egészen a nyolcvanas évek második harmadáig az egész »létező szocializmus« irodalomirányítását – a kultúraátvételi módjának, lehetőségeinek és irányíthatósá-

gának egészen sajátos szintje jellemezte. (...) ... a *kollektív cselekvési ideált*, az életmód intimitását és a kultúrában alapfunkcióként szolgáló »én-fenntartási« igény eltörlésének programját, illetve az egyén kollektív felelősségének ébresztésére appelláló tömegirányítási projektet egy új uralkodó mítosz, a »proletárkultúra« identitásrendszerében kívánták elhelyezni. Ennek a tartalomváltásnak háttere, sőt nyíltan megnevezett felülete volt a »hagyományos paraszti kultúra« elavultságának harcos képvisellete, az »árulóvá vált értelmiség« funkciófosztásának akcióterve, és végül az identitását állami szintről visszkapó munkásosztálynak nyílt ütköztetése nemcsak a társadalmi struktúrában, (...) hanem a politikai mítosz elfogadását az engedelmes állampolgári szabadságjogként deklaráló szélesebb társadalmi mezőben is.” A. GERGELY 2002, 52.

110 A. GERGELY 2002, 52.

111 Vö. „... »hamis nemzet« alakítása a terv, a »szocialista nemzeté«, amely a szocializmus mint mítoszi tartalmú-lényegű berendezkedés, amely egy vizsgálhatatlan lelkiállapotot tesz független változóvá, s ezzel az állampolgári érzelm és politikai cselekvés rövidre zárt, tömegmozgalommá silányított, »közérdekű« működésrendre redukált képletének kivitelezését szolgálja, elkerülve az egyén- és csoportszintű érintettség, vagy érdekelttség és a társadalmi cselekvések közötti viszonyrendszer tüzetesebb elemzését.” A. GERGELY 2002, 56.

112 A. GERGELY 2002, 51.

113 A. GERGELY 2002, 53.

114 JÁNOSI Zoltán, *Egy Németh László-regény paradigmájához* = JÁNOSI 2005, 37.

E horizonton kolonializált, függőségben tartott nemzet és (részben idegen, megszálló) hatalom egyenlőtlen erőviszonya és a kiszolgáltatottság, függőségben tartás elleni lázadás nyilatkozik meg a nemzeti irodalom alkotásaiban. Márai Sándor *Halotti beszéde* éppen azért válthatott ki izgalmat a korabeli olvasókban,¹¹⁵ mert az ötvenes évek eleji magyar irodalom beszéd-módjának egyik fő jellemzője, a függőségből szólás megalázkodása hiányzott belőle. Illyés Gyula *Egy mondata* pedig azért volt a hatalom szemében botránykő, mert úgy mondta föl e gyarmati, függőségi viszonyt, hogy annak legbensőbb természetét fejezte ki. „Ma (...) már kétségtelen, hogy a korszakról Illyés Gyula Egy mondata... mellett a Halotti beszéd fejezte ki a magyarság legegységesebb és legmegrendítőbb érzéseit. Illyésnek belső, Márainak pedig a külső emigrációra volt szüksége ahhoz, hogy teljes szabadsággal fejezhesse ki magát.”¹¹⁶

Természetesen a kommunista diktatúra nem egységes időszak sem az elnyomás, sem a cenzúra mértéke szempontjából. Az 1955–56 előtti időszakban csak nagyon kevesek voltak képesek felismerni, mi is zajlik körülöttük; az ország újjáépítésének lassan csituló eufóriája és a hatalom propagandagépezete sikeresen leplezték a vezetés tetteit és szándékait.

Az ötvenes években a művészetirányítás bekebelezése példátlan gyorsasággal és erőszakossággal ment végbe. „A hatalom gátlástalanul beleavatkozott mindenbe, ellenőrzése alá akarta vonni a magánszférát is, megkísérelte átvenni a vallási felekezetek szerepét az életvezetésben. (...) Az irodalomtól elvárta, hogy a pártállami politika legfőbb propagandistája legyen.”¹¹⁷ Az '56-os forradalom leverése után az „írótársadalmat olyan méretű represszió sújtotta, amihez foghatót még az ötvenes években sem ért meg”.¹¹⁸ A forradalom és a

novembertől éveken át húzódó (egy ideig politikai türelemmel álcázott)¹¹⁹ megtorlás azonban világossá tette az értelmiség egy része számára a rendszer embertelenségét és nemzetellenességét. A hatalom ugyanakkor továbbra is számíthatott arra a széles társadalmi bázisra, amely hajlandó volt beilleszkedni a hagyományok teljes átrajzolásának, újraírásának folyamatába: „...számtal ezenfelül egy »dekulturálódással«, a befogadó közeg őszintén vállalt »kivetkőzésével«, sőt »kiábrándultságának« harcos kifejezésével is, valamint egy önkéntes mintaátvétellel (avagy nevezzük ezt inkább manipuláló hatásnak, ideológiai erőnek, a mintaszolgáltató »igazságok« cáfolhatatlanságának?)...”¹²⁰

Ehhez a nyomasztóan sötét időszakhoz képest a hatvanas évek megengedőbb kultúrpolitikája,¹²¹ a lazábbra eresztett gyeplő az eddigiéknél élénkebb és tagadhatatlanul „szabadabb” (avagy: kevésbé korlátozott) irodalmi életet tett lehetővé. „Az évekig hallgatásra ítélt alkotók és több írónemzedék szinte egyszerre lépett, léphe-tett nyilvánosság elé.”¹²² Ez persze rendkívül ravasz és eredményes politika volt az állampárt részéről: saját hatalmi pozíciójának megszilárdítása sokkal eredményesebb lehetett a némileg toleránsabb (persze alapjában intoleráns), valamelyest elnézőbb (persze alapjában továbbra is rafináltan cenzúrázó), látszólag a sokszínűséget propagáló (persze alapjában az osztályharcosság szűrkeségét díjazó) irodalomirányítással.¹²³

Miközben a hatalom egyik nyíltan ki nem mondott célja továbbra is a nemzet kulturális légyökereinek elmetszése volt, a propagandában a „virágozzék minden virág!” hazugságát hirdették a megtorlás után, a hatvanas évektől. Pedig a „»virágozzék minden virág!«-szemlélet leginkább azoknak a flórának a létét tiltotta be, amelyek egyáltalán megjelentek a színen, s amelyek rejtőzködve maradtak, azokat is kiszá-

115 Vö. Ezerkilencszázötvennégy májusában, a híres New York kávéház előtt izgatottan olvasok egy verset a Művelt Nép című lapban: Márai Sándor: *Halotti beszédét.*” CSOÓRI Sándor, *A nemzet mi vagyunk I.* = CSOÓRI 1994, 1066.

116 CSOÓRI Sándor, *A nemzet mi vagyunk I.* = CSOÓRI 1994, 1067.

117 VERES András: *Irányított irodalom, 1945–1989* = JANKOVICS – NYERGES 2004, József – Judit, *Hatalom és kultúra II.*, Nemzetközi Magyarstudományi Társaság, Budapest, 1159.

118 VERES András: *Irányított irodalom, 1945–1989* = JANKOVICS – NYERGES 2004, 1160.

119 „A kezdeti napokban megújulást hirdető – úgy másfél-két hónapig még a forradalom némely követelését is verbálisan vállalni látszó – kádári vezetés...”-ről ír N. PÁL: N. PÁL 2004, József, *A gulyás-kommunizmus múltja és jelene – s ami mögötte van. A kádári tudat és a polgárosodás – meg az irodalom*, in: N. PÁL József, „A megtartók jöjjenek...” , Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 341.

120 A. GERGELY 2002, 53.

121 SCHULZ Katalin tovább árnyalja e képet: „Bár az időszak finomszerkezetében éles cezúrát nem jelölnék ki, de az így redukált [értsd:1962/63–1968 között kijelölt] évtized-konstrukción belül is

megkülönböztetem azt az első szakaszt, amelyben az újdonsült hatalom és a régi-új irodalom ekkor már egyként hosszú távra berendezkedő szövetségét a politikai akarat delegálta ideológia uralja, (...) majd az évtized közepétől azt a másodikat, amelyben ez a szövetség is konszolidálódik, mondhatni, játékszabályokká morzsolódik az ideológia, így az előzőhöz képest tágulnak a létező művészet keretei. Durván leegyszerűsítve megkockázatom, hogy a hatvanas évek közepéig kizárólag a hatalom diktál, utána viszont – minden aktuális »bekeményítés« ellenére – valamelyest érvényesülni kezd az irodalom (művészet) autonómiája, és ennek – változatos intézkedései, retorziói ellenére – a hatalom kénytelen behódolni.” SCHULZ Katalin, *Irányítókról és irányítottokról. Irodalom és hatalom a hatvanas években* = JANKOVICS – NYERGES 2004, 1128.

122 VERES András: *Irányított irodalom, 1945–1989* = JANKOVICS – NYERGES 2004, 1160.

123 Vö. „Az ezredfordulóról visszatekintve a hatvanas évtized aligha rendelkezik az aranykor fényeiével. (...) A pártállami politika irányzatokat romboló-megszüntető hatása is a hatvanas évekre ért be igazán.” VERES András: *Irányított irodalom, 1945–1989* = JANKOVICS – NYERGES 2004, 1162–1163.

rítani próbálta”.¹²⁴ A nemzeti történelem újraszituálása tovább erősödött, s egyszerre jelentette a kereszténység teljesen hamis beállítást, a királyság időszakának történetetlen megbélyegzését, függetlenségi háborúink átkeresztelését a munkásság-parasztság szocialista mozgalmává vagy annak ideológiai előformájává.¹²⁵

1968, Csehszlovákia megszállása aztán lezárt egy újabb korszakot: az írók jelentős részénél az utolsó illúziók korszakát. Sokkszerű hatása először a lélek mélyén zajlott le (ennek egyik legpontosabb dokumentálása Nagy Gáspár prózája), ám rövidesen a mindennapi életben is nyilvánvalóvá vált: „írók letartóztatásával és perbe fogásával köszöntött be a hetvenes évtized”.¹²⁶ Az újabb nemzedékek indulása egyáltalán nem volt problémamentes, a Kilencek bemutatkozó antológiájának megjelenése csak hosszasan huzavona és Nagy László merész hangú bevezetője révén vált lehetővé.¹²⁷ Ugyanakkor az újabb heves politikai reakció „kifulladt az évtized derekára. Ebben az is szerepet játszott, hogy a *politikai vezetés megosztottsága elmélyült*”.¹²⁸

Ilyen háttérből bontakozik ki a későbbi évtizedeket megalapozó nagy nemzeti költészet az érett Nagy László műhelyében. A következő nemzedék számára részben az ő és Juhász Ferenc költészete, részben a '68-as csehszlovákiai bevonulás jelentette azt a szellemi ébredést, amely – a kádári konszolidáció ravasz kétarcúságát felismervén – a hatvanas évek elejénél nyíltabb, merészebb politikai szembenálláshoz vezetett a hatvanas évek második felében és a hetvenes–nyolcvanas években. Tény, hogy ez az időszak némiképp „élhetőbb” környezetet teremtett az emberek és a művészetek számára – legfőbb jellemzőjét azonban nem ebben látom, hanem abban, amit N. Pál József így fogalmazott meg: „olyan gondolkozásmód, s az amorális életvezetési stratégiáknak egy olyan összegubancolódott szövevénye vert akkor ebben az országban gyökeret, amely a valós életértékekre, az emberi és a nemzeti szolidaritásra épülő polgárosodásnak a legfőbb akadálya azóta is.”¹²⁹ Ennek átélése és átérzése, egyes alkotóknál *felismerése* eredményezte azt, s nem pedig invenciótlan konzervativiz-

mus, a modern európai törekvésekkel számot nem vető provincializmus, hogy a magyar irodalom egy jelentős vonulata a Nagy László-i hagyomány nyomvonalán haladt tovább, látszólag belerögzülve egy ismert szemléleti sémába – valójában már létezésével, irányultságával is rámutatva a társadalmi és politikai élet amoralitásba rögzültségére, 1948-ig visszavezethető folytonosságára. Hiszen a hetvenes és nyolcvanas évek bár az enyhülés újabb hullámaik hozták, ez nem fedheti el előlünk a Rákosi-kor és a Kádár-rendszer közötti *törtetlen* folytonosságot. Törtetlen abban az értelemben, hogy az alapvető kultúrpolitikai szándékok nem változtak, csak a módszerek finomodtak és lettek ravaszabbak, áttételesebbek. Például a populáris kultúrát részben elzáró zsilipek kinyitásával¹³⁰ lehetett hitelteleníteni a hagyományos polgári műveltség tradícióit és – az olvasók, „fogyasztók” átpártolásával – elsorvasztani a magyar irodalom nemzeti irányát. A Kádár-rendszer irányítása – és Aczél György, majd Berecz János – a posztmodern kultúrát nem értette, azt azonban belátta, hogy eltérőse jó szolgálatot tehet a hatalomnak a nemzeti irodalom háttérbe szorítása, leértékelése ügyében.

Az „enyhülés” és a folytonosság kettősségének hatását találóan jellemzi N. Pál: „Megejtő volt ez az értelmiség jó részét megmozgató, a demokráciát imitáló viták sorozatával (...) is tarkított szellemi pezsgés, akárcsak a megannyi (...) »materiális engedmény« a lakosságnak, ugyanakkor be is csapott majdnem mindenkit. A korlátok kökemények voltak ugyanis, vitázni, érvelni, a vágyott »szabadságot« megélni csak az egyébként néha ide-oda tologatott »falakat« tudomásul véve lehetett, így a lélek, amely önnön csonkítottságát sohasem fogadhatja el, idővel teljesebb látta – mert annak akarta látni – azt, ami valójában brutálisan csonka volt. Illúziók nőttek föl ekként – »lehetne (sőt lehet) ezt jól is csinálni« stb. –, amelyek hitként, cselekvő akaratként (akarnokságként olykor) tartották fogva a tudatot. Rejtjeles lett a beszéd, csábított a jövő és pusztult a múlt, zárt osztályra került a történelem, hittük: azt is el lehet mondani, be lehet vallani, amit nem lehetett, lehetőségnek tűnt a zsákut-

124 A. GERGELY 2002, 53.

125 Vö. „Teljesen nyíltan ugyan nem hirdették meg, de a végső cél a nemzeti történelmi tudat lezüllesztése, majd folytonosságának megszakítása volt (»A múltat végképp eltöröljük.«).” KÓSA László: *A magyar nemzettudat változásai* = ÁBRAHÁM Barna – GEREBEN Ferenc – STEKOVICS Rita (szerk.), *Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK, Piliscsaba, 2003, 73.

126 VERES András: *Irányított irodalom, 1945–1989* = JANKOVICS – NYERGES 2004, 1163.

127 Ennek részletes történetét I. VASY 2002, Géza, *A Kilencek*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 6., ill. JÁNOSI Zoltán, *A szétbotozott nemzedék*. Vasy Géza: *A Kilencek című könyvének hátlapjára*, in: JÁNOSI 2005², Zoltán, „Kő alatti fény”. Ratkó József és „két” nemzedéke, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 249.

128 VERES András: *Irányított irodalom, 1945–1989* = JANKOVICS – NYERGES 2004, 1164. (Kiemelés az eredetiben.)

129 N. PÁL 2004, 339.

130 Vö. VERES András: *Irányított irodalom, 1945–1989* = JANKOVICS – NYERGES 2004, 1162.

ca, s értékteremtésnek a sikerre való ácsingózás. Ez a torzult »teljesség« aztán az emlékezetüket megőrzött, e család valóságát észlelő, morális igénnyel élő alkotók látását is behatárolta-megfakította nemegyszer, úgyannnyira, hogy – a föladatainak tudott reményelv, no meg a tabuk kényszerének szorításában élve – még az ő művük is annak a kádári »konszolidációs« tudatnak a kifejlését és talpon maradását segítette elő néhanap, amelynek erkölcs- és nemzetromboló természetét – ki előbb, ki utóbb – általában fölismerték.”¹³¹ A pártállami irányítás egyszerre volt a nemzeti kultúra és identitás felszámolója és a „nemzeti” (csak annak nevezett, valójában pártállami ál-) kultúra és identitás letéteményese, így roppant nehezen volt érzékelhető a folyamat valódi természete, a mindent átható uniformizálás végletes szürkesége. Az, hogy e „szemléletmód a kulturalitás fokát elvont »nemzeti« (osztályállami, pártállami, államideológiai) normához viszonyította és hiányosságait »leküzdeni« törekedett, »adva« egy értelmezési (interpretációs) keretet a saját és a más kultúra átértelmezéséhez, függetlenül attól, hogy erre kinek van szüksége, hogy egyeduralkodó tónusa mely más szubkultúrákat nyom el, (...) egymintájúvá tette a követendő irodalmi produkcióit (nevezetesen szovjet mintájúvá)...”¹³²

Paradox módon a szocializmus legsötétebb időszaka, az ötvenes évek sem szűkölködik jelentékeny irodalmi művekben. Tény, hogy ezek a sematikus irodalom léleksorvasztó áradatával egy időben jelentek meg. Mert bár tagadhatatlanul pontos látélet, hogy az „életvalóság helyett egy primitív rajzolatú társadalmi utópia sugalmazását, a formák sokszínű beszéde helyett pedig a közérthető stílus ún. demokratizmusát tette követelménnyé az irodalom pártállami »mecenatúrája«”,¹³³ abban Vasy Gézával értek egyet, hogy Kulcsár Szabó Ernő korszak-elnevezése – „megszakított folytonosság” – részben leegyszerűsítő: „mégiscsak megjelenhettek – főként 1953 után – jelentős írások is, s ami ugyanennyire fontos: születtek jelentős alkotások a közeli megjelenés reménye nélkül is”.¹³⁴ Juhász Ferenc és Nagy László, Szabó Lőrinc és Illyés Gyula, Pilinszky János és Weöres Sándor versei, Németh László *Égető Esztere*,

Illyés drámái, Nemes Nagy Ágnes, Sánta Ferenc és Szabó István indulása – minden korban jelentős irodalmi eseménynek számítottak volna.¹³⁵

A fölismerés, hogy a forradalom és a megtorlás után sértetlenül tovább él a módszerei lényegét tekintve nem változó, éppen csak ravaszabbá finomodó pártdiktatúra, az irodalmi műveket vizsgálva is kétarcú eredményekhez vezetett (igaz, radikális szembenézésre, teljesen nyílt szókimondásra a nyolcvanas évekig alig nyílt mód, s akkor is retorziókkal járt). Sarkadi Imre kisregénye (*A gyáva*), drámái (*Oszlopos Simeon*, *Elveszett paradicsom*), Sánta Ferenc *Hűsz órája* akár a hivatalos doktrína megerősítéseként is interpretálható volt (némi erőszaktétel árán persze).¹³⁶ A kimondhatóság, közölhetőség elvárásaival nyilván megalkudva (ugyanakkor azokat a maga eszközeivel az akkor lehetségesig tágitva), ám a hazugságokkal legbátrabban, legkönnyörtelebbitől Nagy László költészete nézett szembe ekkoriban, az 1965-ös *Menyegző* „a hatvanas évek reményeinek és katasztrófátudatának szétszalazhatatlan ambivalenciáját a magyar történelmi félmúlt keserves tapasztalatainak bázisán fogalmazta meg, a legkisebb illúzió nélkül immár.”¹³⁷ Ez a líra az alapja és centruma annak a nemzeti költészetnek, amelynek legjelesebbjei, Csoóri Sándortól Nagy Gáspárig, több évtizedet átívelő munkájukat hajthatatlan szívóssággal, kitartással és erkölcsi tartással végezték, végzik ma is. Nagy László szellemi iránymutatása nélkül sem Csoóri Sándor és Ratkó József, sem a Hetek és a Kilencek nemzedéke nem képzelhető el, mint ahogy az utánuk következők közül sokan – Nagy Gáspár, Baka István vagy éppen Zalán Tibor – is az ő nyomdokain indultak. Példája – bár érthetően némileg megkésve és kisebb intenzitással – a nemzeti irodalom határon túli lírikusait is megérintette, Kányádi Sándortól Farkas Árpádon és Király Lászlón át Vári Fábrián Lászlóig. A „centrumon”, Nagy László művén keresztül válik láthatóvá az a teljes ív, amely a XX. században Ady Endre, a népiek és József Attila költészetétől, Bartók Béla és Kodály Zoltán tudományos és zenei munkásságától veszi kezdetét, és a Nagy László-i hagyományt folytató nemzeti elkötelezettségű alkotók máig nyúló sorával válik teljessé.¹³⁸

131 N. PÁL 2004, 345.

132 A. GERGELY 2002, 53.

133 KULCSÁR SZABÓ 1993, 32.

134 VASY 2005, 14.

135 Vö. VASY 2005, 32–33.

136 N. PÁL 2004, 346–347.

137 N. PÁL 2004, 348.

138 Vö. „A világkultúra XX. s immár XXI. századi mozgásainak mind sokrétűbben felénk sugárzó fényében egyre bizonyosabb, hogy az a költői irányzat, amelyik Adytól, József Attilától Sinkán át Kormos,

Nagy László, Juhász Ferenc, majd a *Hetek* és a *Kilencek* költészetén keresztül napjainkig újabb és újabb, s mind tágulóból látókörökben kapcsolta bele poézise formálásába az archaikus-mitologikus-folklorikus nemzeti és világirodalmi hagyatékat, nem elszigetelt, zsákutcászerű vagy periférikus-marginális, töredékes kísérlete a magyar irodalomnak. Hanem olyan – történetileg Balassitól indukálódó – nagyszabású vonulata, amely egyre több és nyilvánvalóbb esztétikai értékponton és egyre szélesedő geográfiai terekben érintkezik az egyetemes kultúrával.” JÁNOSI Zoltán, *Tornai József és az „új egyetemesség”* = JÁNOSI 2005, 237.

Bibliográfiai rövidítések

- ACS 2005 = ACS Margit, *A Társas En utazása az Individuumok Földjén. Adalékok a „népi író” fogalmához*, Kortárs, 2005/2. 78–91.
- A. GERGELY 2002 = A. GERGELY András, *A „hamis nemzet” mint irodalomantropológiai tematika*, in: A. GERGELY András (szerk.), *A nemzet antropológiája*, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2002.
- ASSMANN 1999 = ASSMANN, Jan, *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, ford. Hidas Zoltán, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 1999.
- BAHTYIN 1985 = BAHTYIN, Mihail, *A tartalom, az anyag és a forma a verbális művészetben = Uő, A szó az életben és a költészetben*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1985. 55–161.
- BITSKEY 2004 = BITSKEY István, *A nemzetsors topozsai a XVII. századi magyar irodalomban*, Hitel, 2004/11.
- BODNÁR 1993 = BODNÁR György, *Juhász Ferenc*, Balassi Kiadó, Budapest, 1993.
- DÁVIDHÁZI 2004 = DÁVIDHÁZI Péter, *Egy tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*, Akadémiai Kiadó – Universitas Kiadó, Budapest, 2004.
- DEBRECZENI 2004 = DEBRECZENI Atila, *Nemzet- és nacionalizmus-diszkurzusok* = JANKOVICS József – NYERGES Judit szerk., *Hatalom és kultúra. Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.) előadásai II.*, Nemzetközi Magyarorságtudományi Társaság, Budapest, 2004.
- CSOÓRI 1994 = CSOÓRI Sándor, *Tenger és diólevél I–II. Összegyűjtött esszék, naplók, beszédek 1961–1994*, Püski Kiadó, Budapest, 1994.
- ELIOT 2003 = ELIOT, T. S., *A kultúra meghatározása. Jegyzetlapok*, ford. Lukácsi Huba, Szent István Társulat, Budapest, 2003. [1949.]
- FEDINEC 2008 = FEDINEC Csilla (szerk.), *Értékek, dimenziók a magyarságkutatásban*, MTA – Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság, Budapest, 2008.
- FÜLÖP 1976 = FÜLÖP László, *Élő költészet. Pályaképek és vázlatok mai magyar költőkről*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976.
- FÜR [é. n.] = FÜR Lajos, *„Ne bántsá a magyart!” Bartók és Kodály történelemszemlélete*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2005 (?)
- GEERTZ 2001 = GEERTZ, Clifford, *Az értelmezés hatalma*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- GEREBEN 2003 = GEREBEN Ferenc, *Vallási és nemzeti identitás Közép-Európában* = ÁBRAHÁM Barna – GEREBEN Ferenc – STEKOVICS Rita szerk., *Nemzeti és regionális identitás Közép-Európában*, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Piliscsaba, 2003.
- GÖRÖMBEI 1986 = GÖRÖMBEI András, *„Ki viszi át...?”*, Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1986.
- GÖRÖMBEI 1996 = GÖRÖMBEI András, *A szavak értelme*, Püski Kiadó, Budapest, 1996.
- GÖRÖMBEI 1999 = GÖRÖMBEI András, *Létértelmezések*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1999.
- GÖRÖMBEI 2003 = GÖRÖMBEI András, *Csoóri Sándor*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2003.
- GÖRÖMBEI 2003² = GÖRÖMBEI András, *Irodalom és nemzeti önismeret*, Nap Kiadó, Budapest, 2003.
- GÖRÖMBEI 2004 = GÖRÖMBEI András, *Nagy Gáspár*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 2004.
- GÖRÖMBEI 2005 [1992] = GÖRÖMBEI András, *Nagy László költészete*, Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 2005.
- GÖRÖMBEI 2008 = GÖRÖMBEI András, *Azonosság tudat, nemzet, irodalom*, Nap Kiadó, Budapest, 2008.
- HEGEL 2004 = G. W. F. Hegel: *Előadások a művészet filozófiájáról*, ford. Zoltai Dénes, Atlantisz Könyvkiadó, Budapest, 2004.
- JANKOVICS – NYERGES 2004 = JANKOVICS József – NYERGES Judit (szerk.), *Hatalom és kultúra II. (Az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus (Jyväskylä, 2001. augusztus 6–10.) előadásai)*, Nemzetközi Magyarorságtudományi Társaság, Budapest, 2004.
- JÁNOSI 1996 = JÁNOSI Zoltán, *Nagy László mitológikus költői világa. Az egyetemes és a magyar irodalomtörténet koordinátáiban*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 1996.
- JÁNOSI 2003 = JÁNOSI Zoltán, *A Csodafiu-szarvas. Poézis, ember és univerzum Nagy László költeményében*, Nagy László Szellemi Öröksége Alapítvány, Iszkáz, 2003.
- JÁNOSI 2005 = JÁNOSI Zoltán, *Fűszál és mindenség. Folklor és archaikum az újabb magyar irodalomban*, Holnap Kiadó, Budapest, 2005.
- JÁNOSI 2005² = JÁNOSI Zoltán, *„Kő alatti fény”. Ratkó József és „két” nemzedéke*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2005.
- KIS PINTÉR 1979 = KIS PINTÉR Imre, *Helyzetjelentés*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1979.
- KIS PINTÉR 1990 = KIS PINTÉR Imre, *Esélyek*, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990.
- KISS 1984 = KISS Ferenc, *Interferenciák*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- KULCSÁR SZABÓ 1993 = KULCSÁR SZABÓ Ernő, *A magyar irodalom története 1945–1991*, Argumentum Kiadó, Budapest, 1993.
- NÉMETH 1999 = NÉMETH László, *A minőség forradalma – Kisebbségben I–IV.*, Püski Kiadó, Budapest, 1999.
- NIEDERMÜLLER 2002 = NIEDERMÜLLER Peter, *Der Mythos der Nationalkultur: die symbolischen Dimensionen des Nationalen*, in: A. GERGELY András (szerk.), *A nemzet antropológiája*, Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2002.
- N. PÁL 2001 = N. PÁL József, *„Tisztának a tisztát őrizzük meg”*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2001.
- N. PÁL 2004 = N. PÁL József, *A gulyáskommunizmus múltja és jelene – s ami mögötte van. A kádári tudat és a polgárosodás – meg az irodalom*, in: N. PÁL József, *„A megtartók jöjjenek...”*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2004.
- PAPP 2003 = PAPP Endre, *Identitáskeresés irodalomértésünkben*, Hitel, 2003/11. 122–131., 2003.
- PATAKI 2001 = PATAKI Ferenc, *Nemzetkarakterológia – nemzeti identitás – nemzeti narratológia*, in: PATAKI Ferenc, *Élettörténet és identitás*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- PÉNTÉK 2007 = Péntek János, *Nyelv és identitás a Kárpát-medencében*, Hitel, 2007/7. 91–98.
- ROMSICS – SZEGEDY-MASZÁK 2005 = ROMSICS Ignác – SZEGEDY-MASZÁK Mihály (szerk.), *Mi a magyar? Habsburg Történelmi Intézet – Rubicon Kiadó*, Budapest, 2005.
- RÓNAY 2002 = RÓNAY György, *Isten nem halt meg. A huszadik századi magyar spirituális líra*, Szent István Társulat, Budapest, 2002.
- SCRUTON 2005 = Roger SCRUTON, *A nemzetek szükségességéről* = Roger SCRUTON, *A nemzetek szükségességéről. Két tanulmány*, ford. Pásztor Péter, Helikon Kiadó, Budapest, 2005.
- S. VARGA 2005 = S. VARGA Pál, *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. századi magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*, Balassi Kiadó, Budapest, 2005.
- SZEGEDY-MASZÁK 2003 = SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Nemzet, nyelv, irodalom az egységesülő világban*, in: SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A megértés módozatai: fordítás és hatástörténet*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- TALLIÁN 2006 = TALLIÁN Tibor, *Bartók Béla 125*, Muzsika, 2006/március, 3–5.
- TAMÁS 1994 = TAMÁS Attila, *Értékeremtők nyomában (Művek, irányzatok, elméleti kérdések)*, Csokonai Kiadó, Debrecen, 1994.
- TOLCSVAI NAGY 1998 = TOLCSVAI NAGY Gábor, *Nagy László*, Kalligram Könyvkiadó, Pozsony, 1998.
- VASY 2002 = VASY Géza, *A Kilencek. Az Elérhetetlen föld alkotói*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2002.
- VASY 2003 = VASY Géza, *Szarvas-ének. Közéletek Juhász Ferenc életművéhez*, Széphalom Könyvműhely, Budapest, 2003.
- VASY 2005 = VASY Géza, *„Hol zsarnokság van”. Az ötvenes évek és a magyar irodalom*, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2005.
- VERES 2004 = VERES András, *A referencia védelmében* = VERES András szerk., *Az irodalomtörténet esélye*, Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.

MÓSER ZOLTÁN

Angyalok karddal és kard nélkül

„Ők kísérnek végig száz alakban,
Szézféléképen átalváltozottan...”

Madách Imre

A *Mondottam ember... Képek Madáchhoz* című albumom összeállításánál a jól ismert s régen bennem élő szövegek mellé látszólag könnyű volt képeket választani. Ádám és Éva mellé igen, de Luceferrel volt gondom elég. Több mint egy évtizedig gondolkodtam, milyen képeket tudnék mellé tenni. Végül az angyalok mellett döntöttem, s mert már van rálátásom, elmondhatom, hogy jó választás volt. Akkor, és még évekig bizonytalan voltam, hogy lehet-e, szabad-e angyalokkal, Madáchcsal játszani, lehet-e, szabad-e az angyalokat bosszantani? Ez – nyilván nem véletlenül –, Tamási Áron egyik novellája kapcsán jutott eszembe, amelynek alapötlete akár a Tragédia tréfás, székelyes parafrázisának is felfogható. A történetben az „ügyeletes” ördög meghal – és nem más, mint angyal lesz belőle! – s mivel „szükség van mindig egy ördögre”, a Gondviselő kielégíti a csíkiek ebbéli kívánságát. Az a rövid rész kívánczik ide, ahol az ördög egy madarasi székelly atyafi társaságában betér a templomba, és gyónni kezd. Meglepő, amit vallomása végén mond:

– Káromkodott-é? – kezdte.

– Nem én.

– Böjtölt-é?

– Igen én.

– Fajtalan volt?

– Vén vagyok.

– Valamit csak vétett?

Az ördög lesütötte a fejét, mintha nagy bűne volna.

– Tán valakit megöle kend?!

– Szegény örmény vagyok, embert nem ölök – hártotta el a nehéz kérdést.

– Ha nem bűnös, mért jött ide?

– Az angyalokat bosszantottam sokszor.

– Ezt nem értem.

– Akkor nincs egyéb.

Erdélyben, a mikházi ferences templom félhomályos sarkában elég régen készítettem azt az angyalos fotót, amelyiknek a *Szomorú angyal* címet adtam később. Persze, teszem hozzá most magamban, azért ilyen szomorú, mert sokat bosszantottuk. De nyomban ezután eszembe jutnak Paul Klee-nek az angyalos képei: a *lám-pás, az oltalmazó, az éber, a rút, a militáns, a tútelített, a kétkedő és a halál angyala* éppúgy, mint a *hallgató,*

a válságban lévő, a félig kész, vagy a szegény. Számukat a magam fotói révén bővíthetem, hisz kinagyítottam *fáklás, könyöklős, zenélő, kürtölő, könnyes, kerek angyalt,* sőt még egy *részeg angyallal* is találkoztam. Szentpéterváron fényképeztem le.

Elmentem abba a régi temetőbe, ahol Dosztojevszkij, Muszorgszkij (és még sokan) nyugszanak, s az egyik sír-empléken észrevettem és lefényképeztem egy angyalt. Ez nem ájtatos, imádkozó, nem szomorú, ahogy egy temetőben illik viselkedni, hanem részeg. Azóta is töröm a fejem, hogy bánatában vagy örömeiben részegedett-e meg? Nem jegyeztem föl magamnak, ki nyugszik ott, abban a sírban, s most már bánom is, mert akkor tudnám, hogy kinek az álmát vigyázza másnaposan.

Meglepett, hisz rendkívülinek mondható, hogy van csapdosó angyal is, akit egy archaikus imádság szövegében vettem észre. A Kallós Zoltán által a klézsei Csurál Györgynétől rögzített apokrifek között szerepel egy Szent Rozália-ima, amely pestisjárvány esetén volt hathatós, erre a szöveg második felének apokaliptikus képei utalnak:

*Hercegeknek onokája,
idvezlégy szép Rozsária,
Krisztus piros rózsaszála,
mert annál kedvet talál,
kire büntövis nem szálla.
Világból kedvvel kimentél,
mert memben lakohelt szerzettél.
Ó, én Uram, én Istenem,
egyebet nem látunk halál képinél,
melj utámnunk leselkedik,
elkapjon és elragadhasson.
Mondjad a csapdosó angyalnak,
szünjék meg a te kezed a csapdosástól,
szúrd hüvelibe véres kardodat,
szánakodjál immá,
hogy a föld el ne pusztuljon, ámen.*

(Talán a Zala megyei útszéli feszület tetején látható két kardos angyalról is elmondható, hogy ők is csapdosó angyalok. Talán.)

*

Nemes Nagy Ágnes *A lovak és az angyalok* című versében először *Jönnök,* majd *Mennek* az angyalságok. Az utolsó, aki maradt s majd ő is elment, Mihály volt, a kardos angyal, akinek – a többinek szintúgy – elvermelt álmát adott a költő:

*Vasderes-színű tüske-hajjal,
Mint az apák, ez olyan angyal.
– A csuhád csücskét megfogom,*

*Az alma kásás volt, tudom,
De nincs más, nincs más, nincs – megállj!
És mégiscsak elment Mihály.*

Mihály az, akit oly sokan várnak haláluk órájában. Tánczos Vilmos, kolozsvári néprajzkutatónk a kilencvenöt éves, a moldvai Bahánán született Jancsika Katalintól lejegyzett vallomásában elmondta, hogy férje régen, „hatvanötbe hót meg. A hatvanötöt többet vót rossz mind jó... Micsinájjunk? Az udvarra nem tudok kimenni. Máccor napok telnek el, hogy nem jó bé senki! Miháj kell béjőjjön immá, Szen' Miháj, más nem jó bé ide!” Hogy jött és jön-e, s kard lesz-e a kezében meg mérleg, ezt mindenki halála után fogja csak megtudni.

Az itt látható kardos Szent Mihály freskóját Johannes Aquila készítette s Velemérben látható.

Majdnem minden Aquila festette templom apszisában zenélő angyalokkal találkozunk, a boltív osztása szerint négyel. Van közöttük kürtös: ő az, aki jelzi majd a feltámadást. Ilyen kürtöt fúj a csordás nagyanyám ablaka alatt reggelente, jól emlékszem gyermekkoromból. A csordásról meg a papról Csorba Béla könyvében olvasható a Temerinben lejegyzett anekdota:

A kanászok Temerinben hosszú bádognyalokkal, a csordások meg trombitával jártak. Avval adtak jelt reggelként, hogy ki lehet engedni a disznókat, teheneket. De némelyik kiment magától is, alig várta, hogy meghallja a hangszereket.

A csordás, amikor a parókia elé ért, mindig jó nagyot belefúj a repedt trombitájába, borzasztóan bosszantotta a papot, aki, ha tehetne, szeretett sokáig aludni. Hetekig törte a fejét, hogyan szerelje le a csendháborítót. Egy reggel aztán leállította a csordást.

– Olyan szép hangja van a kend trombitájának, Antal bácsi! Amikor álomban meghallom, mindig azt gondolom, hogy az arkangyalok muzsikálnak. Tudja, mit? Minden reggel ide teszek a kapufélfára kendnek néhány krajcárt pálinkára, de aztán nehogy egyetlen egyszer is elfelejtessen zeneszóval ébreszteni!

Ettől aztán annyira meghatódott Antal bácsi, hogy reggelként, amikor a paplak meg a templom elé ért, majd megpukkadt az erőlködéstől, úgy fújta. Nagyon büszke volt

magára, amikor ujjaival sikerült kitapogatnia a pálinkára valót. Hanem egy jó hét zenebona után hiába kotorászott, nem találta a kapufélfán a vörös rézkrajcárost. „Nem baj, a pap biztosan elfelejtette.” No, majd holnap... Csakhogy másnap sem találta az aprópénzt a szokott helyen. „Ez nem tetszik nekem” – gondolta, de azért csak belefúj a trombitába egy jókorát. Hanem amikor harmadik reggel sem akadt a már megszokott baksisra, nagy mérgesen kifakadt:
– Én ugyan a papnak többet nem trombitálok! Fújják neki ingyen az angyalok, ha olyan bolondok!

Így aztán többet a csordás trombitája hajnalban nem riasztotta föl a papot.

*

Ismert, hogy vannak „angyalcsinálók”, és vannak, akik angyalt csinálnak. Hogyan lehet angyalt csinálni? Ahogy egy fateknőt. Kell hozzá vastag, száraz fatörzs, véső, kalapács és sok türelem. Meg

egy kicsit angyal is kell valóni. Ez csak most, Samu Géza halála után jó tíz évvel jutott eszembe, amikor néztem a *Kerekes angyal* című fényképet, amelyet a Baranya megyei Bükkösdön készítettem. Ez nekem immár a múltat, a mi kezdő lépéseinket idézi, a hetvenes éveket, amikor vártunk valamit az Időtől és egymástól. Vártunk és sokat dolgoztunk.

Rilke szerint az angyalok életen-halálon átjárnak, és sem a földön, sem a túlvilágon nincsenek otthon: „*Lények, akik megtették már a láthatóból a láthatatlanba vezető átalakulás útját.*” Ezek közül való a csak arcát mutató, a pécsi székesegyház kőtárában fényképezett, valaha a románkori altemplomban álló angyal, amely szerencsés módon maradt fenn és került elő 1882-ben a gótikus diadalív kibontásakor. Tüskés Gábor szép megfogalmazása szerint ő „az Égi Ember, a világosság követe, aki az öröklet szögletén várakozik.”

*

Az én angyalaim nem az öröklét szögletében, hanem itthon, a negatívokat rejtő fiókban várakoztak, s nem másra, csak az előhívásra. S ez megtörtént. Most itt vannak, hogy szóljanak, üzenjenek. De lehet, hogy nem is szólnak, s nem is üzennek. Csak végzik a feladatukat, amely – ha tudnám és összeszámolnám –, valószínűleg épp annyi lehet, mint nekünk itt, a földön. De gyanítom, egy angyalnak még ennél is több, hisz nekik az égiet is kell szolgálniuk.

KONCZEK JÓZSEF

Alsó-tó utca

Az Alsó-tó utca – egyszerűen rendhagyó eset,

*Itt,
az Alsó-tó utcában
általában
mindenki mindenhez ért,
vagy legalább mindent tud, és még jobban tud,
de ha nem, legalább ugyanúgy,
mégis másként,
igen, az Alsó-tó utca
kiválóképpen azt tudja,
hogy a legjobb játék
tudni pontosan és általában,
mert az Alsó-tó utca szerint
az egész utca csak így létezik
külön-külön minden lakójában.*

*Vártam,
igen, a kérdéseit vártam, kedves Vasárnap.
Először is azt mondja meg, örült-e már jól fonott kosárnak?
Mert egyébként
mit mondjak magának?
Mondjam azt, hogy nincs hiány hiányban?
Na látja, ugye, hogy ön is látja jól,
kedves Vasárnap?*

*Tudja,
az ember olyannak képzelel el az ünnepnapot,
mint a sok-sok nagy köcsögöt – teli aludttejjel,
csipkebogyó-lekvárral, vagy nem is tudom, szóval, azzal, ami kell.
Igaz, hogy ez gyermekkori ábránd,
és ha túljutottunk ezen, ámbár
nem biztos, hogy túljutottunk... Ön hogy van vele?
Nem gondolja, hogy a legtöbbre megyünk,
ha azóta is, és mindig, elsősorban majd az érdekel,
hogy kinek mi a kívánsága?
Ez például virág. Sárga.
De önnek erről is mindjárt mi nem jut eszébe,
azt szeretném csak, hogy jól megértse,
amint mondtam már, hogy ez itt egy virág,
s nem az, amit belebeszélhetnek, és rábeszélhetnek,
az, amit valaki kitalál.*

*Ó, én nagyon szeretem a dús szociológiákat,
higgye el, hiszen jól tudja, több is van belőle,
na ugye, kedves Vasárnap,
van külön, már akinek van, adóbevallásra,*

aztán van külön egymás közt, és van esküvőre,
temetésre, na, ugye, ugye,
tegyen köztük igazat,
maszkeol mindenki, ami belefér.
Ez pedig, látja, egy ibolyalevél.

Gondolja csak el, hogy akadnak itt gyerekek,
akik a tavaszi ködöt biztatják a virágzásra,
és a vadvirág szirmából csinálnak esőt.
Döntse hát el, kinek mi a kívánsága.
Talán még a levesben is vitorlásokat meg gőzösöket látnak.
Gondolja csak el, kedves Vasárnap.

Elküldhetné hozzánk kishúgát, a kedves Szombatot.
Hogy a gyerekkor se maradjon ki jelentésekből, statisztikákból.
Hát még a kamaszkor.
Még az emléke is nevetős.
S beírta-e már a csillagot, a befüggönyözött ablakok mögött verdesőt?
És, beírta-e a függönnyt? Azt! A vászonlepedőt!

Itt a napsütött udvaron macskák unatkoznak úntalan,
de azért ne higgye azt, kedves Vasárnap,
hogy az Alsó-tó utcának
csupán múltja van.

Itt a sérelmeket sokszor örök-haragokkal gyógyították,
tegnapra várták a holnap feladandó postát,

s tubicás képeslapokon virult a boldogság.

Távolabb templomtorony van, mindenféle kupolák,
és egy-egy tanult fiú, lány
a szomszédolásban is aranyat ér.
Az anyókák csodálkoznak, amikor
kisleány-korukat mondják el nekik az unokák,
akik akkor még nem éltek,
de azért
mindig beszélnek,
mert hozzájuk is sokat beszéltek.

Lám, így folytatja egymásban mind a saját sorsát,
így létezik egymás fölött egy többszörös szintű Magyarország.
Ne mondjam, hogy minden ablakán kilóg vagy három-négy gyerek.

Azért mondom, hogy ne csupán a tényeket
jegyezze fel, hanem a sok arcot. Írja föl, írják a noteszukba,
mert egyébként az Alsó-tó utca
rendhagyóan egyszerű eset.

„Én a verseimet az elfogulatlan őszinteség helyzetéből akarom írni”

Beszélgetés Konczek Józseffel

Konczek József az 1969-ben színre lépő és a „szétbotozott nemzedék”-ként számon tartott Kilencek költőcsoport leginkább rendhagyó pályájú költője. Múltbéli mellőzése okán „az irodalmi élet mostohafiá”-nak is érezhetné magát, ha nem volna benne tartás, méltóság, kurázi és önbecsülés. A másfél évtizednyi visszautasítás, agyonhallgatás és perifériára kényszerítés sem törhette meg, mert az önértékére és életfeladatára fiatalon ráeszmélő emberként pontosan tudta, hogy előbbutóbb az ő ideje is elérkezik. *A tájjal maradtam, az Ölelhető térség, a Formáért sóvárgó és a Damó szerzője* joggal lehet hát büszke magára, mert sohasem adta fel a harcot és önmagát, az ütések súlya alatt pedig még erősebbé vált. Mint ahogy elégtételt érezhetnek azok is (nincsenek túl sokan!), akik a nehéz időkben önzetlenül biztatták, támogatták, és sokra hivatott tehetségét felismervén hittek benne akkor is, amikor a hatalmasok a futottak még szerepére kárhoztatták, mondván, hogy a nehéz természetű és hajlíthatatlan Konczek Józsefnek nincs helye a magyar irodalomban. Hát lett. Ráadásul mára nem kevés értő olvasója, őszinte híve és tisztelője is akadt. Jelen sorok írója is örömet leli Konczek József munkáiban, és a kiemelkedő teljesítménynek kijáró elismeréssel, a kvalitásos alkotót megillető tisztelettel tekint a szerzőre.

– Minden helynek különös varázsa, sajátos kisugárzása és jellegzetes szellemisége van. Életed során sokfelé megfordultál, de a legfontosabb helyszínek egyik kezemen is megszámálhatók: Magyarnándor, Tapolca, Budapest, Szombathely, Pomáz és újfent Magyarnándor. Szellemiekben és lelkiekben mi mindent kaptál ezeken a helyeken, miben ragadható meg a *genius loci* művészi-emberi hozadéka?

– Az a baj, hogy ez a mi emberi kultúránk az emberségnek csak kis szigetein épül. Ezek a szigetek valóságosak vagy gondolatiak (ilyen a művészet is), és az állati eredetből következő titkolt vagy nem titkolt gyakorlat ezt is át- meg átszövi. A szigeteket még jóakaratók is rombolják.

Nekem volt szerencsém a valóságos hazában egy réten, virágok közt eszmélnem magamra háromévesen – a szokolyai réten. A Börzsönyben az erdei kispatak tavaszi hozadéka

barna csipkefátyolos tölgylevelek harasztja, gyökeresen kimosódott hóvirágcsokor, a vízben csillogó, aranyló, kavargó homok az elvonulóban lévő háború után az első igazi emlékem. Álltam ott a réten, ahol később majd margaréta, vadszegfű, harangvirág és pipacs... *A tájjal maradtam* verskönyvem címlapjára azért választottam Szinyei Merse Pál *Pipacsos rét* című festményét, mert nagyon hasonlít a Szokolyáról a kastélyhoz lefelé vezető szerpen-tinre és környékére, s úgy gondolom, hogy az a kisgyerek, aki virágcsokrot visz az anyjának, én vagyok, bár anyám nem így öltözött. A rét, a margaréta-rét... erről verset írtam, s az az érdekes benne, hogy a margaréta magában foglalja a rétet. A rét a titok, amit a kisebb is magában foglalhat. Ez érdekes volt nekem így.

Akkoriban így beszéltem: „a bácsik meghalasztották azt a másík bácsit”..., „a Jóisten nölesztett

nekünk szép hóvirágot”..., „a fázós-sak elmentek a bányából”. A háború képei ezek. Embert lőttek agyon, szép volt a hóvirág, a politikai foglyok elszöktek a kőbányából, a kastély mögül, mert már nem őrizték őket. Azért hívtam fázósoknak őket, mert dideregtek. Különben én – hogy úgy mondjam – „a kétpontos evel” beszéltem, nincs ilyen a gépemen, azért mondom így. Palócozni most is jólesik, ha Magyarnándorban vagyok.

Az 1945-ös tavasz előtt, még télen, a mocsaras réten át menekültünk, mert jöttek az oroszok. Beteg nagyanyám, Széles Annamária, Dornay Sándor anyai nagyapám felesége letett a sárba, s ott ügyetlenkedtem, mert nem bírt felvinni a dombon. Berlinerkendőben nézegettem. Később Makrai bácsiéknál a lángok átvillogtak a konyhai tűzhely lyukain, még később egy nagylány sorban a földes konyha padlójára öntötte a pohár pálinkákat, s azt mondta az oroszoknak, hogy már megitta, az meg újra-újra töltögetett neki... valaki, egy magyar elhívta a lányt... később ostyát sütöttek... később rókát üldöztek a puskás férfiak a patak mentén, apám bodzabot-huszárt csinált nekem... 1946-ban Tiszalökre, majd Polgárra, onnan 1950-ben Tapolcára költöztünk. 1960-ban az ELTE-re jártam, utána Szombathelyen éltem, megnősültem kislányom született, aztán Budapest, Pomáz, megint Magyarnándor, a szülőfalum. De közben a Szokolya melletti Berkenye és Nógrád község is a hazám volt – ma is az –, mert ott a rokonaim élnek. Kisugárzása elsősorban Szokolyának volt és van. *A Dunazug* című versemben írtam erről. Ez a *Formáért sóvárgó* verskötetemben van.

Mi Szokolyán úgy voltunk a talán másfél kilométerre, a dombon túl fekvő faluval, hogy állomásfőnök apámon múlt, hogyan ad tehervagont a váci-balassagyarmati vonalon a krumpli-, cukorrépa-rako-

mánynak, s ebből a kapcsolat jellege is következett. Azt hiszem, a faluban szerettek minket. Anyám úrilánynak számított, nagypapa erdész-vadász volt a grófi kastély melletti kúria-szerű házban (szolgálati lakás, nagypapa állami alkalmazott volt), apám a szlovákiai mai Zsitavce – akkor Zsitvagyarmat – faluból 1939-ben átszökött az Ipolyon, mert a faluja nem magyar közigazgatás alá került, s itt vasutas lett.

Szirota Jani és Léránt Pista volt a nagypapa teheneinek pásztorja, s köztük botlogtam. Ők körtét, szőlőt lopnak nekem, én meg dohányt nekik a nagypapa ládikójából. Szép volt az alkonyat, amikor a köd lefolyt a hegyről a vasútállomási völgybe, mi a kastélyban laktunk, mert az oroszok elől féltette a szép épületet a tulajdonos, minket beköltöztetett, igaz, a másik részébe az orosz parancsnok rendezkedett be a telefonzsinórokkal... Este, amikor a faluba vitték a tejeskannákban a friss tejet, a sötétülő erdőben még madár-

hangok hallatszottak. Egyébként a réten nem léptünk aknára, s a tehének sem, pedig a háborús szemét, a fegyverek, a roncsok ott torlaszolódtak a rét szélén, az erdő alatt... A most készülő *Sócsillag* című verskönyvemben *Árnyék* címmel írok az aknák közt menekülő Csodaszarvas-Szarvasfiúról.

És Szokolyához köt az az emlék is, hogy fekszem az illatos fűben, s egy nagyobb falusi lány rám fekszik és csókolgat. Ez kitörölhetetlenül gyönyörű emlék. S a többi is. Makrai bácsi a favágótókéén – amit mi favágatónak s nem favágítónak mondunk – üldögélt, cigarettázott, a vastag karjára tetovált két angyal – akik a koronás magyar címet tartják – „mocorgatták” a szárnyukat. Azt hittem, tényleg élnek. Makrai bácsi somolygott rajtam, s izmai mozgásával „mocorgatta” az angyalokat.

Szokolya református, evangélikus és katolikus magyar, Berkenye katolikus sváb, Nógrád község zömmel evangélikus tót falu volt, s ez

ma is majdnem így van. (Rám szóltak, hogy ne mondjak én szlovákokat meg németet, jól van az tótnek meg svábnak.) Mi katolikusok vagyunk, s Magyaránador is katolikus falu. Minden nyarat itt töltök.

Tapolcán kilenc és tizenhét éves korom közt laktam, és kamasz koromban a szó szoros értelmében sokat éheztem. Nyaranta könnyebb volt, mert falun akadt krumpli, bab, kenyér, zsír is. Tapolcán tudtam, mi az éhség mámorra. Knut Hamsun

„Legendás apám 1938-ból”

Éhségét egyetemista koromban olvastam. Igazat ír, az éhes ember olyan... pontosan. Volt éhezés az egyetemi nyáron is, amíg nem kaptunk fizetést a gyárban... Szombathelyen a diploma után éltem öt évet.

– *Vasy Géza alapvető fontosságú könyvében (A Kilencek. Az Elérhetetlen föld alkotói. Miskolc, 2002, Felsőmagyarország Kiadó) poétikai és líratörténeti szempontból is valódi rangja szerint értékeli a Kilencek helyét és szerepét. A monográfus egyebek mellett a következőket írja: „Az élő magyar költészetnek majd minden tendenciája megmutatkozott a Kilenceknél (...) Poétikai módszereiben, eljárásaiban az Elérhetetlen föld a sokféleség egymás mellett élő szabadságát, vagyis egy plurális művészetfelfogás szabad értékrendjét helyezi a kor merev ideologikumú művészeti irányításának a tükre elé.” Vasy Géza egyetértőleg hivatkozik Petőcz Andrásnak a Palócföld 1982-es évfolyamában megjelent és akkor igencsak bátornak számító gondolatára: „Nyugodtan mondhatjuk, hogy a magyar irodalmi többsíkúság, a modern magyar irodalom kibontakozása valahol ennél az eseménynél, a Kilencek, az Elérhetetlen föld megje-*

„Tizenhat évesek vagyunk Bártfai Katalinnal”

lenésével kezdődött.” *A nemzedék útjára és teljesítményére belülről is rálátó emberként hogyan reflektálnál a fentiekre, hiszen fölöttébb izgalmas, hogy negyven év elteltével milyen fénytörésben látszanak a dolgok?*

– Erről a kérdéscről – Petőcz András többsíkúság szavához – az jut eszembe, hogy egyetemista voltam, s úgy köszöntek rám páran: „Szia, mi van a síkokkal?” Egy vitában azt mondtam egyszer, hogy az élet síkjai, s ez alkalmas lett az ugratásra. Nem ugortam persze, s ők is tudták, hogy az életnek valóban vannak értelmezési, szemlélési-szemléleti síkjai, csak éppen a vidékről feljött friss bölcsészgyerekeknek érdekes volt ez a szó... sík. Van, amit nem lehet másként mondani, gondolom ma is.

Renoir *A mezőn átvető út* című festményét azért szeretem, mert ez is hasonlít a szokolyai rétdalhoz, lefelé a faluból, összemérhető képek a Szinyeivel is, a valóval is, azzal a különbséggel, hogy azt az oldalt bebokrosították azóta, és magaslesek emeltek a fák, bokrok fölé... A magasles a vadászathoz kell. A Renoir-képen a faluból lefutó nyaralók lehetnek talán Zebegényből, az ottani Szőnyi nyári festőtáborból átjött lányok, asszony, gyerekek is... ezek az idő síkjai, vagy lehetnek Szokolya úri nyaralóvendégei...

Ehhez illik, hogy Magyaránorban akarunk nyaranta művésztabort csinálni. Barátaim a tornácon, a kis szobában, az udvaron alhatnak, a falut festik, verset írnak... lehet, hogy a falu ad ebédet... A dolog az elején tart. Pár barátom már meglátogatott, s ott is volt kis ideig. Például a nyáron Dorka nem akart a házban aludni, kinn feküdt a fűben az udvaron, a babvirágok alatt, s amikor a hajnali kis eső elől be akartam menekíteni, mondta, hogy nem aludt. Mit csináltál? Feküdtem hanyatt és beszélgettem Istennel. Ezt értem. Én

hajnalban szoktam beszélgetni Vele. Magyaránor fölött, fölöttem az ég a háromnegyed rész, alatta az udvari fű egynegyed rész... tényleg ott van valahol a Jóisten a felhők mögött. Magyaránorban jó ott lenni. A falu emlékszik a sebekre, amelyek történelmiek, s a falu gyógyítani is tud.

A tapolcai vonatkozású *Alsótó-utca* című versemben azt írtam,

„Anyám 19 évesen, 1942 májusában”

hogy írják föl a noteszukba: az Alsótó-utcában mindenki mindent tud külön-külön és általában, és még jobban tud, mert így létezik az utca minden lakójában. A vers kezdő poénja az, hogy az Alsótó-utca „egyszerűen renthagyó” eset, mert annyiféle, de ha nem írják föl azt a noteszukba, akkor csak – utolsó sor – „renthagyóan egyszerű” eset. Volt, aki felírta a noteszába. És valóban. Ez a vers akkor csak renthagyóan egyszerű lehetett, hogy elhagyhassa a szokásrendet, a zsúfolásig egyöntetű nagy „tam-tamot”.

Én így válaszoltam a kérdésre, amit az élet tett fel. Rózsa Bandi írta: neki csak kérdezni van joga, a választ nem tagadja, de aki kérdezni sem tud, az hogyan értené meg, hogy (a költőnek) mire nincs válasza. Mi tudtuk, hogy válaszolnunk kell. Nem az, hogy nem tudtunk, hanem mi nem is akartunk kérdezni, úgy látom. Ez a

vers csak a II. *Elérhetetlen földben* jelent meg, de adtam én választ az antológiánkban is. A válaszom így hangzik: *Öreg Makrait a szél ütötte meg.* Nem én, nem mi. A politikai hatalom birtokosa köteles óvni az életet. Azért engedjük át neki a döntési jogunkat. Ha nem tud vele élni, alkalmatlan. Ez elég keményen hangzik egy huszonnégy évesről. Hát akkor mit nem harcoltam én, milyen arctalan voltam én? Megelőzőm egyes kérdéseidet. Külön furcsa volna ez – ha magamra érteném – Prágai Tamástól, aki az *Inka utazás* című könyvének (ön)interjújában kiválóan megmagyarázza, hogy milyen feszültség hatására született a regény. Az a regény a modern irodalom olyan kérdéseit modellálja, hogy igazán elismerésem érte. Ha tehát egy elemző elme – ez Tamás – számára, íme, így kell megmagyaráznom, hogy a nevezetes fényes szélről mi volt a véleményem, akkor igazán zavarban vagyok... Aki miatt egy falusi öregember – aki majdnem olyan, mint a Jóisten – „meghalasztódik”, az valamit nem jól csinál. Ráadásul nem is csak hanyagságból hulltak az öregek, hanem az erőszak hatására szívinfarktusok, önakasztások stb... Erről Takács Imre nagyon őszintén írt. Délelőtt hirdette a pártpolitikát, délután bevitte beadásra (elvétele) a tehenüket. Az *Öreg Makrai* versben nekem az volt a legfontosabb, hogy nem mi vagyunk felelősek Makrai bácsi haláláért. Talán a „tam-tam”, a „csinnadratta”. Ennek kimondása után hogyan álltam volna sorba könyvem kiadásáért? Álltam, holott tudtam, hogy az a politikus, aki a cintányért meg a dobot kezeli, naná, hogy nem fog kiadni. Hiszen vádolom... Ez a vád fennállt az elmúlt időben, közben is időszerű volt, és ma is az, ma talán inkább. Akik értik, a „meghalasztás”, azok értik az „elhalasztás” technikáját is, hogy egy keserű-groteszk

„megmondom-az-őszintét” hagyja el a számat. Aki hagyja meghalni Makrai bácsit, az engem is hagy meghalni. Én őt zavarom, idegesítem. Nincs arcom? De van. Ez az.

– Prágai Tamás egyik megvilágosító erejű írásában (Harctalan nemzedék – Ideológia, kánon és költészet '89 után – Kortárs, 2008. november) az alábbi látellel szolgál: „Csaknem tíz évvel ezelőtt hosszabb, lelkes tanulmányt írtam a »fiatal költészetéről« – lelkesedésem időközben elapadt, reményeimet az azóta eltelt évek nem váltották valóra.(...) Az erős költészet feszültségek eredője. Csak a megjelenítés szünni nem akaró vágyából és a kudarc pengevágásai nyomán születhet meg. Nincs jele annak, hogy ez a nemzedék ezt a harcot felvállalta volna. Pedig, ahogy a keleti bölcs fogalmazott, harc nélkül nem lehet győzni”. Kérdésem: Az »arctalan« és »harctalan« nemzedékek évadján egyáltalán van-e még létjogosultsága a nemzedeki szerveződéseknek, és kínálkozik-e valamiféle esély a győzelemre? Esetleg be kell érniük kevessebbel, és Nagy László üzenetébe kapaszkodva („Ha reménytelen a Lehetetlen, elbukásunk is ünnepély”), az irodalommal kapcsolatos elvárásainkat is újra kell gondolnunk?

– Az eltelt időben is ezt ismételtetem. Az életért való felelősség azt jelenti, hogy én élek követni való életet, s nem folyton kimagyarázom, hogy most ezt miért nem, azt miért nem. Egy érzelmi törés is hozzásegített, hogy meggyőződjem róla: nincs nekem maradásom a fővárosban. Vidéken lehet nekem dolgoznom, ott talán több a levegő. Valóban, kicsivel több volt – Szombathelyen. Mintegy „lemerülve” sikerült nem kompromittálódnom – ez mára nyilvánvaló.

A sikeresen kiiktatott K. J.” – lehet, hogy nem is akart olyan nagyon oda „beiktatódni”. Az én Öreg Makrai versemből valami következett, és ma is következik, igazán szégyellheti magát a hatalom, hogy csak lapítani

„Huszonnégy évesen a Vas megyei Vépen, a flamingós kútnál, ez »a herceg kútja«.”

tudott miatta. Hiszen... amúgy... „beengedtek a hatalomba engem is”. Újságíró lettem, s nem kis gyötrelmek árán vívódtam a versem igazán. Az Elérhetetlen föld I. versei egy elemző tudat számára azt is közölték, hogy nem a nép, nem a nagyanyám világa a bűnös, s nem mi, a (z akkori) fiatalok... Ezt úgy lehetett kivédenie a hatalomnak, hogy hagyott szépen minket megöregedni méltatlan helyzetekben, megalázottan, egyébként nagyon ügyesen.

Éppen ez volt a harc. Ez a harc. Mert azért tudtam azt én is, hogy valamikor majd elmondhatom ezt. Egyébként nem „felvállaltam” a harcot. Esetleg vállaltam, elvállaltam. Felvállalni a disznókereskedő szokta a várható szaporulatot. Kedves Tamás, javítsd ki ezt a rosszul használt ígét. A harchoz muníció kell. Nekem évtizedekbe került, amíg megtermeltem. Tudtam, hogy egyszer majd sorban kijövök a könyveimmel. Arra nem számítottam akkor, hogy addigra (eddigre) a könyvekre nem lesz szükség. Vagy

jóformán alig lesz rájuk szükség. Ma, amikor magam kiadatam, magam elajándékozom a könyveimet, még jó, ha valaki elolvassa őket. Bizonyísten igaz, van, akinek könyvet adtam, s csóválja a fejét, ő bizony nem kapott. Ez elgondolkodtat. Hát a kényelem érdekében már neves ember is hazudik? Igen.

A feszültségekre én rátelepszem a zsigereimmel, s megemészttem őket. (Nyilvánvaló, hogy gyomorfekélyem volt 24–62 éves korom közt. A falu meg a nyugdíjaskor meggyógyított.)

Hogy mi itt most beszélgetünk, bárhogy legyen is, propaganda a számomra. De hidd el, én elvagyok „látványok”

nélkül. A tiszti keresztet elfogadtam, mert a Kilenc mindegyike kapott.

Nincs más igényem. Néhány könyvemet már kiadtam, s ennek örülök. Hovatovább az lesz egyenes dolog részemről, ha a József Attila-díjat nem fogadom el. Íme! Az idő úgy is megkérdezi azokat, akik felelősek az eltelt időért.

Az a tanítás, hogy lehetetlen, elbukás, ünnepély... tudod, ő, Nagy László mondta azt is, hogy csak a lehetetlenre érdemes vállalkozni... Ez... hát?! Egyébként elbukás meg ünnepély? Ugyan már. Micsoda romantikus képzetek. Vállalkozni erre kellett, a munkára. Nekem nem a „díjra korbácsolt versenyló”, hanem a *Hősi ének egy ménről* fedezettő ménje, a tennivalóba belegebedő, de a végén Pegazus-szárnyúvá váló ló lett a sorsom. S az elvárásokat nem átírni kellene, hanem kicserélni. A munkát várni el. Ez a harc. Ez az arc.

– *Minthogy a költő életének legfőbb értelme a költészet, a legfontosabb stációkat a versek és a kötetek jelentik. Noha rangos folyóiratok-*

ban (Új Írás, Kortárs) nemzedékedből elsőként publikáltál, műveid keletkezése és megjelenése között nemegyszer hosszú évek telnek el. Miközben pályatársaid a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején rendre megjelentetik első kötetüket, aközben te sajnálatos módon csak a nyolcvanas évek derekán juthatsz kötethez (Galambok, galambok a történelemben, 1984; Egy szó, 1987). Habár téged az átlagnál jóval erősebb, teherbíróbb és szuverénebb alkotó személyiségnek tartanak, a dilemma mégiscsak nyugtalanító: ki tudja, hogy mi minden pusztul el, vagy mi az, ami meg sem tud születni a kényszerű várakozás/várakoztatás közben...?

– Erre a kérdésre csak azt mondhatom, hogy bírom. Vagyok.

– Miként azt legutóbb G. Komoróczy Emőke, Alföldy Jenő és Gyimesi László írásai is bizonyítják, napjainkra meglehetősen konszenzus született arról, hogy tehetséged és teljesítményed alapján nem csak nemzedéked, de a kortárs magyar irodalom bármely alkotójával kiállod az összevetés próbáját. És bár a realizáció nem egyenlő a rivalizációval, érdekel, hogy mit gondolsz műveid recepciójáról, a nagy magyar irodalmi „prérin”

való jelenlétéről, a kánonban elfoglalt helyedről és szerepedről? Esetleg bizonyos kérdésekről van-e valakivel/valakikkel vitád?

– Most már ilyen afféle „igazságosztó” vagy mi szerepbe lovagolom bele itt magamat, de van, amit csak úgy lehet mondani, ahogyan van mondva. Tudod te, hogy öreg parasztlak milyen természetességgel tudnak mondani, és jól mondani, és szépen mondani olyan szavakat, amelyeket egy illetéktankönyv tiltana? Azaz, a mondás tónusa, környezete, dramaturgiája nagyon fontos. Én a verseimet az elfogulatlan őszinteség helyzetéből akarom írni, s mást is.

Én nem rivalizálok. Megmutatok és beszélgetek. Nincs „fölbekerülési igényem”, azt hiszem, kezdettől sem volt. De aki hülye, annak megmondok. Attól tartok, néha olyan választékosan, hogy azt hiszi, nem is sértettem meg. Már most menjek át az ő evidenciái világába, és akkor majd megért? Egyúttal foglyul is ejt-het, hiszen idomultam hozzá, fogást adtam neki magamon. De... minek?

Nincs ellenemre, hogy teherbírónak látsz. Ezzel együtt mostanában a türelem nem erősségem. Nemrég

„A lányom, Tíria”

hangosan átkozódva kifakadtam egy „könyörgöm, akasszuk fel!” – kitételű versre. Maga a vers elég kusza volt, ez a mondat viszont eszembe juttatta, hogy a déli háborúban embereket nyársba húztak, motoros fűrésszel megcsonkítottak... nem mondok többet... s valaki kiáll, hogy... Ez a mondat a *Valahol Európában* nagy filmünkéből való, ahol a kis Kuksi, az országúti csavargók bandájának legkisebbike a betőrésből származó szesztől berúgva jötevényüket, a zenetanárt-zeneszerzőt akarja felakasztatni. A vers a magyar filmre, a magyar kultúrára szégyent hozott. A déli háború iszonyata után – lásd *A Magyarok Izraeli Írókötetét*, s benne különösen

„A Kilencek Székesfehérvárott, 1979-ben”

(Balról: Rózsa Endre, Konczek József, Győri László, Czine Mihály, Utassy József, Mezey Katalin, Oláh János, Kovács István, Péntek Imre)

Vicei Károly katartikusán értékes írását. Viszont az ilyen „Könyörgöm, akasszuk fel...!” egy provokátor tette. Gyilkolásra lázít. Ez törvénybe ütközik. A vers elhangzik, mert szerzője, a mi erkölcsünk a szembefordulás kitételét így értelmezi. A bátor szembenézés igényét, kitételét. Egy nevelni való kis magyar Gavroche, egy utcakölyök, Kuksi – a film végére egyébként meghal – hogyan kerülhet ilyen aljas átértelmezés sorsára? Bánom, hogy egy műsorban szerepeltem az akasztós verssel... Elgondolkoztat egy másik antológia is, amelyekben jó, hogy nem szerepelek. Van olyan antológia is, ahová utólagos értesítéssel választott be a kiadója. Ne tegye, kérem rá.

– *A Kilencek a legszembetűnőbb rokonságot világképi és poétikai szempontok alapján a Hetek költészetével mutatja. Az élmény- és érzékenységformák érintkezése, az értékvilág nagymérvű egyezése, az esztétikai magatartás lényegi azonossága a két csoport között szoros kapcsolatot, folyamatos párbeszédet teremtett, a kádári-aczéli hatalommal szemben pedig afféle véd- és dacszövetséget hozott létre. A nem jelentéktelen habitusbeli különbségeket is figyelembe véve művészi-emberi vonatkozásban mi volt ennek a dialógusnak a fő hozadéka? Számodra mit jelent és miért fontos a Hetek néhai költőivel (Ratkó József, Bella István, Kalász László, Raffai Sarolta), illetve ma is köztünk lévő tagjaival (Ágh István, Buda Ferenc, Serfőző Simon) évtizedek óta tartó személyes ismeretség és barátság?*

– A Hetekhez a közös ihletforrás közelít. Ez a tárgyak, munkaeszközök, életkörnyezeti részletek-darabok, a vidék erkölce... Olvassuk egymást, s ez elég is. Ami a „véd- és dac-szövetség” kifejezést illeti... nincs itt – s szerintem nem is volt – semmiféle véd-, főleg nem dac. Remélem, ők is úgy gondolják,

hogy mint valami fa ágai, összetartozunk. Személyes kapcsolatot nem kerestem egyikükkel sem. Nem is kell. Serfőző Simont régen ismerem és szoktunk beszélgetni.

– *A Kilencekről és a Hetekről értekező Jánosi Zoltán pár évvel ezelőtti tanulmányában (Hitel, 2003. november) a következőket írja: „A Kilencek köztudottabb eredményei mellett most hadd történjék utalás csupán a szinte tökéletesen elfeledett és az újabb kori lírafejlődésünkből sikeresen kiiktatott Konczek József műveire. A Káré Magdolna című költeménye például a Sinka utáni modern, „besűrített” balladát teljes emberi sorstükkörként teremti újra. Ez, valamint a többi folklórintegráló alkotása is (Nagyanyám lakodalma; Anyám, arany liliomszál; Öreg Makrait a szél ütötte meg; Vállaimban tintás rózsa) egyfajta líratörténeti párhuzamként fogható fel például Szöllösi Zoltán, Kiss Anna, Kalász László, Várkonyi Anikó ezen az ágon később nagy értékké nyíló alkotásaival”. Gondolom, ez a kontextus és az értékelés nincs ellenedre. De vajon a népköltészet archaikus rétegeihez és szemléletformáihoz való visszanyúlás mennyire volt részedről tudatos, avagy önkéntelen? Ennek kapcsán az sem érdektelen, hogy mit gondolsz a hagyomány és újítás, a tradíció és modernség érintkezéséről, illetve a fentebb emlegetett folklór-integráció alkotói pályádon betöltött szerepéről?*

– Ennek a kérdésnek azért örülök, mert Jánosi Zoltán azt integrálta a saját szemléletébe, ami nekem is a legfontosabb. De én nem vagyok kiiktatva. Valakik félre akartak tenni, s ideig sikerült nekik. Mondjam azt, hogy amíg én is akartam? Mondom, azzal kellett foglalkoznom, hogy legyenek írásaim, tehát a kenyérkereső újságírás mellett írtam szépirodalmat. Juhász Ferenc – akit máig „irodalmi apámnak” tartok, azért végig figyeltem rám.

A költő-névsorról az jut eszembe, hogy a párhuzamosnak két „szára” van, s nemcsak az egyik párhuzamos a másikkal, hanem a másik is az egyikkel. Líratörténeti párhuzam? Az én szempontomból nincs líratörténet. Ezek a költők szerintem egymástól függetlenül „nyílnak értéké”, s itt már Zoli szava szerint.

A népköltészet szeretete, forrástápláló ereje nekem tudatos. Amikor az egyetemen Walt Whittman, Kassák és Saint-John Perse végtelen-féktelen szabadverseinek viharában lélegeztem, egyszer csak dobogni kezdett bennem Káré Magdolna sorsa. Róla és a paraszti őseim sorsáról szabadversben? Magyaros versforma kellett hozzá, s ez hozta magával a mondanivalót is... Sok érzelmi mélység származott ebből számomra... Nagy László „ropogós ritmustömbökről” is írt az antológiánk előszavában, s azt hiszem, ezt éppen az én verseimre mondta. Jánosi Zoltán ítéletében viszont lényegi meglátássá érlelődött a Nagy László-i észrevétel.

A szerelmet olyannak szerettem volna, mint a *Tavaszi szél, vizet áraszt*, s nem a balladás-démonos érzést akartam, nem a halálba táncoltatott lány balladáját, de nagyanyámat úgy kellett megírni, hogy élete kellei egyúttal a börtöne is lettek. Mi legyen? Vagy ebbe halunk bele, vagy „a szél üt meg”? (Esetleg azt is, aki – a „szél”?) Én nem szerettem soha a százhusz százalékos teljesítményt. Legyen az száz. De kilencvenkilenc se. A magyar népköltészet – jó anya.

Világirodalmat azért tanultam, hogy a magyarhoz mérhessem. Ha ez furán hangzik is, a dolgok a maguk folyamatában ilyen iskolásan zajlottak. Minél jobban elmélyedtem egyikben, annál izgatottabban vágytam a másikra is. Így vagyok a modern törekvésekkel is. Izgalomba hoznak. Én a hagyományból nem kiléptem, hanem – hogy úgy mond-

jam – ráborultam, mint kotlóstyúk a csibéire a héják elől. De nem a modernség a héja. A modernség is ott van a „kosárban”. Nem bántják egymást. Védni azoktól kellett mindazt, ami a látásomba fért, akik állandóan – Király-király, adj katonát módjára – „lecsatlakoztak” egyikhez vagy másikhoz.

Az újítás a forma oldaláról lehetséges, így gondolom. Papp Tibor, Ladik Katalin és Szombathy Bálint művészete igaz értékeket hozott. A modern náluk mindig egy formailag is kényes-koncepciózus-kidolgozott alakban jelenik meg. De azokkal a kísérletekkel, amelyek őket vagy egymást másolják, maszatolják, nem szeretek találkozni. (Törekvéseimből egy kis mutató az *Alapszavaink országa* című „tervem”, a „hangok szorzata”... az *Ölélhető térség* versfüzetemben.)

Már régebben volt, hogy Csontos Jánosnak elmondtam – még egyetemista volt Debrecenben, s az interjú az egyetemi lapban megjelent –, hogy Max Bill téridomaiban és rajzaiban valami matematikai alap

fegyelmével dolgozik, s amikor a műben megjelenik egy – irodalomról szólva – nem textuális, hanem más – mondjuk éppen matematikai – elem, valami izgalmas történik. Így a szövegalkotásban is. Ez bizonyos trendek-sorozatok kifutását is hozza, így Papp Tibornál is, most. Én az *Alapszavainkkal* azt akarom jelezni, hogy a hangok szisztematikus összeillesztgetésével milliárdnyi szót is alkothatunk – be kell határolni – és az új szavak közül kiválogathatunk széphanzású szavakat. Ezeket felajánlhatnánk a nyelvnek, mint organikusává válható alapokat.

Szombathy Bálint arról ír, hogy a „no more” követelménye a már meglévőtől és az általa is létrehozottól új eltérőt, mást kell, hogy eredményezzen. Groteszk példám szerint így a művész, ha leírt egy szót egy papírlapra, legközelebbi alkotásként valami egészen mást kell alkotson, mondjuk pepita szöcskeszárnyat... Ezek az én példáim a megértésért, de nem biztos, hogy jók. Azt is mondja, hogy minden lépés után visszalépünk, majd

kilépünk más irányba...én azt hiszem, hogy a meghaladás igényének jelzése, kifejezése is már más, már a modern felé mozdul...

De az altatódalokat vagy az *Országút dalocskáját* meghaladni sehogyan nem lehet...

– *Munkásságod egyik legavatottabb ismerője, G. Komoróczy Emőke nemrég megjelent nagy ívű pályaképében (Agria, 2008. ősz) a tájjal való eglyényegűségedet hangsúlyozva írja a következőt: „Konczek számára a legmaradandóbb és legmélyebb élmény a táj. Ő maga is a táj része: erről a szilárd alapról indul el, felszárnyal, s ide tér vissza mindig, mint Ady »fel-fel-dobott köve«. Nem véletlen, hogy válogatott kötete is ezt a címet kapja: A tájjal maradtam”. Jóllehet, életemben Tapolca is fontos szerepet játszik, a fölnevelő szülőföld, a mindig bennünk élő és megtartó tájhaza számodra első sorban Nógrádot jelenti, azon belül is főként Szokolyát, Berkenyét és Magyarnándort. Közülük is legkedvesebb lehet a szívednek a hajdani*

„Árpás Károly, Németh Péter Mikola, Hubay Miklós, Konczek József, Köpöcz Rózsa egy nógrádi irodalmi túrán”

Édent s talán a létezés centrumát jelentő Szokolya, ahol önfeledt, boldog nyarakat tölthetél. S miközben végtelen sok csodában volt részed, megtanultál a tájra figyelni, a természettel együtt lélegezni. Egészen bizonyos, hogy ebből költőként is igen sokat profitáltál, hiszen mindenki azt veszi a világból, amire megtanult figyelni. Jól gondolom-e?

– Gabi, te tudósnyelvet beszélsz. Ez így jól is van, de ezt én így nem mondom. A beszéd sokkal rejtélyesebb ennél. Ezek a nyelv stílusrétegei, s – tenném hozzá –, hogy ehhez kapcsolódnak a „nyelvalá” és a „nyelvfölé” alkotott más lehetőségek. Legjobban Alföldy Jenő kiváló barátom érti, mit akartam az ún. „korjag-versekkel”. A Kortársban írt róluk. Talán legjobb, ha elmondom, hogyan látom én ezt belülről. Ha az ember elengedi az értelmi kontrollt, s beszélni-gajdolni kezd, különös lélekállapotba kerül, lesznek szavak, amelyek „olyannak akarnak hangzani”, s ez folyamatos lehet, csak az a baj, hogy valahogy el kellene kapni őket... magnóval próbálkoztam, de akkor a tudat, hogy magnó veszi a beszédet, annyira zavart, mintha... illetlen dolog jut eszembe... ezt nem mondom ki... akkor soronként, mondatonként „merültem le”, s így gyűjtöttem a szonettek sorait. Utána megnéztem, mit jelentenek magyarul!!! Igenis van jelentésük. Ehhez sokat kellene itt beszélnem. Azt tudom, hogy az ilyen „manóbeszéd” nagy élvezetet okoz.

G. Komoróczy Emökének többszörös köszönettel tartozom. Nemcsak az orosz Anna Ahmatova magyarra fordított verseit vette óvó szeretetébe, s előszavával segítette, hogy

ez az értékes líra eljusson a lelkekhez. Nagy portrét is írt rólam, éppen az Agriába. Megvallom, sokszor éreztem fiús zavaromban, hogy a legmélyére lát a dolgoknak, mint egy igazi tudós. Az, hogy Vasy Géza a Kilen-

„Tiriával a Mátrában.”

ceket kezdettől vigyázta-magyarázta, nagy segítség volt ehhez az újabb „merítéshez”, de azt, amit ő lát, Géza nem tudhatta. Megvigasztal, hogy neki sincs semmiféle irodalmi elismerése. Nem baj. Az idő majd helyére tesz mindent.

– *A lelki-szellemi járatainkat tisztító és a létezés izgalmaival ható (mert a hátgerincet megborzongtató!) nagyköltészet mindig a legmélőbbat célozza meg: a lét határainak szüntelen tágítását, a belakható világ emberileg lehetséges teljességét, az otthonra és hazára találás semmihez sem fogható élményét. Konczek József költői univerzumában is ennek a misztériumnak lehetünk tanúi. Sok szép versed közül egy (Renoir: A mezőn átvezető út) számomra különösen kedves és kataritikus. Talán azért, mert bennem is hasonló reflexek működnek a „mondhatatlan titka”, a „keretbe fogott idő” és a gyermekkor tündöklete kapcsán. Ritka nagy ajándék, hogy egy vers ilyen elemi módon és egzisztenciális érvénnyel képes*

megérinteni az embert. Amikor ezt a remekbe szabott alkotásodat olvasom, majd mindig belém hasítanak Somlyó György szavai: „Az emberek sok mindent tudnak. És még sokkal többet fognak tudni a jövőben. De ha egyszer elfeledkeznénk arról, amit csak a költészet tud, minden tudásunk semmivé foszlanék”. Soron következő verseiddel, közeljövőben megjelenő kötetekkel – Kiss Benedekhez, Győri Lászlóhoz, Péntek Imréhez és másokhoz hasonlóan – te is sokat tehetsz azért, hogy ez ne következzen be. Erősen remélem, hogy tartogatsz még számunkra néhány meg-

lepetést, és költőként – akárcsak Kányádi Sándornak – neked is az a legfontosabb versed, amit még ezután fogsz megírni...

– Beszéltem már Renoir festményéről. A verset is ihlette. Az a merész ecsetkezelés, ami maga a tökély, egyszerűen lenyűgöz. Azt hiszem, amíg engem a látványok-képek-festmények így tudnak ihletni, fogok jót írni.

– *A már idézett G. Komoróczy Emőke eddigi életműveden végigtekintve így ír: „Konczek József költői pályája csak a rendszerváltást követő évtizedekben teljesedett ki. Életművének valódi arányai csak most, az ezredfordulón kezdenek körvonalazódni. (Damó, kisregény, 2001; Költemények: A tájjal maradtam, 2006; Ölelhető térség, 2006; Napozik a dongó, 2007; Formáért sóvárgó, 2008; Műfordítások: Ahmatova ifjú arca, 2007). Talán most végre – a hányatott életút után – révbe ér, s sikerül kiadatnia, több, még kéziratban fekvő munkáját”. Aktuális közérzetedről, folyamatban*

lévő vagy kiadásra váró munkáidról és a jövőre vonatkozó terveidről, reményeidről kérdezlek végül.

– Szeretném, ha a könyveimet megismerők azt látnák, hogy nem vagyok elkésve, jóllehet hatvanéves korom után „léptem pástra”, de most szép sorozatosan. Új terveim is vannak. Még „nem játszottam” eleget. Szeretnék könyveket csinálni, a magaméit. Ha a *Sócsillag* megjelenik, akkor egy képverseket tartalmazó albumot készítenék.

De mi a *Sócsillag*? Nyári munkán, éjszakai vagonkirakáskor a mellemen egy nagy csillag alakú izzadságfolt lett. Ez a sócsillag.

Többen mosolyogtak rajtam, amikor az *Elérhetetlen föld* 1969-ben megjelent, mert azzal kezdtem a bemutatkozásomat, hogy szeretem a fizikai munkát. Ez igaz, egész életemben dolgoztam nyaranta útépítésen, gyárban, szőlőben. Amikor segédmunkás voltam a Lenin Kohászati Művekben, akkora szögletes pecsétet nyomott az irodai lány a munkakönyvembe, mint a tenyerem,

s később ezt a személyzetisek a következő munkahelyeken bizonyos tisztelettel nézegették, mert „a munkásosztály sűrűjéből” jöttem, úgymond. Pedig csak annyi történt, hogy Gulyás Mihály, a Napjaink főszerkesztője beajánlott sm-nek (ez akkor a segédmunkást jelentette). Mi az egyetemen azzal ugrattuk egymást, hogy a segédmunkásosztály tagjai vagyunk. Akkor neveltünk, mára keserű igaz jelentése is támadt a szójátéknak. Életemet ez a kis úri fiúból prolivá lett, majd diplomát kapott XX. századi szocialista értelmiségi sors határozta meg. Alapvetően nemzeti baloldalinak vallom magam.

A kenyér-szalonna-hagyma „szentháromsága” sosem hagyott cserben.

Mindig bokamagasságban járok gondok fogtak le. Pedig szárnyalni akartam kezdettől fogva. Itt illik Nagy László mondata a „felröpülni akarókról”, s a két dolog egybevágt. Sokat álmodtam, hogy szállok, s ma is néha még.

Egy vadlúd vagy kárókatona vagyok, és egy városi ház kátrány-

papíros tetejéről nézem, hogy mindig járt felkel a nap. Az ég savószerű, de már színeződik. Én belevetem magam a levegőbe, és elszálllok a nap felé. Ez talán meggondolandó lett volna, hogy leírjam, de miért hagyjam ki. Jólesett leírnom. Olyankor nagyon jól érzem magam. A tiszta, üres, nagy égbolt, a jó levegő, a magasság...

A Kilencekről azt is olvastam, hogy mi voltunk az utolsó kísérlet valaminek a megragadására-mentésére, ami aztán széthullott. Kicsi az esélye, hogy valaki rábólintana, ha azt mondom, hogy nem hullott széjjel. Azt írtam a *Csoportkép* című versben, hogy „mi a Kilencek voltunk, pisszeltünk vagy passzoltunk, de nem vacak vicec voltunk.” Így hiszem.

Mit mondhatok még. Nem pózok. Tudom, milyen nagy hatalom van annak a kezében, aki valamit kifejezhet, megmutathat. Én ezt a világot ilyennek láttam, látom. Ártatlan vagyok. És se harag, se bántás nincs bennem.

Ködöböcz Gábor

„A berkenyei határban”

OLÁH JÁNOS
**A magyar irodalom
 létfeltételeiről**

Van-e, kell-e, hogy legyen a magyar irodalomnak sajátos, nemzeti karaktere? Nyűg vagy ösztönző erő, ha a magyar irodalom vállalja a nemzettudat ébrentartásában eddig betöltött katalizátor szerepét? Szüksége van-e a magyar irodalomnak arra, hogy a széthullás-tudat boldog és sikeres ösztönzőinek ellenében a közösségi emlékezet ébrentartása, a hagyománnyal folytatott párbeszéd, múlt és jelen nemzeti létkérdéseivel való szembenézés mellett tegyen hitet? Vagy fogadjuk el a mindenható tekintéllyé kikiáltott liberál-internacionalista tollforgatók véleményét, a magyar nemzet mint értéképző közösség nem létezik, a nemzeti konfliktusokat megjelenítő, elemző művek kívül esnek a kánonképzés határain, nincs jelentőségük?

Horváth János a magyar irodalomtörténet tárgyának tekintette a nem magyar nyelven író, de a magyar irodalmi hagyományhoz kapcsolható szerzőket is, hogy csak a legismertebbre, Janus Pannoniusra hivatkozzam. Az a kérdés is felvethető, mint ahogyan fel is vetették néhányan, automatikusan magyar írónak kell-e tekinteni mindenkit, aki magyar nyelven ír, akkor is, ha ő magát nem tartja magyar írónak, és kerüli azokat a gondolatokat, azokat a poétikai megoldásokat, amelyek a magyar irodalomhoz mint szellemi áramlathoz kapcsolhatnák?

Véleményem szerint – akár annak vallja magát, akár nem – bizonyos értelemben minden magyar nyelven fogalmazó írástudót magyar írónak kell tekintenünk, valamint azokat az idegen nyelven fogalmazó magyar írókat is, akik a magyar irodalmi örökség részeseként a magyar irodalmi párbeszédhez kapcsolódva a magyar irodalomtörténeti folyamat részeseként fogalmazzák meg műveiket.

E tágan értelmezett meghatározás mellett és nem okvetlenül annak kizárólagos ellentétpárjaként létezik egy másik értelmezés, amely a magyar irodalmat a nemzeti emlékezet legfőbb katalizátoraként értelmezi, s elvárja tőle, hogy ezt a feladatot vállalva olyan műveket hozzon létre, amelyek a nemzeti önértelmezés kérdésével őszintén szembenéznek. És valóban, van a magyar irodalomnak egy olyan évszázadok folyamán kikristályosodott eszme- és formarendszere, amely kulcsszere-

pet töltött be a magyar nemzet-tudat, a néplélek megőrzésében és alakításában. (E folyamat imbolygó bójái közül néhányat zárójelben hadd említsek: a mérhetetlenül gazdag népköltészeti hagyományra ráhangolódó egyedi megszólalók közül szemelgetve Bornemisza Péter, Balassi Bálint, Zrínyi Miklós, Mikes Kelemen, a kuruc költők, Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, Petőfi Sándor, Tompa Mihály, Arany János, Veres Péter, Németh László és Illyés Gyula művei eltéveszthetetlen tájékozódási pontok.) Ennek a hagyománynak a vállalása, életben tartása és folyamatos megújítása nem csupán irodalomelméleti kérdés.

Egzakt bizonyíték nincsen rá, de azért a lelkünk mélyén mindannyian tudjuk, ha a magyar irodalom hetven évvel ezelőtt lépett volna be a nemzetközi értéksemlegesség, lehet, hogy csak virtuális territóriumként létező büvkörébe – ahova most olyan nagy buzgalommal próbálja terelgetni jó pár tekintélyesnek tartott írástudó –, akkor a határokon kívülre száműzött magyar közösségek a bekövetkezettnél is jóval nagyobb veszteségeket szenvedtek volna el. A nemzeti létkérdésekre fogékony irodalom nélkül ezeknek a magyar közösségeknek az immunrendszere végzetesen legyengült volna. Talán már nem is léteznének.

Ma minden erő arra tör, hogy az irodalmat mint a nemzeti lét kohéziós erejét megsemmisítse. Mesterségesen létrehozott, ál-értékrendet követő irodalom kerül a kánon központjába, az internacionalista szövegmezőket létrehozó szerzők javára alakítva az elit irodalom hierarchiáját.

A közönség pedig úgynevezett celeb-regényeken rágódik. Érdeemes néhány pillantást vetni e talán nem egészen Magyarországról vezérelt folyamatra.

A rendszerváltás pillanatában megtörtént az értékorientált irodalom kitiltása a napilapok hétfégi mellékleteiből, a rádióból, a televízióból. Vége a Gutenberg galaxisnak, hangzott a médiaguruk szájából mindenfelől. A mai magyar gondolkodást befolyásolni képes felelős irodalmárok jó része eltűnt az olvasók szeme elől. És ekkor, csodák csodája, feltámadt a Gutenberg galaxis, sorra jelentek meg és fogytak el több tízezres példányszámban a hirtelen támadt celeb-művek, amelyek felettébb igénytelen stílusban teljesítik ki szerzőik magánmitológia-építő szándékát, azaz semmiről sem szólnak. Sikerült elbuktatni a felelős magyar irodalmat, a semmit-mondást pedig piederasztátra emelni.

Ugyanez a paradigmaváltás az értékorientált irodalmi körön belül már jóval előbb lezajlott. Valamikor a hetvenes években kezdődött. A jól átgondolt és megszervezett hadjárat főbb stratégiai pontjai nagyjából a következők voltak:

Hozzászólás Kovács István *Közéletről és irodalomról – a közelmúltról és a még közelebbi jövőről* című, előző számunkban megjelent írásához

A közönséget ki kell iktatni az irodalmi értékképzés folyamatából, olyan művekre van szükség, amelyek nem foglalkoznak a társadalmi folyamatok elemzésével, ábrázolásával, amelyeknek nincs nemzeti karakterük (ez a törekvés a divatra érzékeny szerzők névadási gyakorlatában tetten érhető: szereplők csak a legritkább esetben viselnek magyar nevet), amelyeknek nincsenek etikai vonatkozásaik, csupán szövegkonstrukciók, de amelyeket a kritika vitathatatlan értéként kezel.

Az irodalompolitika megtalálta a megfelelő tehetségeket a terv megvalósításához, a szükséges anyagi feltételeket pedig költségvetési forrásból, a szerzői jogi bevételek célzott átcsoportosításával, a magán mecenatúra, főként a Soros Alapítvány bevonásával biztosította. A kiválasztottak kiemelt munkakörülményekhez, ösztöndíjakhoz, szerkesztői, egyetemi állásokhoz, könyvtári megrendelésekhez, média-nyilvánossághoz, díjakhoz jutottak, könyveiket lefordították a nagyobb nyugat-európai nyelvekre, segítették – anyagilag is – megjelentetésüket. Tették mindezt álságosan a minőségelvre hivatkozva, világnézeti semlegességet hirdetve. Mára az így kialakított tekintélyrendszer önfenntartóvá vált. Az egyenlő feltételek biztosítása a továbbiakban a régi, internacionalista kultúrpolitika folyamatosságát biztosítaná.

A változtatáshoz átgondolt irodalompolitikai koncepció kidolgozására és érvényesítésére van szükség, ha nem is ugyanolyan erőszakos és brutális programra, amelynek következtében a jelenlegi természetellenes állapot kialakult.

A népiség eszmeköre, poétikai rendszere, világképe – ahogy azt Horváth János kifejtette – Petőfi és Arany művével ért el első csúcspontjára, de a huszadik század végéig a magyar irodalom meghatározó iskolája lett, remekművek sorával gazdagítva irodalmunkat. Tette mindezt úgy, hogy az általa képviselt – Czine Mihály kifejezésével élve – „érzület” iránt elkötelezett alkotók számára csaknem határtalan esztétikai szabadságot biztosított. A népiséget nemcsak az internacionalista, individualista szemléletmód követői, de az úgynevezett polgári felfogás hívei is támadták, s mára sikerült az irodalmi értékrend perifériájára szorítaniuk. A három szemléletmód az igazán termékeny korszakokban együttesen fejtette ki hatását, a népiség mindig központi szerepet játszott, azt kiegészítve, megtermékenyítve éltek mellette más esztétikai és világnézeti megközelítések, a huszadik században például a Nyugat által képviselt irodalom-felfogás, valamint a Herczeg Ferenc és Tormay Cecile nevével fémjelzett polgári-nemzeti konzervativizmus. Mindezek a társadalmi magatartásformák, esztétikai elképzelések adtak értékes alkotásokat a

magyar irodalomnak, s küldtek fejlődéséhez, folytonos megújulásához elengedhetetlenül szükséges impulzusokat. Ha a népiséget mint központi hatóerőt a magyar irodalomfelfogásból kiiktatjuk, a nemzettudat gyökerét irtjuk ki. Akiknek ez a céljuk, azok számára természetesen az eddigi irodalompolitika gyakorlata megfelelő, ha azonban egy öntudatos, cselekvő és egységes Kárpát-medencei nemzet tagjaiként szeretnénk elképzelni az életünket, a jelenlegi állapotot változtatni kell.

A népi, nemzeti elkötelezettségű irodalom szellemi öröksége, ha az irodalomtudomány szemléletmódjában, az oktatás kánonrendszerében, a médianyilvánosságban nem következik be rövid időn belül gyökeres változás, feledésbe merül, megújítása lehetetlenné válik. A néplélekben, a közösségekben gyökerező történetek, érzések, gondolatok megjelenítését az egyetemeken, középiskolákban, a tömegkommunikációban érvényesülő hangadó kritika ma önmagában is esztétikai hiányosságnak tételezi. Kritikáját azonban nem fejt ki, az érintett műveket negligálja, figyelemre se méltatja, eltünteti az olvasók elől.

Ha azt szeretnénk, hogy ez a folyamat mérséklődjék (ideális helyzetben megálljon, esetleg a visszájára forduljon) és a fent említett értékek visszanyerjék hatóerejüket, ugyanazokkal a társadalomtechnikai eszközökkel kell képviselni őket, amelyekkel lenullázásuk a természetes társadalmi értékképző reflexekkel szemben a közelmúltban megtörtént.

Mindenekelőtt az eddigi ellenállás műhelyeit, közöttük is elsősorban a Magyar Írószövetséget kellene cselekvési helyzetbe hozni. Ugyanazokat a lehetőségeket kellene számára és a vele együttműködő műhelyek számára biztosítani, amelyeket a jelenlegi irodalmi elitet helyzetbe hozó irodalompolitika az irodalmi másság értékleépítő műhelyeinek biztosított.

A magyar irodalmi értékorientáció egyensúlyának helyreállítására nem azért van szükség, mert az önmagában érték, hanem azért, hogy általa a magyar irodalom visszanyerje legfőbb erőnyeit, problémaérzékenységét, a kollektív tudat iránti elkötelezettségét, etikai tartását, mindazokat a tulajdonságokat, amelyek eddig is alkalmassá tették a nemzeti önvizsgálatra.

A népiség eszméjében megújuló magyar irodalom legfőbb feladata az volna, hogy legalább részben feldolgozza a magyar emlékezet tabutémáit. Mutatóban csupán néhányat említek közülük: Magyarország első világháború utáni széthullása; a magyarság felörlése; a kitelepítések; a határon kívülre rekesztett magyar közösségek megsemmisítése, beolvasztása, elüldözése; a magyar etnikum elleni népiirtás országon belül és az utódállamokban; a második világháború igazi arca, a

meggyalázott asszonyok százezreinek sorsa, a szibériai hadifoglyok szenvedései; a magyar vidék ellen az ötvenes években indított hadjárat; a kereszténység jogfosztása, a keresztény mozgalmak szétverése; abortuszragály; az ötvenhatos áldozatvállalás tragédiái; az ötvenhatot eláruló, megtorló kommunista elit regnálása, rendszerváltó szerepe, hatalommegtartása; az utódállamok politikai akarátának érvényesítése a mai és tegnapi, tegnapelőtti politikai elit köreiben; besúgók és besúgottak viszonya; a mai újkapitalizmus féhérrabszolga rendszere. Oldalakon át lehetne sorolni a feldolgozatlan vagy csak részben feldolgozott témákat, amelyeknek a szociográfiai és a szépirodalmi művekben egyaránt helyük volna. A pillanatnyi helyzet az, ha egy-egy mű hiteles képet fest is valamely társadalmi problémáról, a legkritikább esetben nyeri el a kritikusok és az olvasók figyelmét, tehát nem épül be az irodalmi párbeszéd folyamatába, nem válik önismeretünk részévé. Mindenki a politikailag korrekt sablonok visszamondását várja az irodalomtól. Ennek a divatnak a követése pedig semmivel sem célravezetőbb, mint annak idején a szocialista realizmus doktrínáinak elfogadása.

Kossuth szerint ipar nélkül a nemzet félkarú óriás, önismeret nélkül pedig, módosítva a kossuthi szállóigét, mondhatjuk, félkarú törpe. Törpe létünk záloga a nemzeti önismeret hiánya. Ha süllyedőből emelkedő nemzet szeretnénk válni, vissza kell nyernünk az önismeret képességét. Ez pedig sehogy másként, csupán a felelős, a több mint ezeréves kulturális emlékezetközösség tanulságait vállaló írástudók munkája és a rájuk figyelő közönség közös akarata révén lehetséges. Egyéni, elszigetelt próbálkozások is hozhatnak ered-

ményt, de az irodalom társadalmi hatóerőként csupán az alkotómunkának teret és távlatot adó műhelyek működőképességének biztosítása által jelenhet meg.

A megfelelő körülmények kialakításához három tényező együttes hatására van szükség: egyrészt a fenti célok, elképzelések szerint kialakított irodalompolitikára, másrészt az önismereti, nemzeti irodalom iránt fogékony és elkötelezett nagypolgárságra, harmadrészt, de nem utolsósorban, az alkotásait elfogadó, befogadó közönségre. Jelen pillanatban a politikai erők egyike sem akarja magát elkötelezni, semmiféle irodalompolitikai elképzelés nem fogalmazódik meg, mondván, a politikának semmi köze az irodalomhoz. Ez a magatartás pedig a selejtnak nyit szabad utat, a szemetet segíti a felszínre. A nagytulajdonosok többsége nem is magyar, ha magyar, akkor meg hallani sem akar a magyar irodalomról, különösen akkor nem, ha nemzeti témáink feldolgozásáról van szó. A közönség jelentős részét a sznobéria, a reklám és a könyvterjesztő hálózatok tájékoztatása tereli, sajnos az ellenkező irányba. Az első lépés megtételére a politika szereplőinek volna a leginkább lehetőségük, de eddig ennek a lépésnek a megtételére egyikük sem akart vállalkozni. Jó volna, ha ez a politikai óvatosság megváltozna.

Ha mégsem, marad az eddigi kurucvirtus, lehet eredményt elérni így is, itt-ott kisebb-nagyobb győzelmeket aratni a folyamatos veszteségek közepette. A harcban azonban, amelyet a globalizáció néven terjeszkedő amerikanizált fogyasztás-civilizáció vív a magyar nyelv, a magyar gondolkodás és a magyar érzés ellen, helytállni és a megmaradás reményét sugalló területeket visszafoglalni és megtartani nem lehet.

Húsz író, Pályatükrök.
húsz kritikus Húsz portré fiatal alkotókról
 Ekler Andrea–Erős Kinga (szerk.)
 Bakos Zoltán fényképeivel
 Kortárs Kiadó, Bp., 2009.

Ekler Andrea és *Erős Kinga* szerkesztésében jelent meg a *Pályatükrök* antológiája. Tanulmányok és Bakos Zoltán portréfotói szemléznek negyvenévesnél fiatalabb írókat, költőket. A szerzők s az alkotók között rokonszenves kölcsönösséget figyelhetünk meg: egyik-másik irodalomtörténész és kritikus maga is költő, s a vers vagy az elbeszélő műfajok művelői között is akadnak irodalomelméleti szerzők. Az *Előszó* szerint nem irányzatok alapján választottak húsz író, költőt s ugyanannyi kritikust, hanem *minőségi* meritést végeztek. Egységesen kezelték a *magyar író* fogalmát, legyenek bár fővárosiak, vidékiek vagy az elszakított területeken élők. A költők és elbeszélők aránya nagyjából négy az egyhez, de többeket költőként is, elbeszélőként is értékelnek.

Meggyőző az indítás a sokoldalú *Nagy Gáborral* – az esszé szerzője a jó nyelven író, körültekintően dolgozó, világirodalmi hatásokra is kitekintő *Babus Antal*. Elsősorban költőként, formaművészként értékeli a latin-amerikai és az ógörög kultúrkörben tájékozódó, nemzeti sorskérdéseinkre érzékeny Nagy Gábort – de figyelmet szentel a regényírónak is. Az *Álmatlanok és álmodozók* remek szatíra, *A Mester és Margarita* szerkezetét követő, de honi színekkel teli regény a nyolcvanas évek vidéki Magyarországról kitűnő olvasmány. Nagy Gábortól minden műnemben sok „újat és merészet” várunk még.

L. Simon Lászlót Zsávolya Zoltán mutatja be. Különösen hatott rám az élet ízeit bővérűen megidéző költő és a katedráról beszélő, mindent éteri fogalmakká átlényegítő esztéta közötti különbség. *L. Simon* úgy avantgárd költő, hogy a hagyományt sem nyelve, sem gondolkodásmódja nem sérti. Tisztán fogalmaz tanulmányaiiban is, mint fő mestere, Kassák Lajos, vagy mint idősebb pályatársa, Papp Tibor. Az avantgárdot jelzészerűen használja: érezteti, hogy legfőbb hagyományaink őrzőjeként is modern ember, a verstechnikában, a könyvtervezésben, a „konstruktorshipben”. A róla szóló esszé azonban a műnyelv példája latinizmusaival, mondatlabirintusaival. Így ír például *L. Simon* zsolttáros verseiről: „Ezekkel a szöveg-alkalmi» (mert saját tartalmi anyagukhoz a zsolttári »cselekménymintázatokat« jelentőségtulajdonítóan, jelentőségteljesen odakapcsoló) költeményekben a már bizonyosan programszerű emb-

lematikussággal végrehajtott bibliai szövegkiemelések (precízebben meghatározva: zsolttárszegmentum-implikálások) révén – azokhoz társítva ...” Megszakítottam a mondatot, mert még messze az állítmány. Minek a „bibliai idézetek”-nél „precízebb”, azaz kacifantosabb meghatározás? Zsávolya fölkészült esztéta – arra szeretném rábeszélni, hogy írjon magyarosabban és világosabban. Olvasói többen és szívesebben követnék igényes gondolatfutamait.

A Lackfi Jánost ismertető *Wutka Tamás* kissé körülményesen kezdi el esszéjét, de a második oldalon ráta-pint a lényegre: az irodalom és az élet egyensúlyával törődő, különös gondra. A kritikus szerint nehezen dönthető el Lackfiról, hogy „versei gyerekekhez vagy felnőttekhez szólnak-e inkább?” Mégis, van válasza: „Hát mindazokhoz, akik arra fogékonyak, akik megszólítva érzik magukat általuk”. *Wutka Tamás* úgy véli, *Lackfi* egyszerre szól a szülőhöz, aki felolvas, s a gyerekekhez, aki őt hallgatja. Meghitt kapcsolat alakul ki így: a hangos olvasás használ a versbefogadásnak. Ezeknek a pedagógiában is hasznosítható, gyakorlatias tudnivalóknak – ma, a képernyővel folytatott, egyenlőtlen konkurenciaharc idején – nagy a keletjük.

Fontos azonban a költői én vizsgálata is. A nyelvi játék s a formai varázslás mellett *Wutka* a kíváncsiságot is *Lackfi* nagy ihletőjének tartja. Nemcsak az önmagán kívüli világra s a régi és új irodalomra kíváncsi, hanem saját lélektanára is, arra, ahogy lecsapódik benne a külvilág, s új valóságot indukál képzeletében. *Lázár Ervin*ről írt – s a tanulmányban idézett – búcsúverse rám is erősen hatott, együtt van benne a játékoság és a tragikum iránti fogékonyosság, akárcsak a felnőttmesék nagymesterében.

Erős Kinga, a könyv egyik szerkesztője mutatja be *Szentmártoni Jánost*, aki a könyv néhány alkotójával együtt mai líránk élére vág. A költő kezén „nem rideg formaversek születnek, hanem olyan líra, amely rámutat arra a tényre: az ember drámai lény, akit a szent hétköznapiak emelnek fel”. Remek sorokat idéz a létben otthonát kereső s meg is találó szerzőtől (*Dunavarsányi levelek 4*) – ezzel költészete súlypontjára tapintott rá. Mindennapisága „nem engedi meg, hogy lírai hőssé váljék”, de éppen így rajzolódik ki mindnyájunkéval rokon emberi arca. Értékelése hitelesen hangzik: „líráját olvasva egyre inkább meggyőződés, hogy olyan költő versei ezek, aki számára a vers belső szükségszerűség, s bár témavilága szűkösnek tetszhet, mégis képes úgy építkezni élményeiből és emlékeiből, hogy azok megfelelnek a Kosztolányi állította mércének: »...a jó költők kézzelfoghatóak, izgatóak, érzékiek«. Nagy szó, amit az esszéíró a költőtől idéz: „hisz a költészetben, »mint örült alkímisták a kémia angyalában«”.

A kötet másik szerkesztője, *Ekler Andrea* vezet be minket *Iancu Laura* költői világába. A moldvai születésű költőnőt fokozott érdeklődés kíséri mindazok részéről, akik nem közömbösek az egyetlen, a Kárpátokon túli magyar ajkú népesség nyelvjárása, sorsa és kultúrája iránt. Származási helye, nomen est omen, Magyarfalu. Életre szóló szociográfiai téma. Szavain úgy csüng itthoni közönsége, mintha *Julianus* barátot hallgatnák eleink a középkori Baskíriában rekedt magyarokról. Hozott is magával *Iancu Laura* eddig ismeretlen népdalokat, meséket, régi falusi fotókat. „Köteteit kezünkbe véve, feltétlen tegyük félre előzetes elvárásainkat, feltételezéseinket. Ne a csángó költőt keressük, hanem a költő lírájára legyünk nyitottak” – figyelmeztet az irodalomtörténész.

Mi foglalkoztatja *Iancu Laurát*? „Tematikailag Isten, a magány és a szerelem dominál az első kötet verseiben, többnyire finoman egybeszőve” – írja *Ekler Andrea*, meggyőző idézettel illusztrálva. A könyv egyúttal a felnőtté válásról szól, arról, hogy a fiatal hölgy másoknak immár támasza is. A távoli magyarság hírnökeként az élet kezdetén érzi magát – „Amott az álomi lét / Emitt a létet túlélő / Álomok mámor”. Erkölcsei értékrendje „nem kioktató, de határozott”. Elbizonytalanodásaiban is tartásos, mert „mintha azt pontosan tudná, mit nem akar”, ám „visszatérő keresztény motívumrendszerével a tudatos keresztcipelést, sorsvállalást emeli ki”. A lét s az emlékezet kérdéseiben mérlegeli, „mi az, ami kiállja az idő próbáját, mi maradhat fenn”. Erkölcsei igényessége *Nemes Nagyra*, tragikus hangja – egy *Pécsi Györgyi*-idézet szerint – *Hervay Gizellára* emlékeztet. „Képei (...) nekifeszülnek az emberi létet övező káoszhoz, lírájának szubjektív vallomásokból egy kiforrott értékrend is láthatóvá válik” – ezt is igazolja az idézet: „egyre magasabb ára van a létnek”.

„*Térey János* – fiatal kora ellenére – alighanem a legismertebb kortárs költő”, mondja merészen (és önzetlenül) költőként ismert kritikusa, *Prágai Tamás*. A folytatás is érdekes: „helyet kaphat egy nagyon tágra értelmezett posztmodern kánonban is, de munkái nem helyezhetők el maradéktalanul a ma divatos művészetelméletek közt”. Szerintem annyi féle kánon szükséges, ahány hiteles költő van. Vagy az már nem kánon? – annyi baj legyen... *Prágai* izgalmas drámák szerzőjeként is bemutatja *Téreyt*, de a költőre teszi a hangsúlyt. Rokonszenves, hogy a költő *Zrínyi* művéből, *A vitéz hadnagyból* vette modelljét egyik alteregójához. A protestáns énekköltészettől (*Mikesen át*) Adyig ívelő stílustörténeti folyamatot is *Térey* költészete mögé vetíti a méltató.

Fontos a mottóul választott sor: „A tragikus hangoltság a tisztánlátás maga”. Próbálok beleérteni ebbe az

„ambivalens magyarságtudatot”: talán szép költői hagyományunk, a nemzeti önkritika keres így teret magának. A „kritikai attitűd” más szempontból is jellegzetes *Térey*-vonás. Bírálatra készen szemléli világát, sokat bízva az intellektus erejére. A tanulmányíró nem mindenben azonosul a költővel, de épp így kelt íranta érdeklődést.

A filozófus-irodalmárként és költőként ismert *Végh Attila* ismerteti *Győrffy Ákos* líráját. Paradoxonnal indít: „a költészetnek – amelynek természetesen semmilyen feladata nincs – az a feladata, hogy...”, és: „A legközelebb és legtávolabb önmagunktól vagyunk”. Így is jellemzi a fotóján tűnődő *Győrffyt*. Tetszik, ahogy a szakfilozófiában otthonos irodalmár olvasói impresszióit vállalja: „Hideg van ezekben a versekben, mert ezek nem rózsás lányszoba-tapéták, hanem jelek a szakadék falán”. A hatvanas-hetvenes évek napi sajtója még átkot szórt volna egy költőre, ha ezt mondták volna róla *Goethével*, fonákul: „*Győrffytől* idegen minden, ami »emberi«.” *Végh* azonban nem a költőt, hanem az emberit kérdőjelezi meg, s ezzel helyükre teszi a dolgokat. Tudja, mily sokszor a gyarlóság mentegetésül használják az „emberi”-t. Úgy sejtem, több köze van a költőnek az angyaloktól irtózó *Rilkéhez*, mint *parnaszusi* kellékektől megszabadított tájképeiből sejtethetnénk. Kitűnő megállapítás: „A nyeglén prózai (...), magukat posztmodernnek érző költők között van valaki, aki még tudja, hogy a földön bukácsolva időnként föl kell nézni az égre, különben pofára esünk”. *Végh* néhány fundamentális bölcsességgel zárja mondókáját, melyeknek nem mindig van köze *Győrffy* verseihez, de kinyilatkoztatásai is rangot adnak a költőnek.

Végre egy novellista: *Elek Tibor* irodalomtörténész *Szabó Tibor Benjámin*t ismerteti. A Gyulán élő író kényes témát feszeget egy református paptanár s egy bimbózó lány szerelméről. A konvenciókon áttörő kapcsolat lényege az a ritka-szép alkalom, hogy a felek meglátják egymásban azt a lényt, akinek „van valami a tekintete mögött, aminek a másik fele bennem van”, s ez fontosabbnak bizonyul, mint a nagy korkülönbség. A szerző mitikus jelképrendszerben is elhelyezi szereplőit, s ezáltal a honi és világirodalom jókora tartományával létesít kapcsolatot.

Némileg hasonló problematikát érint *A lányos apák puskája* című novellagyűjtemény – alcíme: *Kisprózák, Szerelmek, Loliták*. (*Nabakov* hősnőjéről van szó.) Ezekben a történetekben is erotikus és erkölcsi kérdéseket boncolgat a szerző, boldogságtani összefüggésben persze.

A 47 – *Démonok ideje* című könyvet jóval több lektúr- és sci-fi-elem fűszerezi, miközben archetipikus mítoszokra utalva teremt sajátos ötvözetet. A regény „felkavaró álmra emlékeztet, amelyből nehéz az ébredés, mert a körülöttünk lévő nappali világ elemeiből

táplálkozik”. A módszer divatos filmeket is idéz, ezért óvatosan fogadom a kritikusi summát: a posztmodern korszak multával „újszerű módszer” létesül a műben.

Kritikairódmunk kitűnősége, *Papp Endre* kalauzol minket *Falusi Márton* költészetébe. Falusi filozofikusan közelít a vershez: „A művészi megismerés létmódja veszendőbe ment” – ebből a látéletből indul ki a Nagy László-i líra híveként. A megismerés elvontabb formái, így a filozófia is, erőszakosabb szellemi művelet, mint a líra – mondja. A kijelentés önellentmondás, mert filozófiai művelet maga is. Ettől még vállalható – a gyakorlat dönti el, mennyiben igaz. Papp Endre ellenpróbát tesz, és elismeri, hogy a költői nyelv szükségképpen tartalmaz hagyományos (értékmegjelenítő) és azoktól idegen elemeket, a „hideg, mesterséges, praktikus és profán világ” nyelvi kellékeit. E kétféle minőség egymásnak feszüléséből születik a mai vers, Falusi Mártoné is – a Hittelben közölt *Vendégségben Nagy Lászlónál* című szellemidézése a létharcra kényszerült tradíció győzelmét jelzi. A megoldottnak hitt kérdések az új viszonyok közt már nem azokat a régi válaszokat vonják maguk után, ezért ismét szembe kell nézni velük. „És egyedül hitünk / maradt a versben” – ez sem csekélység.

Rózsássy Barbara költészetének titkait *Vincze Ferenc* író és kritikus tárja föl nekünk. Megfog ez a jellemzés: „a megszólaló csak egy másik entitás fényében, tükrében – biztonságában és jelenlétében – tud szóhoz jutni” (v. ö.: „...csak másban moshatód meg arcodat”) „Az önmegismerés vágya” az én és a más közti viszonyban az öntükröződést s a másságot egyaránt szemléli, és bővülő fölismerésekhez vezet. Vincze jól látja, hogy a formáért való küzdelem ugrásszerű fejlődést hozott a kötött formájú művekben, akkor is, ha „a hiány, a világ és a viszonyok széthullásának tapasztalata” csapódik le a bennük. A klasszikus formák gazdagodó műveltséganyagot vonnak magukhoz. Vincze a rímek közül csak a funkcionális összecsengéseket ismeri el – ez tévedés, különösen a modern versben, amely a tartalmi-formai harmónia felbomlásáról szól, s még az én egységét is megbontja (Reverdy módján): „Küszöbön túlról ha visszanezel, keresed otthonára lelt éned”. A látélet érett költőt jelez.

Pécsi Györgyi a kihalóban levőnek hitt elbeszélő költészet művelőjét köszönti *Szálinger Balázs* személyében. *A helység kalapácsa* modorában megszólaló költő tán észrevette, hogy egy-egy időszakban milyen feltámadásai voltak ennek a XIX. században virágzó hagyománynak (Weöresnél, Juhász Ferencnél, Nemes Nagynál, Nagy Lászlónál, Kálnokynál – Tandori, Tolnai pszeudoepikai műveiről nem is beszélve). Pécsi Györgyi szerint második korszakában Szálinger „embe-

riségműveket” ír. Szükségképpen jut el a mitológiát görgető eposzokhoz, „az emberi lét alapkérdéseit és az emberi természet teremtő-pusztító erejének ontológiai dilemmáit gondolja el újra”. Ezzel Tornai József szellemi rokonságába kerül – a maiak közül ő lehet példaadó mestere a *Faust* vagy a *Kalevala* motívumainak újragondolásával, igaz, parodisztikus kiadásban. Vitatnám, hogy „a késő-nyugatos, újholdas hagyomány... (a nyolcvanas évek második felétől) uralkodónak számít a kortárs lírában” (szerintem Pilinszkyvel volt a csúcson az Újhold-líra), de azt elfogadom, hogy Szálinger Balázs ezt a tradíciót is mozgósítja összetett stílusában. Az „emberiségművek” híveként a költő a szülőhelyéül szolgáló „provinciát” is éppúgy vállalja, mint Kányádi – mondja az irodalomtörténész. Az ifjú költőtől sem áll távol a furfang és a humor – a kritikus hihetően kapcsolja nagy elődökhöz az új idők dalnokát.

Orbán János Dénest hozzá hasonlóan erdélyi illetőségű költő, *Farkas Wellmann Éva* vette pártfogásába. Orbán két műfajban jeleskedik, versben és prózában. Alakult Székelyföldön egy Előretolt Helyőrség nevű (P. Howardot kedvelő) íróársaság, amelyből vele együtt több szerzőt is bemutat az antológia. Orbán első kötete nagy visszhangot keltett „pajzán, néha durva hangnemével”, írja a méltató. Egy kritikus szerint „Az immár gátlátalan, posztfreudi *szexmajom* még sohasem vált ilyen mértékben (ál)lírai alannya – legalábbis *nyelvvidékünkön* nem”. Szokolczay szerint „ez a féktelenség alighanem érző szívet takar”. A patetikus és a szép irodalmat zsigerből utáló kritikusok mindenesetre jobban örülnek a piszkosfredi, tropauerhümeri „beszédmódnak”, mint Radnóti hű olvasói. P. Howard és Radnóti sors- és kortársak voltak, de közülük Radnóti a költő. Miért kell újabban helyet cserélniük az egyetemi katedrán állók szerint? Rejtő észjárása is hódíthat a lírában – mint Orbán verseiben –, de nem hinném, hogy szobordöntögetésre kell használni. Háromszor nevettem az „Uram, a késemért jöttem”-en, negyedszerre untam. Radnóti *Járkálj csak halálraitéltjét* egyre inkább a magaménak érzem.

A Székelyföld című, csikszeredai folyóirat körül csoportosuló íróraj alkotója *György Attila*; őt *Fazekas Ibolya* mohácsi születésű, Budapesten élő kritikus mutatja be. Nagyon megnyerően ír erről az isten háta mögötti, „mégis új és magyar” társaságról. Cs. Gyimesi Évát idézi, iróniájával egyetértve: „A transzközép ifjúság csúfolkodni merészel a szentséges Tradícióval”. Hogyan teszi ezt György? Az irónia megfordításával. A székelyföldi ember keserédes öniróniája nála a történelem tragikus pátoszába csap át, és ezáltal már a pesti bölcsészkar „szentséges Tradíciójával”, a deheroizálás ki tudja, hányadik hullámával dacol. Egyik könyvének

címe: *Harcosok könyve*. „A harcos jelentését kitágítva, metaforává növesztve a léthez és a létezéshez való helyes viszonyt fogalmazza meg, misztikus magasságokba emelve a harcoslétet”. Publicistaként is ennek akar megfelelni. Méltatója szerint a retorikától és a moralizálástól sem riad vissza. Ha erről ítélkezünk, helyzetértékelés is szükséges hozzá, az *ottani* olvasók igénye, s a hatni tudás. A hótt’konzervatív góbéskodás iránti gyanakvásunk menten eloszlik, ha vesszük a humort György Attila kétszeresen megcsavart írásmódjában. Fazekas Ibolya kitér a hagyományok sajátos kezelési módjára, a kétely útjait megjárta bizonyosságra: „Otthon vagyok, mint hüvelyében a kard” – idézi a költőt. Valóságként vállalja álmait, hogy egyenlő esélyei legyenek a csüggesztő valóval.

Sturm László tekintélyes kritikus, a bátran, mégsem vagdalkozva bírálók megbecsülendő típusából. *Lövetei Lázár Lászlóról* írt portrét – ő is az Előretolt Helyőrség csapatához tartozik. „A jól sikerült versek elérik a szükséges arányt” – így érdemes bemérni a teljesítmény viszonylagosságát. Legjobb művei adják meg a költő rangját, melyet nem ingatnak meg a halványabb darabok. Antik formái bizalmat keltenek. Ellenfele az unalom; ez a költészet egyik legérdekesebb témája, ahogy Weöres is megírta egyszer Kálnokyról. „Az evidencia körüli fontoskodás komikuma” is érdeklődést ébreszt, akárcsak a „törvényes deviáns” bemutatkozása. Megannyi eszköz ahhoz, hogy a vers ne legyen unalmas. Sturmot azonban nehéz levenni a lábáról: rákérdez, hogy vajon nem súlytalanodik-e így el a vers. A kihívó gesztusok jelzik: a személyiség önvédelme rejlik e stílusban. Az *Állampolgári kötelesség felfüggesztése* s a hasonlók ez irányba mutatnak. Egyaránt bátorítom a költőt és kritikusat: vállalják hitüket akkor is, ha nem mindig kellemes a másiknak. Pilinszky *Harmadnaponjával* is oly profánul játszik a költő, hogy nekem is ejnyebejnyézhetnékem támad. De legyen csak „tiszteletlen”, ha így küzdheti ki a tiszteletreméltóságot, a sajátját.

Bertha Zoltán is régi jó ismerős a kritikusok sorában – irodalomszolgálati étoszát negyed százada becsülöm, pedig nagyon fiatal volt még, amikor egy JAK-füzetel elindult a pályán. *Király Farkas* költőről írja meg, mennyire rokonszenvezik „szókimondó, depoetizáló, rokonszenves tekintetnélküliségével”. Ezek az erdélyiek vagy mindent felforgatnak a versben, hogy ne legyenek provinciálisok, vagy tüntetően vállalják a peremhelyzetet. Nemes Nagy Ágnes és Hervay Gizella „tárgyas-absztrakt” stílusának hatását éppúgy fölfedezi Bertha, mint a „reduktív-szóötletes” tandorizmusokat, de régies és látomásos elemeket is észlel. Micsoda

eklekticizmus – de ha sikerül, így kiálthatunk fel: micsoda összhang! S minő játékoság, hogy a „meg-egye” szót így írja le a költő: +1E. Sok minden kavarog itt. Én Szilágyi Domokosra mutatnék: nézzük meg, hányféle indítatásból ötvözött már ő is omagyar-szupermodern-költészetet.

Néhány éve, a Petőfi Irodalmi Múzeum műsorában hallottam először *László Noémi* verseit. Azóta is a nemzedék kiemelkedő tehetségeként tartom számon – ő is „előretolt helyőr”. (Értsük bár Rejtő humorával vagy Balassi végvári vitézeinek reneszánsz derűjével.) *Papp Ágnes Klára* Budapesten és Kolozsváron élő tudós tanár mutatja be őt. Jól látja, hogy a fegyelmezett formáktól az önfeledt mágiáig mindent tud. Álomi, mint Weöres, olyan dallamos, légies is. Önironikus humora is van; értékelője szerint egy ideje elkomorult, s verseinek hétköznapiságába rezignáció vegyült. Olyan magasságra juthatott, hogy a *hogyan tovább?* ott már ijesztő kérdés. A *Majd emlékezni jó lesz* József Attila-utalása annak jele is lehet, hogy nem a magasság, hanem a mélység (bölcesség) lesz a következő állomása. Szorítok a költőnek, hogy sikerüljön.

A Kolozsváron élő *Karácsonyi Zsoltot* a marosvásárhelyi eredetű, Pesten élő *Koncz Tamás* vezeti föl. „Verseivel szemben... nem működnek a hagyományos olvasati módok – így a kritikus – dekódolás szükséges hozzájuk. Adys mondásai ironikus gesztusokkal változnak, s a „szeszélyes kanyarulatokat magyarázni nem, csak követni lehet”. Az elemzésből *Az eltévedt lovas* helyzetértékelése sejlik föl, s a törekvés ennek meghaladására. „Egyszer csak „Az elbeszélő végképp kivonul a tájból, mögötte hadurak, lovagok, hólepte mezők maradnak el.” Úgy vélem, az erdélyi magyar értelmiség megértése is a tét, amikor a költő verseit „dekódoljuk”. Az értékelő szerint *A nagy Kilometrik* kötete kibontakozást hoz, de továbbra sem szabadulhatok *Az eltévedt lovas* kényszerképzetétől: „nincs vodka és / sör sem, / csak a versbéli / vaddisznó / horkan, / aztán az is el- / tűnik a ködben”. Együttérzőn kérdelem, amit Ady lova kérdezett: „Mi lesz ebből, tekintetes úr?”.

A Marosvásárhelyről áttelepült *Nagy Koppány Zsolt* szépprózáját *Dobás Kata* fővárosi kritikus méltatja. Szerinte az író első kötetében (*Arról, hogy milyen nehéz*) „sorra vesz jó néhány nagy múltú irodalmi formát, és azok jellegzetességeit felhasználva létrehoz egy olyan szövegvilágot, ahol ezek a formai szabályok nem a megszokott módon működnek”. Vagyis stílusparódiákkal állunk szemben, s ez Dobás Kata szerint „nem nevezhető műfajnak”. Hogy mást ne mondjak: Arisztophanész Euripidészt parodizáló vígjátékai vajon műfajon kívüliek-e? Ha a bíráló sokallja az erdélyieknél

is hódító paródiát és dekonstrukciót, akkor ezt nem innen megközelíteném meg. Használható-e ez az írásmód szembenézésre a kor égető kérdéseivel? – inkább ez merül föl bennem. A tehetség még nem ezen fordul meg, a teljesítmény értéke bizonyára igen. Helyeselhető „a szkeptikus távolságtartás a nagy igazmondókkal szemben”, ha kiderül, mit hoz az író a régiek helyébe. Ám a polgárpukkasztáshoz még nincs elegendő polgárságunk Erdélyben, s az újonnan neveltek többet tudnak a tréfás utáztatokról, mint az eredeti értékekről. „A legtöbb, amit tehetünk, talán az, hogy igyekszünk mindezt nem túl komolyan venni” – írja Dobás Kata, és megállapítja: az író „igen merész kérdéseket tesz fel írásai által”, s ehhez van kellő „öniróniája” és „virtuóz stílusa” is. Hogy nem naivista és nem illúziók rabja, azt elhiszem; csak azt nem tudom még, milyen célok vezetnek.

Király Zoltán kolozsvári költőt *Demeter Zsuzsa*, ugyancsak Kolozsváron élő kritikus ismerteti. Az erdélyi avantgárd irodalom legújabb hullámának vezető egyéniségét jelöli meg a költőben. „Az irányadótól eltérő hangneme miatt érdemel részben nagyobb figyelmet” – olvasom, és kezd furdalni a kíváncsiság: melyik az „irányadó” irodalom? Igaznak érzem a Fried István-idézetet: a regionális helyzetű szerzőknél fontos kérdés, hogy „milyen magyar és világirodalmi alakulástörténetbe igyekeznek betagozódni”. Eszerint fogadják vagy utasítják el a „kisebbségi» irodalmi, nemzet(iség)tudatot erősítő emblémákat, fogalmazzák meg azonosságukat vagy elutasításukat a transzszilvanizmus formáival, ideológiájával kapcsolatban”. A megidézett Bréda Ferencet idézve, Király „tematikájában, motívumkészletében közelebb áll az ún. »erdélyiség« hagyománykészletéhez”, mint nem egy kortársa. Vonzó megállapítás, hogy Király Zoltán közéletisége kötetéről kötetre jelen van, „legyen szó kolozsváriságról, román–magyar, magyar–magyar viszonyrendszerekről vagy akár a magyar történelemről”. Megnyerő, hogy „a magyar költészeti hagyományból (az avantgárd mellett, természetesen) talán legerősebben a népies, kurucos, szegénylegény-költészethez nyúl vissza”, és szövegeiben gyakori „a népdalt idéző ritmus- és rímképlet”, az

archaizmus, „a keserves és a ballada műfaji elemeinek avantgárd elemekkel való keverése”. Nevezetes kötetének címe: *Avantgárd keserves*, s mindez a bartóki elvet juttatja eszembe.

Ködöböcz Gábor egri irodalomtörténész ajánlja a székelyudvarhelyi eredetű *Csender Levente* elbeszélő művészetét. Miután a kritikus fölfedezi az író humoros bölcsességét, szinte magától értetődően utal a példaképre, Tamási Áronra. Novelláiban a szülőtte földön élők sorának, az Ábel-utódok „kényszerpályái és mozgáskényszeri” tükröződnek.

A síkszeredai kritikus, Pieldner Judit szerint Csendedt jobban foglalkoztatja „egy etnikum, egy régió identitásválságának pontos, precíz rögzítése, mint az írás manapság divatos önreflexiója, vagy a fiatal erdélyi író- és költőgeneráció(k) körében tapasztalható posztmodernkedés”.

Én megértem őket,

ha szinte kétségbeesetten keresnek kiutat a provinciálisból – de kalapot emelek, ha megtalálják helyi tenni-valójukat, és szellemi segítséget kínálnak sorstársaiknak. Csender az utóbbi utat választotta. A „líraiság, balladisztikusság, dokumentatív egzaktuság” ennek formai velejárója. A humor szinte a szülőföld öröksége, keserűség változatában is. A *Szűnőföldem* ennek látványos példája. „A *Szűnőföldem* négy flekken többet mond Csender mikrovilágáról és a nagyvilágról, mint egy négyszáz oldalas regény” – írta a szerző könyvborítójára Ferdinandy György. Tamási üzenete, az „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk”, Kányádi Sándornál így korszerűsödik: „Azért vagyunk a világon, hogy lehetőleg a szülőföldünkön lehessünk otthon”. S így a kritikus: „Csended Levente művészetének (...) üzenete az lehet, hogy az otthontalanságból hogyan varázsolhatnánk otthonosságot, s a létbeli kivettség, a világbeli hányattatás során miként találhatnánk meg minden Rodostóban Zágont”.

Várom az antológia folytatását, amelyben észak- és délvidéki szerzők is helyet kapnak. Ez a húsz fiatal író – s ugyanannyi kritikus – reményeim szerint az utat törte előttük.

Alföldy Jenő

Alföldy Jenő (1939, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, a Nemzeti Tankönyvkiadó nyd. főszerkesztője; József Attila-díjas. Kecskeméten él. Legutóbb megjelent kötetei: *Arany öntudat (József Attila-tanulmányok, 2005)*, „Egy szenvedély margójára” (2005), *Templomépítők (tanulmányok, 2006)*, *Csanádi Imre költői világa I-II. (Pályakép, Huszonöt verselemzés, 2009)*.

Barna T. Attila (1971, Vác) költő. Első, *Senkinémasága* című könyvéért Verskarácsony-díjban részesült 1997-ben. Legutóbbi kötet: *Valami jön* (versek, 2005). Salvatore Quasimodo különdíjas (2008).

Bíró Gergely (1979, Budapest) szerkesztő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar-kommunikáció szakán végzett 2003-ban. Azóta a Magyar Napló belső munkatársa. Budapesten él.

Cseh Károly (1952, Borsodszeg) költő, műfordító. A miskolci KELET Irodalmi Alkotócsoport vezetője. Legutóbbi kötet: *Gesztenyék ideje* (versek, 2007), *Atlantisz felé* (orosz versantológia, 2008). Az idén jön ki átültetésében *Kutyahűség* címmel egy német-osztrák-svájci versgyűjtemény és Gennadij Ajgi csuvas költő félszáz versét magában foglaló kötet *Csillagkép ablakban* címmel.

Döbrentei Kornél (1946, Pestszentimre) költő, író. 1991-től 2006-ig a Hítel szerkesztője. Többek között József Attila- (1991), Kölcsey- (1994), Balassi Emlékkard- (1998), Bárány Eötvös József-sajtó- (2001) és Alternatív Kossuth-díjas (2004). Legutóbbi kötet: *Tartsd meg a sziklát* (Egybegyűjtött versek, 2008).

Hegedűs Imre János (1941, Székelyhidegkút) író, irodalomtörténész. 1984-ben emigrált Ausztriába. Bécsben és Budapesten él. Kötetei: *Kör-folyosó – bécsi glosszák* (esszék, 2003), *A néma esküje*, (önéletrajzi regény 2004), *Benedek Elek* (monográfia, 2006).

Jakab-Köves Gyopárka (1971, Veszprémmvársány) az ELTE német szakán végzett 1995-ben. Jelenleg Szombathelyen él. *Fizetésnap* című novellája a Kráter Műhely Egyesület és a PoLiSz folyóirat Nyugat jubileumára meghirdetett pályázatán első díjat nyert.

Kiss Benedek (1943, Akasztó) költő, műfordító. A Kilencek alkotócsoport *Elérhetetlen föld* című antológiájában indult. József Attila- (1979, 1999) és Balassi Bálint-emlékkard-díjas (2003). Legutóbbi kötet: *Szomorún és boldogan* (2007), *Kata könyve* (gyermekversek, 2008), *Fénnyel-fütttyel* (gyermekversek, 2009).

Konczek József (1942, Magyaránór) író, újságíró. A Kilencek alkotócsoport tagjaként indult. Volt a Vas Népe munkatársa, az Ifjúsági Fórum és az azonos nevű rádiónyelv szerkesztője, majd újságíró vagy rovatszerkesztő különböző napilapoknál. 1994-től pedig az MTI külpolitikai szerkesztőségének munkatársa. Legutóbbi kötet: *A tájjal maradtam* (2006), *Formáért sóvárgó* (2008), *Az okos számára* (2008).

Kovács István (1945, Budapest) költő, polonista, történész, a Kilencek költőcsoport tagja. *A gyermekkor tündöklete* című regényéből *Budakeszi srácok* címmel játékfilm készült. Az MTA Történettudományi Intézetének főmunkatársa. József Attila-díjas. Legutóbbi kötet: *A barátság anatómiája I-II. (Írások a magyar-lengyel kapcsolatokról és a lengyel kultúráról, 2007, 2009)*. „Egy a lengyel a magyarral” (*A szabadságharc ismeretlen lengyel hősei, történelmi esszék, 2008*).

Ködöböcz Gábor (1959, Vásárosnamény) irodalomtörténész, 1983-ban végzett a KLTE magyar-történelem szakán, majd PhD fokozatot szerzett. Jelenleg az Eszterházy Károly Főiskola magyar irodalomtudományi tanszékének docense. Egerben él. Kutatási területe az 1945 utáni magyar irodalom. Művei: *Hagyomány és újítás Kányádi Sándor költészetében* (2002); *Értékvilág és formarend* (2003).

L. Simon László (1972, Székesfehérvár) költő, esszéíró. Az ELTE magyar-történelem szakán végzett. 2004-től a Magyar Írószövetség titkára, különböző folyóiratoknál dolgozik. József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötet: *Háromlábú lovat etető lány* (Palkó Tiborral közösen, 2009).

László Zsolt (1963, Szombathely) költő. A hetvenes évek végétől jelennek meg versei különböző napilapokban és folyóiratokban. 2003-ban az Árgus folyóirat egyik szerkesztője. Legutóbbi kötet: *Pernye és pecsét* (2003).

Móser Zoltán (1946, Szekszárd) fotóművész, tanár. A Pázmány Péter Katolikus Egyetemen és a kolozsvári Sapientia Egyetemen tanít. Írásai a mai magyar irodalommal, a modern magyar művészetrel, fotóesztétikával, a magyar középkorral, a népköltéssel és a népzenevel foglalkoznak.

Nagy Gábor (1972, Körmend) költő, irodalomtörténész. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar-német szakán végzett 1996-ban, majd 2000-ben doktorált. Jelenleg a szombathelyi Nyugat-magyarországi Egyetem docense. Legutóbbi kötet: *Ki a konkolyt vetette* (regény, 2009).

Oláh János (1942, Nagybérki) költő, író. A Kilencek alkotócsoport tagjaként indult az Elérhetetlen föld antológiájával. Az Új Kézirat Kiadó vezetője, majd 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992) és József Attila-díjas (1994). Legutóbbi kötet: *Vérszerződés* (novellák, 2001), *Por és hamu* (versek, 2002).

Petőcz András (1959, Budapest) költő. 1981 és 1983 között a Jelenlét irodalmi folyóirat vezetője, 1997-től főszerkesztője; 1983-ban létrehozta a Médium-Art underground művészeti stúdiót. 2002-től a Magyar P.E.N. Club alelnöke. Kassák- (1987), Graves- (1990) és József Attila-díjas (1996). Legutóbbi kötet: *Arcok* (elbeszélések, 2008).

Szalóky Diána (1991, Budapest) idén érettségizett a Leövey Klára Közgazdasági Szakközépiskola és Szakiskolában, Budapesten él. Jelenleg egy könyvesboltban dolgozik.

Szent Ernő (1939, Hódmezővásárhely) költő, grafikusművész. A Tanárképző Főiskola elvégzése óta (1961) Kisújszálláson él. A hetvenes évek végétől az irodalom egyre meghatározóbb szerepet kap tevékenységében. Első könyve: *Léghajón a mélybe* (1992), nyolcadik verseskötete: *A körkérdés vége* (2007).

Vári Fábián László (1951, Tiszaújlak) költő, kritikus. 1967-től 1971-ig az ungvári Forrás Stúdió tagja. Kárpátalján, Mezőváribán él. Kemény Zsigmond (2001), Bethlen Gábor (2003), József Attila- és Balassi Bálint-emlékkard díjas (2004). Legutóbbi kötete: *33 év* (válogatott versek, 2003).

Zakariás István (1979, Marosvásárhely) költő, képzőművész, jelenleg a PPKE Irodalomtudományi Doktori Iskola Esztétika Műhelyének hallgatója. Verseit több folyóirat közölte már.

Zalán Tibor (1954, Szolnok) költő, író. 1992 és 1997 közt a Szivárvány budapesti társszerkesztője, 1996-tól a Kolibri Színház dramaturgja, 1997-től a Kortárs Kiadó Új Látószög sorozatának líra-szerkesztője. 2003 és 2005 között a Duna TV *Gong* című kulturális hetilapjának műsorvezetője. József Attila-díjas (1987). 2005-ben a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjével tüntették ki. Legutóbbi kötetek: *Dünyögés, félhangokra* (versek, 2006) *Elfogult írások* (esszék, 2007).

Zsonda Márk (1984, Debrecen) költő. Iskoláit a Magyar Táncművészeti Főiskolán és a Pécsi Tudományegyetemen végezte néprajz, kulturális antropológia, régészet szakokon. Néprajzi kutatásait Székelyföldön, a Felső-Tisza vidéken, Baranyában folytatta.

Kulturális hírek

A Magyar Írószövetség programjából

A rendezvények helyszíne az Írószövetség Klubja (1062 Budapest, Bajza utca 18., I. emelet). Érdeklődni lehet az 1/322-8840-es telefonszámon.

November 4., szerda, 18 óra

Csikófogat – a fiatal alkotók estjén Nagy Koppány Zsolt író Dobás Kata mutatja be. Az est moderátora Erős Kinga.

November 5., csütörtök, 18 óra

Műhely – A Nagyvilág a műfordítás élő műhelye.

November 6., péntek, 18 óra

S. Faragó Gyöngyi kiállításának megnyitója.

November 9., hétfő, 18 óra

Haas György könyvbemutatója.

November 12., csütörtök, 17 óra

Albert Gábor születésnapjára köszöntése.

November 18., szerda, 18 óra

A Magyar Írószövetség SF szakosztályának estje.

November 25., szerda, 18 óra

Az *Afrika hangjai* sorozatban Dél-Afrika irodalma mutatkozik be.

November 26., csütörtök, 11 óra

Határtalan irodalom – konferencia a határon túli magyar irodalomról.

November 27., péntek, 18 óra

Temesi Ferenc születésnapjára köszöntése.

December 2., szerda, 18 óra

Csikófogat – a fiatal alkotók estjén Erdei Lilla író Rózsássy Barbara mutatja be. Az estet Erős Kinga vezeti.

December 3., csütörtök, 18 óra

Döbrentei Kornél szerzői estje.

Az érdi Csuka Zoltán Városi Könyvtár programjából

(Cím: Érd, Hivatalnok u. 14., tel.: (23) 365-470, www.csukalib.hu)

November 6., péntek, 18 óra

Érd Megyei Jogú Város Önkormányzata, a Csuka Zoltán Városi Könyvtár és a Magyar Napló Kiadó közös szervezésében **Lugosi Papp János** *A hargitai kucséber* című novelláskötetnek bemutatója lesz. Az estet T. Mészáros András polgármester és Oláh János kiadóigazgató nyitja meg. Laudációt mond Vári Attila író, költő, filmrendező. A szerzővel Bíró Gergely, a kötet szerkesztője beszélget. Közreműködik: Ozsa Erika színművész, valamint a Lukin László Zeneiskola növendékei. A rendezvény alkalmából kiállításra kerülnek Lele Orsolya grafikus könyvillusztrációi.

A budakeszi Nagy Gáspár Városi Könyvtár programjából

Budakeszi, Fő u. 108., tel.: (26) 451-136, www.ngvk.hu

November 3., kedd, 18 óra

„Emelt fővel” címmel születésnapjára beszélgetés Albert Gábor íróval. Beszélgetőtársa Hereinné Pfendtner Éva irodalmár. Közreműködik a Czövek Erna Zeneiskola tanára és diákja: Fóris Szilárd (zongora) és Szirmai Csilla (klarinét).

Szavazzon a hónap versére!

Honlapunk **VERSEK** rovatába minden hónap közepén fölkerül néhány vers név nélkül, melyekre Olvasóink szavazhatnak egy hónapon keresztül. A legtöbb szavazatot kapó verset megjelentjük a Magyar Naplóban! A decemberi lapszámhoz **2009. november 20-ig** lehet szavazni. A legutóbbi versszavazás győztese **Zakariás István** *Idő rétegei között* című verse, amely lapszámunkban olvasható.

Gratulálunk a Szerzőnek!

www.magyarnaplo.hu

Az **Írott Szó Alapítvány** (1092 Budapest, Ferenc körút 14. adószáma: 18090264-1-42) köszönetét fejezi ki mindazoknak, akik adójuk egy százalékát az alapítványnak ajánlották fel.

Az alapítvány számára 164 177 Ft érkezett.

Az összeget napjaink magyar irodalmát népszerűsítő rendezvények támogatására fordítottuk.

Bízunk jövőbeni támogatásukban is.

ROSONCZY ILDIKÓ
a kuratórium elnöke

A MAGYAR NAPLÓ a világhálón!

A Magyar Napló világhálós változatának ingyenes rovatai:

- Irodalmi hírek
- Könyvruház
- A Hónap verse költői vetélkedő
- Fényképes beszámolók
- Határon túli szerkesztőségek adatai
- Irodalmi kvízzjáték

Előfizetőink részére elérhető rovatok:

- a legfrissebb Magyar Napló lapszámok
- a teljes archívum 2000-től
- szerzői lexikon fényképekkel, folyamatosan frissített adatokkal

A Magyar Napló előfizetői ingyenesen regisztrálhatnak az világhálós változatra is!

Csak internetes előfizetőink részére az előfizetési díj 1 évre

- belföldre 3000 forint
- külföldre 12 euró

Az előfizetéssel kapcsolatban kérjen bővebb tájékoztatást, valamint befizetési csekket az elofizetes@magyarnaplo.hu e-mail címen!

www.magyarnaplo.hu

IRATKOZZON FEL A MAGYAR NAPLÓ LEVELEZŐLISTÁJÁRA!

Csatlakozzon elektronikus hírlevelünk népes olvasótáborához, és a jövőben rendszeres, közvetlen tájékoztatást kap rendezvényeinkről és új kiadványainkról.

Küldje el nevét és e-mail címét az info@magyarnaplo.hu e-mail címre, vagy iratkozzon fel honlapunk Hírlevél rovatában: <http://www.magyarnaplo.hu/hirlevel.php>

Kérjük, ajánlja a Magyar Napló hírlevelét barátainak, ismerőseinek is!

EGYEDÜLÁLLÓ ELŐFIZETÉSI AKCIÓ A MAGYAR NAPLÓ IRODALMI FOLYÓIRATRA!

*Fizessen elő a Magyar Napló irodalmi folyóiratra, és mi egy ajándékkönyvet küldünk Önnek!
Régi előfizetőink minden karácsonyra könyvajándékot kapnak!*

- Megrendelem a Magyar Napló havi folyóiratot
- 1/4 évre ~~2010 Ft~~ helyett **1930 Ft-ért** ... .pld.-ban
  - 1/2 évre ~~4020 Ft~~ helyett **3870 Ft-ért** ... .pld.-ban
  - 1 évre ~~8040 Ft~~ helyett **7390 Ft-ért** ... .pld.-ban

Név: .....

Kézbesítési cím: .....

Telefonszám: .....

E-mail cím: .....

Számlázási cím: .....

Megrendelés kezdete: .....

Aláírás: .....

Kérjük, az előfizetési szelvényt juttassa el szerkesztőségünkbe postán, faxon vagy személyesen.

Megrendelését leadhatja telefonon és világhálós oldalunkon is.

Magyar Napló Kiadó Kft.
1450 Bp., Pf. 77. Telefon és fax: 413-6672
E-mail: info@magyarnaplo.hu
Honlap: www.magyarnaplo.hu